

**TURİZM VE BÜYÜMENİN ÇEVRE KİRLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
AKDENİZ ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

BURAK EKTİREN

Doktora Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

2022

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TURİZM VE BÜYÜMENİN ÇEVRE KİRLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
AKDENİZ ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

BURAK EKTİREN

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF. DR. DURMUŞ ÇAĞRI YILDIRIM

TEKİRDAĞ-2022
Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Doktora Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

04/03/2022

Burak EKTİREN

ÖZET

Kurum, Enstitü : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABD : İktisat Anabilim Dalı

Tez Başlığı : Turizm ve Büyümenin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkileri:
Akdeniz Ülkeleri Örneği

Tez Yazarı : Burak EKTİREN

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

Tez Türü, Yılı : Doktora Tezi, 2022

Sayfa Sayısı : 122

Bu çalışmanın amacı dünyanın yoğun turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü Akdeniz bölgesi ülkeleri için turizm faaliyetlerinin, karbon emisyonu üzerindeki etkilerinin ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Analiz dönemi 1995-2018 dönemine kapsamaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre turizm gelirlerinin tek başına ele alındığında karbon emisyonu üzerinde bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür. Diğer yandan turizm gelirleri, etkileşim değişkeni ile birlikte ele alındığında turizm gelirlerindeki artışın her iki rejimde de karbon emisyonunu artırdığını ve etkileşim değişkeninin sadece ikinci rejimde karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Turist sayısındaki artış ise tek başına ele alındığında karbon emisyonunu azaltmaktadır. Diğer yandan turist sayısı, etkileşim değişkeni ile birlikte ele alındığında turist sayısı artışının ikinci rejimde karbon emisyonunu artırdığı ve etkileşim değişkeninin sadece ikinci rejimde karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir.

Bu sonuçlara göre turizm geliri ve turist sayısının tek başlarına ele alındığında anlamlı ve beklenen yönde sonuçlar elde edilemediği görülmektedir. Ancak turizm değişkenlerinin, ülkelerin nüfusu ile etkileşimi birlikte ele alındığında anlamlı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Büyüme, Akdeniz Ülkeleri, Panel Eşik Regresyon

ABSTRACT

Institution, Institute : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences
Department : Department of Economics
Thesis Title : The Effects of Tourism and Growth on Environmental Pollution:
The Example of Mediterranean Countries
Thesis Author : Burak EKTİREN
Thesis Adviser : Prof. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Type of Thesis, Year : PhD Thesis, 2022
Total Number of : 122
Pages

The aim of this study is to try to reveal the effects of tourism activities on carbon emissions for the Mediterranean region countries where the world's intense tourism activities are carried out. The analysis period covers the period 1995-2018.

According to the results obtained, it has been seen that there is no effect on carbon emissions when tourism revenues are considered alone. On the other hand, when tourism revenues are considered together with the interaction variable, it is seen that the increase in tourism revenues increases carbon emissions in both regimes and the interaction variable decreases carbon emissions only in the second regime. The increase in the number of tourists, taken alone, reduces carbon emissions. On the other hand, when the number of tourists is considered together with the interaction variable, it is seen that the increase in the number of tourists increases the carbon emission in the second regime and the interaction variable decreases the carbon emission only in the second regime.

According to these results, it is seen that significant and expected results cannot be obtained when tourism income and number of tourists are considered alone. However, when the interaction of tourism variables with the population of the countries is considered together, significant results emerge.

Key Words: Tourism, Growth, Mediterranean Countries, Panel Threshold Regression.

ÖNSÖZ

Turizm sektörü, ekonomik büyüme ve istihdama katkı yapmasının yanı sıra kontrolsüz gelişimi ile bazı çevresel sorunlara yol açabilmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik sorunsalı turizm sektörü için de önemli bir sorundur. Sektörde yer alan girişimciler, turistler ve politika yapıcıların ortak şekilde sürdürülebilir turizm uygulamalarına destek vermeleri ülkelerin ekonomik ve çevresel değerleri arasında dengeyi sağlayabilir.

Bu çalışmanın amacı turizm, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri analiz etmektir. Bu bağlamda doğrusal olmayan panel regresyon yöntemi ile turizm gelirlerinin ve turist sayısının, çevre kirliliğini nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için destek, öneri ve katkılarını esirgemeyen danışmanım sayın Prof. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım'a teşekkür ederim. Tez izleme komitemde yer alarak değerli görüşleri ve destekleri ile çalışmanın şekillenmesine katkı sunan sayın Prof. Dr. Erişah Arıcan ve Doç. Dr. Emrah İsmail Çevik hocalarıma teşekkür ederim.

Burak EKTİREN, 2022

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM BEYANI	ii
TEZ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
TURİZM OLGUSUNUN TEORİK ÇERÇEVESİ	4
1.1. Turizm Kavramına Yaklaşımlar.....	4
1.2. Turizm Endüstrisi.....	7
1.2.1. Turizm ve Hizmet	11
1.2.2. Turizm Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi.....	14
1.3. Turizm Endüstrisinin Ekonomik Değeri	17
1.4. Turizm Endüstrisinin Etkileri.....	19
1.5. Turizm Endüstrisinin Ekonomik Etkileri	21
1.5.1. Turizm Sektörün Ekonomiye Olumlu Etkileri	24
1.5.1.1. Turizm ve Gelir Yaratıcı Etkisi	24
1.5.1.2. Turizm ve İstihdam Yaratıcı Etkisi	26
1.5.1.3. Ülkelerin Ödemeler Dengesi Açıklarını Düzeltme İmkânı Veren Etkisi	27
1.5.1.4. Turizm Sektörünün Ekonomi Bağlamında Diğer Faydaları	29
1.5.2. Sektörün Ekonomiye Olumsuz Etkileri	31
1.5.2.1. Ülkelerin İthalatına Etkisi	32
1.5.2.2. Ülkelerin İçerisinde Bölgesel Eşitsizlik	33
1.5.2.3. Turizm Sektöründeki Mevsimsellik Etkisi	34
1.6. Turizme Dayalı Ekonomik Büyüme Hipotezi.....	35
1.6.1. Ekonomik Büyüme Kavram ve Tanımı.....	35

1.6.2. Literatürdeki Ekonomik Büyüme Modelleri	36
1.6.2.1. Dışsal Büyüme Modelleri	36
1.6.2.1.1. Solow Modeli.....	37
1.6.2.2. İçsel Büyüme Modelleri.....	38
1.6.3. Turizm ve Ekonomik Büyüme Yaklaşımı	38
İKİNCİ BÖLÜM	41
ÇEVRE VE TURİZM İLİŞKİSİ	41
2.1. Turizm Endüstrisi ve Çevre	41
2.1.1. Turizm Endüstrisi ve Su Sorunu.....	46
2.1.2. Turizm Endüstrisi ve Enerji Sorunu	48
2.1.3. Turizm Endüstrisi, Hava Sorunu ve Karbon Emisyonu	51
2.1.4. Turizm Endüstrisi ve Atık Sorunu	54
2.1.5. Turizm Kaynaklı Ülke İçerisindeki Düzensiz Şehirleşme Faaliyetleri ...	56
2.1.6. Turizm Endüstrisi ve Ekolojik Dengenin Bozulması	58
2.2. Turizm ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi	60
2.2.1. Sürdürülebilir Kalkınma Olgusu.....	61
2.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Ve Tarihsel Gelişmeler	65
2.2.3. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	67
2.2.4. Milenyum Kalkınma Hedefleri.....	68
2.2.5. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	69
2.3. Turizm Endüstrisinin Sürdürülebilir Kalkınma İçerisindeki Yeri	71
2.4. Turizm Endüstrisi ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi.....	76
2.5. Turizm Endüstrisi, Çevre ve Covid-19 Pandemi İlişkisi	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	82
EKONOMETRİK ANALİZ.....	82
3.1. LİTERATÜR TARAMA	82
3.2. Metodoloji	90
3.2.1. Yatay Kesit Bağımlılık	92
3.2.2. Panel Birim Kök Analizi	93
3.2.3. Panel Eşik Regresyon	94
3.3. VERİ SETİ VE AMPİRİK SONUÇLAR	95
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	106

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Turizm Tanımlamaları	5
Tablo 1.2. Turizm ve Önemli Faktörler/Bileşenler	6
Tablo 1.3. Turizm Tarihinde Dönüm Noktaları	16
Tablo 1.4. Ekonominin Pozitif ve Negatif Etkileri	23
Tablo 2.1: Ekoturizm İyi ve Kötü Yönleri	42
Tablo 2.2. Turizm Endüstrisi ve Genel Çevresel Etkiler	44
Tablo 2.3. Turizm ve Karbon Emisyonu Etkisi	52
Tablo 2.4. Atık Yönetiminde Uygulamalar	55
Tablo 3.1: Denklem 1 için Tanımlayıcı İstatistikler	96
Tablo 3.2: Denklem 2 için Tanımlayıcı İstatistikler	97
Tablo 3.3: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları.....	97
Tablo 3.4: Panel Birim Kök Test Sonuçları.....	97
Tablo 3.5: Eşik Etkisi Sonuçları	98
Tablo 3.6: Eşik Regresyon Sonuçları.....	98
Tablo 3.7: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları.....	99
Tablo 3.8: Panel Birim Kök Test Sonuçları.....	100
Tablo 3.9: Eşik Etkisi Sonuçları	100
Tablo 3.10: Eşik Regresyon Sonuçları.....	101

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. 2030 SKH'inde Temel Hedefler	71
Şekil 2.2. Turizm Endüstrisi ve Sürdürülebilir Çevre için Sorumluluğu	76

GİRİŞ

Turizm sektörünün gelişimi sonucunda ekonomik gelir yönünden ve ekonomik gelişmişlik açısından önemli avantajlar elde edilse bile birçok ülke turizm sektörünün kontrolsüz gelişimi sonucunda bazı çevresel sorunlar ile karşılaşmıştır. Bu noktada sürdürülebilirlik sorunsalı turizm sektörü için de önemli bir sorundur. Sektörde yer alan girişimciler, turistler ve politika yapıcıların ortak şekilde sürdürülebilir turizm uygulamalarına destek vermeleri ülkelerin ekonomik ve çevresel değerleri arasında dengeyi sağlayabilir.

Bu çalışmanın amacı turizm, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki anlamlı ilişkileri seçilmiş ülkelere elde edilen verilerin ekonometrik analizi ile test etmektir. Ayrıca turizm, çevre kirliliği ve ekonomik büyüme arasındaki anlamlı ilişkiler kapsamında değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkileri de incelenecektir.

Çalışmanın amacı dünyanın yoğun turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü Akdeniz bölgesi ülkeleri için turizm faaliyetlerinin, karbon emisyonu üzerindeki etkilerinin ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Turizm faaliyetlerini literatürde yaygın şekilde turizm gelirleri ve turist sayıları ile ölçüldüğü görülmektedir. Bu çalışmada turizm faaliyetleri hem turizm gelirleri hem de turist sayıları ile araştırılmaya çalışılmaktadır.

Turist sayısı için 17 ülkenin verilerine sağlıklı şekilde ulaşılabilmektedir; Arnavutluk, Cezayir, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Lübnan, Malta, Fas, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'dir. Turizm gelirleri için 15 ülkenin verilerine sağlıklı şekilde ulaşılabilmektedir; Arnavutluk, Cezayir, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Malta, Fas, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'dir. Analiz dönemi 1995-2018 dönemine kapsamaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın hipotezleri aşağıdaki oluşturulmuştur:

Temel Hipotez: Turizm Faaliyetleri, Akdeniz bölgesinde karbon emisyonu üzerinde etkili önemli bir değişkendir.

Alternatif Hipotez: Turizm Faaliyetleri, Akdeniz bölgesinde karbon emisyonu üzerinde etkili önemli bir değişken değildir.

Çalışmanın önemi günümüzün temel sorunlarından olan sürdürülebilirlik hakkında çıkarsamalar yapmasıdır. Çalışmanın literatüre katkıları şu şekilde sıralanabilir. İlk olarak literatürde doğrusal olmama özelliklerinin çalışmalarda sınırlı şekilde ele alındığı görülmektedir. Ancak makroekonomik değişkenler doğası gereği doğrusal olmama özelliklerine sahip olabilmektedir. Bu çalışmada doğrusal olmama özellikleri göz önüne alınarak turizm faaliyetlerinin karbon emisyonu üzerindeki etkileri incelenmiş ve panel eşik regresyon yöntemi tercih edilmiştir. Diğer önemli bir katkı ise turizm faaliyetlerinin sadece tek başına etkisi göz önüne alınmamış ve nüfus değişkeni ile etkileşimi de regresyon analizinde etkileşim değişkenleri olarak yer almıştır. Bu şekilde turizm faaliyetleri ile nüfus arasındaki olası nedensel ya da nedensel olmayan ilişkilerin de modele eklenerek daha doğru sonuçların elde edilebilmesidir. Çalışmanın diğer bir önemli katkısı ise sadece Akdeniz bölgesine odaklanıyor olmasıdır. Akdeniz bölgesinin küresel turizm faaliyetlerindeki önemi bağlamında çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur.

Çalışma toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm içerisinde turizm olgusunun teorik çerçevesi incelenmiştir. Bu bölüm içerisinde turizm kavramı için tanımlamalar, turizm endüstrisi için genel bilgiler, turizm endüstrisinin ekonomiye etkileri ve turizme dayalı ekonomik büyüme hipotezleri şeklinde başlıklar ele alınmıştır. İkinci bölüm içerisinde çevre ve turizm ilişkisine yönelik başlıklar açıklanmıştır. Turizm endüstrisinin yarattığı çevre kirliliği etkileri ayrı ayrı incelenmiştir. Turizm endüstrisinin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilişkisi ve Covid-19 pandemisi ile ilişkisi de bu bölümde açıklanmıştır. Böylece güncel olarak

turizm endüstrisinde yaşanan son durumlar özetlenmiştir. Üçüncü bölüm ise çalışmanın veri, metodoloji ve analiz başlıklarını içermektedir. Çalışmanın amacına uygun şekilde veri toplama, veri analizi ve ampirik analiz sonuçlar bu bölümde verilmiştir. Çalışmanın hem literatüre hem de pratik hayata, ampirik kanıtlar sunarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM OLGUSUNUN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.Turizm Kavramına Yaklaşımlar

Turizm, ekonomideki geleneksel sektörleri kesen bir faaliyettir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel nitelikte girdiler gerektirir. Bu anlamda genellikle çok yönlü olarak tanımlanır. Örneğin Fransa ve İtalya'da restoranlar ve alışveriş tesisleri turistler için başlıca cazibe merkezleridir. Turizm endüstrisinin konaklama ve ulaşım gibi temel bileşenleri bile ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Birleşik Krallık'ta birçok turist, özel evlerde oda ve kahvaltı konaklamayı kullanır; Tayland'da bu tür tesisler mevcut değildir. Taşımacılık sektöründe, araç sahipliği seviyeleri ve gelişmiş karayolu ağları, Batı Avrupa ve ABD'de birçok turistin otomobillerini veya otobüslerini kullanmasına neden oluyor. Hindistan ve Endonezya'da çoğu turist hava yoluyla seyahat etmektedir. Pek çok yazarın turizm sektöründen ziyade turizm sektörüne atıfta bulunmasına neden olan bu tanım sorunlarından bazılarıdır (Lickorish ve Jenkins, 1997:1).

Turizm, tüm ülkelerde kalkınmanın kilit sektörlerinden biri ve önemli bir gelir, istihdam ve servet yaratma kaynağı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, bir ülkenin imajını ve uluslararası algısını dışarıdan teşvik etmede ve tamamlayıcı iç politikaları etkilemede daha geniş bir rol oynar. Bu etki ve önem aralığı, turizmde rekabet gücünün ölçülmesinde zorluklar yaratmaktadır. Turizmde ülke rekabet edebilirliğini anlamak, politika yapıcılar için önemli bir husustur ve karar verme sürecini bilgilendirmek için kanıt sağlamada profesyoneller için büyük bir zorluktur (Dupeeyras ve MacCallum, 2013:6).

İnsanların evden uzaklaşmasının en yaygın nedenleri şunlardır: (Tutorials Point, 2016):

- Tatilleri rahat geçirmek için
- Arkadaşları ve akrabaları ziyaret etmek

- İş ve mesleki faaliyetlere katılmak
- Sağlık tedavisi almak için
- Dini hac ziyaretlerini üstlenmek
- Diğer kişisel güdüler

Literatürden bazı turizm tanımlamaları ise Tablo 1.1.'deki gibi verilebilir:

Tablo 1.1. Turizm Tanımlamaları

Yazarlar	Tanımlamalar
V.S. Herman	Turizm, yabancıların belirli bir ülke, şehir veya bölge içine ve dışına girişi, kalışı ve hareketi ile ilgili faaliyetler.
Hunziker ve Krapf	Turizm, yabancıların seyahat ve kalışından kaynaklanan ilişki ve olgunun toplamıdır, ancak konaklama kalıcı ikamet kurulumuna anlamına gelmez ve ücretli bir faaliyetle bağlantılı değildir.
Uluslararası Turizm Topluluğu	Turizm, seçimle seçilen ve ev ortamı dışında gerçekleştirilen belirli faaliyetlerin koşullarıdır. Turizm, bir gecede evden uzakta kalmayı içerebilir veya içermeyebilir.
ATEST (Turizmde Bilimsel Uzmanlar Derneği)	Tanım, Turizmin aşağıdaki üç farklı unsurunu ortaya çıkarır. i. Yerleşik olmayanların seyahatlere katılımı. ii. Ziyaret edilen bölgede geçici nitelikte konaklama. iii. Kazanç içeren herhangi bir faaliyetle bağlantıda kalmayın.
Ziffer	Turizm, görece olarak bozulmamış veya kirlenmemiş doğal alanlara, manzarayı ve yabancı bitkileri ve hayvanları ve bu alanlarda bulunan mevcut kültürel yönleri incelemek, hayranlık duymak ve bunlardan zevk almak gibi özel bir amaç ile seyahat etmeyi içerir.
Pathare (2020)	Turizm, insanların normal çalışma ve ikamet yerleri dışındaki yerlere geçici olarak hareket etmesidir. Kısacası eğlence, ilgi duyulan yerleri ziyaret etmek, bilgi almak, gelen seyahatlerde doğal güzellikleri ziyaret etmek turizm olarak bilinir.

Kaynak: Pathare, (2020)'den uyarlanmıştır.

Turizmin belirli unsurları veya içerikleri vardır ve bunlar turistlerin Johnpaul'a (2014)'e göre bir varış noktasını ziyaret etmeden önce aşağıdaki gibidir (<http://eprints.polsri.ac.id/2283/3/CHAPTER%20BII.pdf>):

- Hoş bir hava

- Çekici bir Manzara
- Tarihsel ve kültürel faktörler
- Erişilebilirlik
- Olanaklar
- Konaklama
- Emniyet ve güvenlik
- Diğer faktör
- Rehber
- Temel tıbbi tesisler
- Elektrik
- Su
- İletişim sistemi

Tablo 1.2. Turizm ve Önemli Faktörler/Bileşenler

Bileşenler	Bileşenin turizme katkısı
Güzel hava:	Sıcak güneş ışığı ile güzel hava, tüm turistik yerlerin en önemli cazibe merkezlerinden biridir. Özellikle güzel hava, bir tatilin keyifli veya tatsız bir deneyim haline gelmesinde önemli bir rol oynar.
Manzaralı cazibe merkezleri	Kuşkusuz doğa manzaraları turizm için çok önemli faktörlerdir. Dağlar, göller, şelaleler, buzullar, ormanlar, çöllere oluşan manzara, insanları ziyaret etmeye çeken güçlü kuvvetlerdir.
Tarihsel ve kültürel faktörler:	Tarihsel ve kültürel ilgi, gezginler üzerinde muazzam etkiye sahiptir. İngiltere'deki Stratford'un Shakespeare ile olan ilişkisi nedeniyle avon üzerindeki büyük çekme gücü ya da ünlü eğik kulesi nedeniyle Hindistan'daki Agra şehri her yıl çok sayıda turisti cezbetmektedir.
Erişilebilirlik:	Erişilebilirlik, turizmin bir başka önemli faktörüdür. Turistik yerlerin her yeri için erişilebilirlik olmalıdır. Konumlarına normal ulaşım araçlarıyla erişilemiyorsa, bunun pek önemi olmayacaktır. Bu tür yerler için her türlü ulaşım imkanı sağlanacaktır. Mesafe faktörü, bir turistin varış noktası seçimini belirlemede de önemli

	bir rol oynar. Daha uzun mesafeler, kısa mesafelerden çok daha pahalı.
Olanaklar:	Tesisler, herhangi bir turizm merkezi için çok önemlidir. Turizm merkezine gerekli yardım olarak kabul edilirler. Yüzme, tekne gezintisi, yatçılık sörfü gibi deniz kenarı tatil tesisleri ve dinlenme ve eğlence gibi diğer tesisler, Turistlerin özel ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli eğlence türleri ve tesisler ikinci kategoriye girer.
Konaklama:	Turistik destinasyonda konaklama ihtiyacı ve gerekliliği göz ardı edilemez. Konaklama bu alanda hayati bir rol oynar. Son zamanlarda konaklama alanında birçok değişiklik oldu. Yeni konaklama türleri, özellikle tatil köyleri, kamp ve karavan alanları ve turist kulüpleri gibi apartmanlar çok popüler hale geldi. Genellikle çok sayıda turist belirli bir noktayı ziyaret eder, çünkü mükemmel tesislere sahip birinci sınıf bir otel vardır.
Emniyet ve Güvenlik:	Emniyet ve güvenlik, turizmde kalitenin sağlanması için hayati önem taşımaktadır.
Diğer faktörler:	Yukarıdaki faktörlerin yanı sıra konukseverlik, çeşitli faktörler arasında bu tür faktörlerden biridir. Turistlere karşı misafirperver olmak ev sahibi ülkenin görevidir.

Kaynak: (<http://eprints.polsri.ac.id/2283/3/CHAPTER%20BII.pdf>)'den uyarlanmıştır.

WTO kayıtlarına göre, 21. yüzyılın ilk yıllarında turizm endüstrisi dikkate değer bir büyüme kaydetmiştir. İnsanların gelir ve kültüründeki gelişmeler, bir bütün olarak dünya nüfusunun artması, en son ulaşım teknolojisindeki gelişmelerin artması, boş zamanların artması ve insanoğlunun doğal seyahat eğiliminin artması, birçok ülkeyi bu endüstriye kazandırmıştır (Donyadideh, 2013:60).

Turizm endüstrisinin ne olduğunun açıklanması turizm kavramına bakışı anlamak için gereklidir. Aşağıda turizm endüstrisi ile ilgili genel bilgiler açıklanmaktadır.

1.2. Turizm Endüstrisi

Hizmet endüstrisi, kapsadığı çok çeşitli sektörler sayesinde bir ülkenin ekonomik yönden rekabetçi olmasını sağlayan önemli bir endüstridir. Hizmetler, herhangi bir toplumun ekonomik faaliyetinin tam merkezinde yer alır ve ekonominin

diğer tüm sektörleriyle yakından bağlantılıdır. Turizm, birçok ülke için, etkili bir şekilde kullanıldığında ekonomik gelişim açısından önemli bir alanı oluşturmaktadır. Dünya genelinde turizm tüketimindeki paradigma değişimi bir kültür, tarih ve doğa arayışı perspektifine doğru ilerlediğinden, bu özellikle gelişmekte olan ülkeler için daha çok önemli olmaktadır. Bu ülkelerdeki turizm endüstrisi, birçok kritik hizmet sektörünün de birbiriyle bağlantı kurma ve gelişme için bir katalizör görevi görme potansiyeline sahiptir. Örneğin; ulaşım hizmetleri, finansal hizmetler, telekomünikasyon, perakendecilik, sağlık hizmetleri, eğitim vb. birçok hizmet sektörü turizm endüstrisinin gelişimi ile birlikte ülke içerisinde ilerleme ve gelişme gösterecektir (Kandampully, 2000: 10).

Son güncel bilgilere bakıldığında, turizm ve seyahat endüstrisinin dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olarak kabul edildiği söylenebilir. UNWTO'nun (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü) Turizm 2020 Vizyonu, uluslararası gelişlerin 2020 yılına kadar yaklaşık 1,6 milyara ulaşmasının beklendiğini belirtmektedir. 2020'de dünya çapındaki bu gelişlerden 378 milyon uzun yol yolcuları olacak ve 1,2 milyar bölge içi olacak şeklinde ön görülmektedir. Turizmin hem yerel hem de ulusal kalkınmaya katkıda bulunması için, cazibe merkezleri ve kaynakları, özellikle küçük ve ulaşılması zor adalar için ulusal ve uluslararası olarak tanınabilir ve rekabetçi olmalıdır (Chen vd., 2011: 247).

Turizm genellikle "dünyanın en büyük ve hızlı büyüyen endüstrisi" olarak anılsa da, tek bir endüstri değildir, bunun yerine ulusal standart kriterlere tam olarak uymayan bir dizi ilgili ve birbiriyle ilişkili hizmet sektöründen oluşur. Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) (1998)'e göre, Turizmle İlgili Hizmetlerin Standart Uluslararası Sınıflandırması (SITCA), turizm hizmetlerinin sağlanmasıyla ilgili 70 spesifik faaliyet ve en azından kısmen bunlarla ilgili olan 70 ilave faaliyet tanımlamıştır. Bu dağılımın önemli bir sonucu, tam ekonomik etkiyi doğru bir şekilde ölçmenin son derece zor olmasıdır. Bununla birlikte, konaklama, yemek, yerel ulaşım, eğlence ve alışveriş gibi bölümlerin toplamına bakıldığında, turizme ilişkin istatistikler önemli boyuttadır. Turizm burada uluslararası turizm olarak kabul edilir; bunun toplam turizm akışının sadece% 10'u olduğu tahmin edilmektedir. Yine de, 1995 itibariyle turizm, dünya çapındaki toplam hizmet ticaretinin değerinin üçte birinden fazlasını oluşturuyordu.

Üretim açısından, turizm sektörü küresel olarak GSYİH'nin yüzde 11'ini oluşturduğu düşünülmektedir. Turizm, oldukça emek yoğun bir endüstridir ve özellikle uzak ve kırsal bölgelerde hem istihdam hem de döviz için önemli bir kaynaktır. Turizm talebi (hem uluslararası hem de yerel) doğrudan gelir seviyeleriyle ilgilidir; bu nedenle sektör, dünya genelinde artan refahın bir fonksiyonu olarak büyümüştür. Hızlı tüketim malları (FMCG) pazarlamasının aksine, turizm projeleri altyapı ve diğer tesislere önemli yatırımlar gerektirdiğinden, turizm pazarlamasının “yavaş pazarlama” dan oluştuğu görülebilir. Bu, milyarlarca ABD dolarına mal olabilir ve sonuçların Doğu Orta Avrupa'daki bazı ülkelerde olduğu gibi görülmesi on yılı alabilir.(Kitsios, 2006:4)

Turizm endüstrisinin önemi aşağıdaki alt endüstri kollarına göre şu şekilde açıklanabilir (Uniting Travel, 2018:15-25):

- **Havacılık:** Küresel Seyahat ve Turizm sektörü, insanları varış noktaları, arkadaşlar, aile, iş arkadaşları ve kültürlerle buluşturmak için hava taşımacılığı ile yönlendirilir. 2016 yılında tüm geceleme ziyaretçilerinin %55'inin hedeflerine hava yoluyla seyahat etmesiyle, havacılık gerçekten küresel bir endüstridir. Hava yolculuğunun sınırların geçişini kolaylaştırdığı kolaylık ve hız sayesinde, uçuş maliyetlerinin 1970'ten bu yana% 60 oranında azaldığını gören bir trendle birleştiğinde, hava yolculuğu, yüzey taşımacılığına göre daha hızlı büyüme eğilimi gösterdi ve genel olarak arttı. 2017 yılında uçakla seyahat eden tahmini 4,1 milyar yolcuya kıyasla, 2036 yılına kadar hava trafiğinin yılda yaklaşık iki katına çıkarak 7,8 milyar yolcuya ulaşması beklenmektedir. Endüstrinin inanılmaz derecede ciddiye aldığı bir konu ve her yıl araştırma ve geliştirmeye milyarlarca dolar yatırım yapıyor. Bu çabalar sayesinde, bugün üretilen modern uçaklar, 1960'ların ilk jetlerinden yaklaşık %80 daha fazla yakıt verimliliğine sahiptir ve %75'ten daha az gürültü yaymaktadır.

- **Cruise:** Cruise, Seyahat ve Turizm sektörünün en hızlı büyüyen segmentidir. 2017'de 25,8 milyon yolcunun yelken açmasıyla, ABD ve Çin pazarlarından gelen talebin artması güçlü büyümeyi körüklüyor ve sektör hızlı bir şekilde genişliyor. 2017 'de %5'in üzerinde büyüme. 2016'da uluslararası seyahat edenlerin sadece% 4'ü varış noktasına suyla ulaşırken, 2006'dan 2016'ya yolcu talebi %64 artarken, aynı dönemde uluslararası turist girişlerinde büyüme %44 oldu. Seyahat

acenteleri, 2017 yılında kruvaziyer satış hacminin 2016'ya kıyasla %73 arttığını belirtmektedir. Daha geniş Seyahat ve Turizm sektörü gibi, kruvaziyer endüstrisi de katkıda bulunuyor. Finansal olarak yerel ve ulusal ekonomilere, gelişmekte olan bölgelerde istihdam sağlamak ve ekonomik kalkınmayı yönlendirmek. Yolculuk güzergahlarında birden fazla destinasyonun benzersiz bir araya getirilmesi, ülkeler arası katılım ve işbirliği yoluyla bölgesel entegrasyona yardımcı olabilir. Seyir, kültürler arası etkileşimi teşvik eder ve farklı insanlar ve topluluklar arasındaki anlayışı kolaylaştırır. Uluslararası Denizcilik Örgütü ve CLIA tarafından temsil edilen kruvaziyer endüstrisi, tüm uluslararası endüstri sektörü için ilk küresel ve yasal olarak bağlayıcı sera gazı azaltımına öncülük etti.

- **Oteller ve Tatil Yerleri:** Seyahat ve Turizm, yeni destinasyonları ziyaret eden kişilere konaklama sağlamak için oteller ve tatil köyleri endüstrisine güvenir ve bunun yarattığı gelir, bir bütün olarak sektöre katkıda bulunur. Ibis World tarafından yürütülen pazar araştırması, 2017'de endüstrinin dünya çapında 878 milyar dolar gelir elde ettiğini ve 739.000 işletmede 4.3 milyon kişiyi istihdam ettiğini gösteriyor. Son beş yılda (2017'ye kadar), gelişen küresel ekonomik koşullar ve bunun sonucunda tüketici güvenindeki artış ve artan seyahat sayesinde sektörün yılda% 3,2 büyüdüğünü tahmin ediyorlar. IHG, otelcilik sektörünün 17,2 milyon odadan oluştuğunu ve markalı otellerin pazarın %53'üne sahip olduğunu tahmin ediyor.

- **Araç kiralama:** Araç kiralama, varış noktaları içinde ve arasında daha kısa mesafelerde seyahat etmeyi kolaylaştırmada genellikle hayati önem taşıdığından, Seyahat ve Turizm sektörünün önemli bir bölümüdür. Araba kiralama yeteneği, özellikle turistlerin uzun mesafelere seyahat etmek istediği veya toplu taşıma araçlarının gelişmemiş, bağlantıların zayıf olduğu veya aşırı fiyatlı olduğu destinasyonlarda yararlıdır. Yüksek düzeyde kiralık araç alımına sahip popüler turistik yerler arasında bu nedenlerle Brezilya, Avustralya ve Hindistan66 bulunmaktadır. Genel olarak, araba kiralama seçeneği hem zamandan hem de paradan tasarruf sağlayabileceği ve taksilere güvenmekten daha uygun ve ekonomik olabileceği için popüler bir seçimdir. Araç kiralama endüstrisi, hem gelen uluslararası hem de yerel turist akışlarının büyümesiyle destekleniyor ve pazar araştırması, önümüzdeki birkaç yıl içinde küresel araç kiralama pazarı için güçlü bir büyüme gösteriyor.

Turizm endüstrisi ile birlikte doğal örtünün korunması, toprağın, havanın ve suyun en karlı sektörlerden biri olması ve geniş anlamda istihdam yaratılmasına yol açacaktır. İstihdam, ulaşım, yemek, el sanatları, misafirperverlik vb. Dahil olmak üzere çeşitli mesleklerde bulunabilir. Ayrıca arazi ve gelişmiş alanların rekreasyonel faaliyetler için kullanılması iş yaratacak ve gelir getirecektir. Her şeyden önce turizm temiz bir endüstri olarak kabul edilir. Dahası, doğada turizmin önümüzdeki yıllarda turizm pazarının büyük kısmını oluşturacağı tahmin edilmektedir. Aslında bu tür turizm, her ülkenin, bölgenin yerli halkının ekonomik kalkınmasını teşvik etmek, doğal değerleri ve ekolojik ve kültürel turizm alanlarını korumak için uygundur. Sonuç olarak, bu sektörün gelişmesinde turizm sektörünün temel amaçlarından biri dikkate alınacaktır. Turizm endüstrisi, önemli çevre sorunlarına dikkat çekebilir ve çevreyi koruyan ve koruyan planların kurucusudur. (Asadzadeh ve Mousavi, 2017:157).

Turizm endüstri içerisinde farklı turizm alanları bulunmaktadır ve her alanın kendi özgü bazı özellikleri vardır. İleriki bölümlerde değinilecek olan turizm ve çevre ilişkisinde bazı turizm alt kollarının etkisi öne çıkabilmektedir. Bu noktada, turizm için genel alanlar şu şekilde özetlenebilir (Tutorials Point, 2016):

- **Kitle turizmi:** Büyük gruplar ve toplulukların organize olduğu,
- **Alternatif turizm:** Farklı kültür çevre vb. hakkında bilgi elde etmek için yapılan,
- **İş:** Ticari işlemleri yürütmek vb. amaçlı,
- **Zevk:** Zihinsel ve fiziksel iyileşme amaçlı,
- **Doğa:** Doğa keşfi,
- **Kültürel:** Kültürel keşif,
- **Sosyal:** Sosyal amaçlı,
- **Rekreasyon Turizmi:** Zevk ve keyif amaçlı kısa seyahatler,
- **Aktif Turizm:** Dağ tırmanma, dünya seyahati vb.,
- **Spor Turizmi:** Spor faaliyetlerini izlemek üzere yapılan,
- **Din Turizmi:** Dini amaçlar doğrultusunda planlı yapılan,

- **Sağlık veya Tıp Turizmi:** Sağlık amaçlı iyileşme,
- **Macera Turizmi:** Macera amaçlı.

1.2.1. Turizm ve Hizmet

1970'lerde hizmet pazarlaması ayrı bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. İzleyen yıllarda ise hizmet pazarlamasına olan ilgi artmıştır ve bugün pazarlama içinde hizmet ayrı bir araştırma alanı olarak kabul edilmektedir. Bu noktada, araştırmacılar için mal ve hizmet pazarlaması arasındaki farklılıkların incelenmesi önem kazanmıştır. Mal ve hizmetler arasındaki farklılıklar, hizmetlerin pazarlanmasına neden ürünlerin pazarlanmasından farklı karma kararları alınması gerektiğini göstermiştir (Björkman ve Kock, 1997: 365).

Turizmin pazarlanması, pazarlama sürecinin turizm endüstrisinin belirli özelliklerine bir uygulaması haline gelir. Turizm hizmeti, soyutluğu ile karakterizedir. Turizmin odak noktası, standardizasyon ve kontrol sorunlarına yol açabilecek fiziksel bir maldan ziyade bir performanstır. Hizmet üretimi zaman ve mekanda sabitlendiği için turizm bozulabilir. Seyahat satın alma kararları, hepsi aynı şirkete ait olmayan çeşitli ürünler, ulaşım, konaklama ve turistik yerlerin bir karışımıdır. Turist pazarı da, dünya olaylarından ve ulusal ekonomilerin sağlığından hemen etkilendiği için oynaktır. Son olarak turistik ürün, üretilmek yerine üretim noktasında tüketilmekte ve sonra tüketilmektedir (Wheeler, 1995:41).

Bir hizmet ürünü olarak turizm de mallardan farklı şekilde pazarlanmayı gerektirmektedir. Örneğin, turizm ürünü içerik olarak üretim ve tüketim sürecinin çeşitli aşamalarında turistlerin kuruluşa, çalışanlarına ve diğer turistlere yakın katılımını gerektirmektedir. Özellikle, operasyonel bir yönetim perspektifinden, turizm hizmetleri yöneticilerinin turistlerin çeşitli faaliyetlere katılımının önemini anlamaları başarılı bir hizmet sunumu için anahtar olacaktır (Kandampully, 2000:11).

Kaynakların müşteriye teslim edilmek üzere dönüştürüldüğü geleneksel iyi sektörlerin aksine, turizm kaynaklara gitmektedir. İçsel nitelikleri ne olursa olsun, turizm kaynakları ancak seyahat organizasyonu ile ekonomik değer kazanır. Turistlere

hitap eden ürünler ve hizmetler genellikle tecrübeli ürünlerdir, bu da kalitelerinin ve faydalarının tüketiciler tarafından önceden bilinmediği anlamına gelir (Aldebert vd., 2011:1205).

Turizm ürününün doğası, belirli bir zamandaki bir yer (konum ve insan) deneyimidir. Üç boyut vardır (Wheeler, 1995: 40-41):

- Coğrafi olan ve turistlerin seyahat etme kabiliyetini belirleyen bir kaynak üssü olan turist üretim boyutu;
- Coğrafi olan ve aynı zamanda ev sahibinin turistlere karşı tutumunu şekillendiren sosyal ve politik kurumlar ve kaynaklardan oluşan bir ağdan oluşan ev sahibi boyutu;
- Etkileşim ve yorumlama boyutu - turist-varış boyutu hem zamansal hem de mekansal olarak değişir - bu sadece coğrafi bir varlık değil, aynı zamanda bir "yer" temelli, turistlerin yapabileceği yeteneği içinde var olan psikolojik ve sosyal bir bölgedir. Algılanan gerçekliklere ve bu gerçekliği şekillendiren kritik karşılaşmanın doğasına uyum sağlayın. Bu, turizm ve pazarlama arasındaki bağlantıyı sağlar (wheeler, 1995:40).

Turizme özgü faaliyetler, tipik olarak turizme özgü ürünler üreten faaliyetlerdir. Bir turizm endüstrisi, ana faaliyeti aynı turizm karakteristik faaliyeti olan kuruluşların gruplandırılmasını temsil eder. IRTS 2008 ve TSA-RMF 2008, turizme özgü tüketim ürünleri ve faaliyetlerinin (turizm endüstrileri) tipolojisini sağlar: (OECD 2020 : 11):

- Turizme özgü tüketim ürün faaliyet ve
- Ziyaretçiler için konaklama ürün faaliyet ve hizmetleri
- Yiyecek ve içecek servis ürün faaliyet ve hizmetleri
- Demiryolu yolcu taşımacılığı ürün faaliyet ve hizmetleri
- Karayolu yolcu taşımacılığı ürün faaliyet ve hizmetleri
- Su yolcu taşımacılığı ürün faaliyet ve hizmetleri
- Hava yolcu taşımacılığı ürün faaliyet ve hizmetleri

- Nakliye ekipmanı kiralama ürün faaliyet ve hizmetleri
- Seyahat acenteleri ve benzeri ürün faaliyet ve hizmetleri
- Kültür hizmetleri ürün faaliyet ve
- Spor ve rekreasyon ürün faaliyet ve hizmetleri
- Ülkeye özgü turizm özelliği olan ürünler

1.2.2. Turizm Endüstrisinin Tarihsel Gelişimi

Mevsimler değiştikçe ve hayvanlar göç ettikçe insanlar hayatta kalmak için seyahat etti. Daha önceki seyahatler esasen yiyecek aramak veya tehlikeden kaçmak içindi. Bu ilk gezginler yaya olarak hareket ettiler, oldukça küçük coğrafi alanlarla sınırlıydılar. Bu zamanda, seyahat yerelleştirilmiş bir deneyim ortaya çıkarabilir, ancak doğası gereği insanlar ilgilenir. Medeniyet coğrafi olarak kurulup yayıldıkça seyahat bir zorunluluk haline geldi. Farklı turizm uzmanları, turizmin gelişimini 6 aşama / dönem olarak kategorize ettiler ve bunlar aşağıdaki gibidir (Singh, 2016:4):

1. İmparatorluk Dönemi (MÖ - 5. yüzyıl)
2. Orta Çağ Dönemi (5-14. Yüzyıl)
3. Rönesans Dönemi (14. - 16. yüzyıl)
4. Büyük Tur Dönemi (1613-1785 A.D)
5. Hareketlilik Çağı (1800-1944)
6. Modern Çağ (1945'ten günümüze)

Gyr (2010)'a göre turizm endüstrisinin tarihsel gelişimi şu şekilde özetlenebilir:

- **Erken Seyahat Biçimleri ve Yolculuk Türleri:** Klasik dünyada ve öncesinde Mısır'da firavunların yönetiminde eğlence ve eğitim amaçlı seyahatler zaten vardı. İkincisi, lüks bir yaşam tarzından ve eğlence, deneyim ve rahatlama arayışından kaynaklanan yolculuklara dair kanıtlar var. Nüfusun ayrıcalıklı grupları, zevk için ilk yolculukları tarih boyunca yapmışlardır. Roma ayrıca seyahate ve belirli tatil biçimlerine ivme kazandırdı.

- **Modern turizmin erken bir biçimi ve öncüsü:** 16. ve 18. yüzyıllar arasında genç soylular tarafından gerçekleştirilen büyük tur, turizmde öncüler olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, eğlence ve keyif arayışı başlı başına bir amaç olarak seyahat etmenin bir unsurunu ima ediyordu. Klasik büyük tur bir ila üç yıl sürmüştür. Aristokratlar, atlılar, öğretmenler, akıl hocaları, çeteciler, ev hizmetlileri, arabacılar ve diğer personelden oluşan bir ekiple seyahat ettiler. Bunlar, uzmanlık alanlarına uygun olarak güvenlik, rahatlık, eğitim, denetim ve zevk sağladı.

- **Modern Turizmin Temelleri:** Modern turizmin "erken", "öncesi" veya "gelişimsel" aşamasının genellikle 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk üçte birine kadar sürdüğü kabul edilmektedir. Bu aşamada, turistik seyahat zengin soylular ve eğitilmiş profesyonellerden oluşan bir azınlıkla sınırlı kaldı. Turizm tarihi bağlamında, "giriş aşaması" terimi, 19. yüzyılın ilk üçte biri ile 1950 civarı arasında modern turizmin tüm gelişmelerini, yapılarını ve yeniliklerini ifade eder. Bu dönem, orta sınıf seyahat kültüründe prototip bir yükseliş ve onun oluşumu, popülerleşmesi ve çeşitlenmesi ile karakterize edilen kapsamlı bir sürecin başlangıcına tanık oldu. Boş zaman geçirmenin modern kavramlarıyla tanınan bir kitle turizminin yolunu hazırladı. Gelişme dönemseller olarak ilerledi ve bir dizi değişen sosyal koşul ve faktör üzerine inşa edildi.

- **19. Yüzyılda Kitle Turizminde Patlama:** Bu dönemde, Orta Avrupa ulaşım sisteminin açılması, "devrimci gelişme" olarak tanımlanmayı gerçekten hak eden muazzam bir değişim yarattı. Ayrıca turistlerin hareketliliğini geliştirdi ve yeni trendler yarattı. Kısa süreli ve günlük geziler popüler hale geldi ve ulaşım teknolojisindeki modern gelişmelerden yararlandı. Orta sınıf seyahat ve tatil ihtiyaçları için 19. yüzyılın bir dizi eğitim materyali, yönlendirme mekanizmaları, yenilikleri ve tatil biçimleri geliştirilmiştir. Seyahat edebiyatı biçimindeki rehber kitapları ve seyahatnameler giderek artan bir önem kazanmıştır. Gezinlerin maliyetlerini azaltan her şey dahil bir fiyat sunan organize grup tatileleri, 1840'ların bir yeniliğiydi. Orta sınıf için, genellikle yabancı destinasyonlarda, her şey dahil, ucuz tatilelerde daha başarılı oldu. Otellere ve turist broşürlerine yönelik kuponları tanıtması oldukça yenilikçiydi.

- **Savaş Arası Dönemde Tatil Uygulamaları:** 20. yüzyılda turizmin gelişimi, bir dizi farklı dönemlendirme kullanılarak bölünebilir. 1915 ile 1945 arasında

bir "gelişim evresi" belirlemek yaygın ve makuldür. Bu, Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak turizmdeki durgunluğu ve aynı zamanda giderek önem kazanan geçiş dönemindeki gelişmeleri de kapsamaktadır. Örneğin Almanya'da bir otelde veya diğer tatil konaklama türlerinde konaklama sayısının 1871 ile 1913 arasında yaklaşık yüzde 471 arttığı bir büyüme dönemi idi. Bunların büyük bir kısmı üst orta sınıfa ve kısa süre sonra Kuzey ve Baltık Denizlerinde yeni açılan sahil beldelerinin yanı sıra kaplıca, sağlık ve kumar merkezlerine giden tüm orta sınıfa aitti. 1900'den sonra seyahat ve tatilin baskın güdü iyileşmedi.

- **Turizmin Genişlemesi ve Küreselleşme:** Son aşama, savaş sonrası dönemden günümüze kadar turizmde yaşanan gelişmeleri kapsamaktadır. Bunlar, dönemin altyapı inşaatı ve yenileme, turist akıntıları ve ortak bir eğlence biçimi olarak tatilin birleşimi için haklı etiketlerdir: gerçekten, son birkaç yılda on yıllardır turizm, küresel ekonominin önemli bir kolu haline geldi ve modern endüstriyel ulusların belirleyici bir özelliğidir. Toplumun geniş katmanları arasındaki rekreasyonel hareketlilik bu arka plana karşı görülmelidir..

Tablo 1.3. Turizm Tarihinde Dönüm Noktaları

Tarihler	Olaylar
Önceden kaydedilmiş tarih. Seyahat, macera ve merak duygusuyla gerçekleşmeye başlar.	
4850 b.c. – 715 b.c.	Mısırlılar, merkezi hükümet yerlerine seyahat ediyor
1760 b.c. – 1027 b.c	Shang Hanedanlığı, Uzak Doğu'da uzak yerlere ticaret yolları kurar.
1100 b.c. – 800 b.c	Fenikeliler, imparatorlukları boyunca ticaret ve seyahat için büyük yelken filoları geliştirir
900 b.c. – 200 b.c	Yunanlılar ortak bir dil ve para birimi geliştirir ve şehir devletleri destinasyon haline geldikçe gezgin hizmetleri ortaya çıkar.
500 b.c.–a.d. 300	Romalı ticaret, macera ve zevk için daha fazla seyahat etmek için yolları, hukuk sistemini ve hanları iyileştirdi.
a.d. 300 – a.d. 900	Mayalar, Orta ve Kuzey Amerika'nın bazı bölgelerinde ticaret ve seyahat yolları kurdu
a.d. 1096 – a.d. 1295	Avrupa'nın Kutsal Topraklar'ı Müslümanların kontrolünden geri almak için başarısız dini haclı seferleri üzerine yaptığı yolculuk, bu askeri güçleri yeni yerlere ve kültürlerle tanıttı.
a.d. 1275 – a.d. 1295	Marco Polo'nun Uzak Doğu'daki seyahatleri, seyahat ve ticarete olan ilgiyi artırmaya başladı.
14. – 16. yüzyıllar	Ticari faaliyetler büyüdükçe ve tüccarlar yeni bölgelere girdikçe ticaret yolları gelişir.
a.d. 1613 – a.d. 1785	Grand Tour Era, seyahati uygar dünyanın kültürlerini deneyimlemek isteyen varlıklı bireyler için bir statü sembolü haline getirir.

18. – 19. yüzyıl Sanayi Devrimi teknolojik gelişmelere yol açarak seyahat ve ticareti daha verimli hale getirir ve pazarları genişletir; artan kişisel gelirler, seyahati hem bir iş gereksinimi hem de bir boş zaman etkinliği haline getirmektedir.	
1841	Thomas Cook, İngiltere'de ilk grup turunu düzenledi.
1903	Wright Kardeşler, ilk başarılı uçak uçuşu ile uçuş çağını başlatır.
1913	Westinghouse Corporation enstitüleri, çalışanları için tatiller ödedi.
1914	Henry Ford, Model T'nin seri üretimine başladı.
1919	İlk tarifeli havayolu yolcu uçuşu, Londra ve Paris arasında başladı.
1945	II.Dünya Savaşı biter ve yeni bir refah çağını başlatır ve milyonlarca insanı doğurur.
1950	Diners Club ilk kredi kartını piyasaya sürdü.
1952	Jet yolcu servisi Londra ile Johannesburg, Güney Afrika arasında açıldı.
1950'ler Amerika Birleşik Devletleri'ndeki otel ve motel zincirlerinin franchise anlaşmaları yoluyla hızla genişlemesi.	
1978	Güzergahlar ve ücretler konusunda rekabet, Havayolu Düzenleme Yasasının imzalanmasıyla başlar.
1978	American Airlines, seyahat acenteleri için elektronik rezervasyon sistemi SABER'e erişimi genişletti.
1984	Çin Devlet Konseyi, akrabalarını ziyaret eden anakara sakinleri için Hong Kong ve Makao'ya turların düzenlenmesini onayladı ve bu, Çin vatandaşlarının giden turizminin başlangıcı oldu.
1996	Expedia, Microsoft'un bir bölümü olarak kuruldu.
2000	TripAdvisor kuruldu.
2001	Dennis Tito, Uluslararası Uzay İstasyonunda sekiz günlük bir tatil konsepti başlattı.
2001	Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulaşım Güvenliği İdaresi (TSA), 11 Eylül Dünya terör saldırılarının ardından havayolu yolcu güvenliğini sağlamak için kuruldu. New York City'deki Ticaret Merkezi ve Washington, D.C.'deki Pentagon
2002	Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında seyahatin serbestleşmesine işaret eden euro para birimi tanıtıldı.
2004	Harvard öğrencisi Mark Zuckerberg, Facebook.com'da bir sosyal ağ hizmeti başlattı.
2007	Air Bed and Breakfast (AirBnB) hizmete girdi ve Uber gibi yeni hizmetler dalgasına ve turizm hizmetlerinde genişleyen paylaşım ekonomisine işaret etti.
2011	Google, halka açık bir çevrimiçi uçuş rezervasyon hizmeti olan Google Flights sağlar

Kaynak:

<https://www.pearsonhighered.com/assets/samplechapter/0/1/3/4/0134484487.pdf>

1.3. Turizm Endüstrisinin Ekonomik Değeri

Turizm olgusu faaliyetlerinden dolayı sosyal, politik, kültürel ve ekonomik sonuçları kapsamaktadır. Turizmin hizmet alanının hacminin geniş olması turizm

endüstrilerinin gelişmesine yol açmaktadır. Bu nedenle turizm ekonominin ayrı bir kolu olarak görülmektedir. Ekonominin söz konusu bu kolu, ekonominin diğer kollarının gelişim düzeyleri ve büyümesiyle yakından bağlantılıdır (Bunghez, 2016: 1). Son yıllarda uluslararası örgütlerin çoğu, turizmin dünyanın birçok bölgesinde ekonomik kalkınma için bir araç olarak kullanılmasının önemine vurgu yapmaktadır (Cárdenas-García vd. 2015: 206). Bu bağlamda, uluslararası ticaret literatüründen yola çıkarak bir ülkeye gelen turist sayıları ile gelir seviyesi yaklaşımı turizm literatürüne göre uyarlanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerden daha fazla turist çekmek daha yüksek ekonomik büyümeye neden olacağı öngörülmektedir (Ren, 2019: 3).

Turizm, OECD üyesi ve ortak ekonomilerinin önemli bir parçası ve büyüyen hizmetler ekonomisinde kilit bir sektördür. Ortalama olarak turizm doğrudan GSYİH'ye yüzde 4,4, istihdamın yüzde 6,9'u ve OECD ülkelerine yapılan hizmet ihracatının% 21,5'i. Uzun vadeli büyümenin önünde büyüyen uluslararası turizm gelişleri ile tahminine göre, 1,8 milyarlık eşiğin 2030 öncesinde aşılması muhtemeldir. OECD üye ülkeleri, 2018'deki toplam küresel gelişlerin yarısından fazlasını (% 56,9) oluşturarak uluslararası turizm ekonomisinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. OECD üyelerinin uluslararası geliş sayısındaki ortalama büyüme, 2017'deki% 7,4'e kıyasla 2018'de% 5,0 idi. OECD'nin dört yıllık ortalama yıllık büyüme oranı% 5,5 olarak küresel ortalamayı aşmaya devam ederken, son yıllardaki güçlü büyümenin ardından, daha uzun dönem eğilimi, dünya çapında turizme kıyasla OECD'ye varışlarda bir yavaşlama yönündedir. (OECD, 2020, 18-20).

Dünyanın çeşitli yerlerinde savaşlara, siyasi kargaşaya, doğal afetlere, tıbbi korkulara, terörist saldırılara ve ekonomik ve enerji krizlerine rağmen, turizm hizmetlerinde uluslararası ticaret 1970'lerden bu yana olağanüstü bir şekilde büyüdü. 2012 yılında dünya çapında uluslararası turist girişleri 1.035 milyara ulaştı. Yarısından biraz fazlası eğlence amaçlı gezilerdeydi. Karşılaştırıldığında, 1970 yılında dünya çapında yalnızca 166 milyon uluslararası turist girişi olmuştur. 2012 ziyaretçileri seyahate 1 trilyon dolar harcadı (213 milyar dolar değerinde uluslararası yolcu taşımacılığı masrafları hariç). Doğrudan ve dolaylı olarak, harcamaları dünya GSYİH'sinin yüzde 9'unu ve ihracatının yüzde altısını oluşturuyordu. Turizme bağımlı

lkeler ve destinasyonlar için, turizmin GSYH içindeki payı dünya ortalamasının iki katını açabilir. Bugün, uluslararası turizm gelirleri yaklaşık 90 ülkede yılda 1 milyar doları aıyor. Dünya çapında, iç turizm tipik olarak birkaç kat daha büyüktür. Turizm gerçekten küresel bir ekonomik ve sosyal güç haline geldi. Eskiden sadece gelişmekte olan ülkeler, önemli bir kalkınma stratejisi olarak turizm ihracatını aktif bir şekilde takip ediyorlardı. Örneğin Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri, tarihsel olarak turistleri kıyılarına çekmeye çok az ilgi göstermiştir. Artık durum böyle değil. Son zamanlarda, her iki ülke de gelen dış seyahati teşvik etmek, i yaratmak ve durgun ekonomilerini canlandırmak için politika değişiklikleri ve gevetilmif vize düzenlemeleri uyguladı. 2013'te Japonya, tüm zamanların en yüksek seviyesi olan 10 milyon yabancı ziyaretçiye ev sahipliği yaptı. 2020 Tokyo Yaz Olimpiyatları ile bu sayıyı ikiye katlamayı ve 2030'da 30 milyona ulaşmayı umuyor. Sıkı giriş düzenlemeleri nedeniyle yabancı ziyaretçilere düşmanca bir ulus olarak algılanan ABD, uluslararası imajını iyileştirmek için çok çalışıyor. 2012'de 67 milyon uluslararası ziyaretçi girişi gerçekleştirdi ve Başkan Obama, 2021 yılına kadar 100 milyon ziyaretçi çekmeyi hedefledi.(Bonham ve Mak, 2014).

1.4. Turizm Endüstrisinin Etkileri

Turizm, phesiz dünyamızı şekillendiren en önemli glerden biridir. Ekonomik olarak, turizm birçok ülke için giderek artan bir öneme sahiptir ve dünyadaki en büyük ihracatçı ve önemli bir döviz ve istihdam sağlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, bunu maden çıkarma endüstrilerinden daha az zarar veren bir ekonomik kalkınma aracı olarak kullanmaya teşvik edilmektedir ve diğer kalkınma faaliyetleri için gelir elde etmek için kullanılabilir. Ancak, turizmin bu ekonomik değerlerine ek olarak, turizm cazibesine katkıda bulunan sosyal, kültürel ve çevresel faydalar sunmaktadır. Turizmin, turistlere birçok insani ihtiyaı karşılayan onarıcı tatiller vererek, refahına katkıda bulunduğu iddia edilmektedir. Turizm, küreselleşmenin muhtemelen kültürel homojenleşme için bir güç olduğu bir zamanda kültürlerin korunmasına yaptığı katkıdan dolayı da takdir edilmektedir (Higgins-Desbiolles, 2006: 1192).

Turizmin etkileri yedi genel kategoriye ayrılabilir:

1. Ekonomik
2. Çevresel
3. Sosyal ve kültürel
4. Kalabalık ve tıkanıklık
5. Hizmetler
6. Vergiler
7. Toplum tutumu

Her kategori olumlu ve olumsuz etkiler içerir. Koşullar veya kaynaklar farklılık gösterdiğinden tüm etkiler her topluluk için geçerli değildir. Topluluk ve turizm liderleri, toplulukları ve sakinlerini iyileştirebilecek veya olumsuz etkileyebilecek bir dizi etkiyi dengelemelidir. Liderler duyarlı ve vizyon sahibi olmalı ve turizm gelişiminin yarattığı belirli zorlukların üzerinden geçmenin cazibesinden kaçınmalıdır. Turizm liderleri, olumlu etkilerin toplumun bir kısmına (coğrafi veya sosyal) fayda sağladığı ve olumsuz etkilerin diğerine zarar verdiği koşullara karşı çalışarak tüm topluluk sektörlerinin fırsatlarını ve endişelerini dengelemelidir (Kreag, 3).

Turizm, birçok ülke için hayati bir ekonomik, sosyal ve kültürel öneme sahiptir ve hükümetler, turizmin gelişimini şekillendirmede kilit bir role sahiptir. OECD üyesi ve ortak ülkeler arasında, bir dizi paylaşılan politika önceliği, başarılı turizm yönetiminin rolünün merkezi olarak görülüyor. Bunlar şunları içerir: OECD, 2020: 26):

- Dijitalleşme potansiyelinden ve yeni teknolojilerin uygulanmasından yararlanma.
- Daha yüksek düzeyde sürdürülebilirlik ve kapsayıcılığı teşvik etmek ve sunmak.
- Stratejik hedeflere ulaşmak için ileriye dönük turizm yapıları, politikaları ve eylem planları geliştirmek.

- Politika araçlarını tasarlamak ve uygulamak, sektörü koordine etmek ve düzenlemek ve hizmet sunumunu izlemek.
- Etkili ülke ve mekan pazarlamasının sağlanması.
- Rekabetçi ve kaliteli bir turizm sektörü yaratmak, girişimciliği teşvik etmek ve işlerin büyümesini teşvik etmek.
- Yatırımın ve turizm teklifinin kalitesinde ve sektörde istihdam edilen kişilerin becerilerinin iyileştirilmesinin teşvik edilmesi.

1.5. Turizm Endüstrisinin Ekonomik Etkileri

Turizmin küresel ekonomideki etkisi önemlidir. Dünya çapında bir fenomen olan turizm, küresel ekonominin en hızlı büyüyen sektörlerinden biri haline geldi. 1990'larda turizm, petrol endüstrisinin performansını zirveye çıkaran, dünyadaki en büyük gelir üreticisiydi. 2000 yılında, turizmle ilgili işletmeler tahmini 2 trilyon ABD doları gelir elde etti ve dünyanın ekonomik olarak aktif nüfusunun yaklaşık yüzde 15'ine istihdam sağladı. Bu noktada gelişmekte olan ülkelerin uluslararası turizminin payı da 1970'lerde yaklaşık yüzde 10'dan yaklaşık yüzde 30'a yükselmiş, en büyük büyüme oranları Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde yaşanmıştır. Bu gelişmeler, Dünya Turizm Örgütü'nü (DTÖ) önümüzdeki yirmi yıl içinde yıllık yüzde 4,3 büyüme oranları tahmin etmeye teşvik etti ve 2020 yılına kadar rakamın 1.600 milyon uluslararası gelişmiş yükselmesini bekliyorlar (Kasim, 2006:3).

Turizmin ekonomik etkileri şu şekilde özetlenebilir (Stainton, 2020):

- **Döviz kazançları:** Turizmin önemi döviz kazancı ile ortaya konmaktadır. Turizm harcamaları, ev sahibi ekonomiye gelir sağlar. Ülkenin turizmden kazandığı para daha sonra ekonomiye yeniden yatırılabilir. Bazı para birimleri diğerlerinden daha değerlidir ve bu nedenle bazı ülkeler belirli bölgelerden turistleri hedef alır. Güçlü para birimleri genellikle en çok arzu edilen para birimleridir. Buna genellikle İngiliz Sterlini, Amerikan, Avustralya ve Singapur Doları ve Euro dahildir. Turizm, ülkelerin% 83'ü için ilk beş ihracat kategorisinden biridir ve ülkelerin en az% 38'i için döviz kazançlarının ana kaynağıdır.

- **Devlet gelirlerine katkı:** Turizmin önemi, toplanan ve devlet gelirlerine katkıda bulunan parayla da gösterilmektedir. Turizm, daha sonra Hükümet tarafından başka bir yere yatırdığı paranın toplanmasına yardımcı olabilir. Bu parayı biriktirmenin iki ana yolu vardır. Doğrudan katkılar, turizm istihdamı ve turizm işletmelerinden elde edilen gelirler üzerindeki vergiler ve çıkış vergileri gibi şeylerle oluşturulur.

- **İstihdam yaratma:** İstihdam yaratarak turizmin önemi gösterilebilir. Uluslararası turizmin hızlı yayılması, önemli istihdam yaratılmasına yol açmıştır. Otel yöneticilerinden tema parkı işletmecilerine ve temizlikçilere kadar turizm birçok istihdam fırsatı yaratmaktadır. Turizm, dünyadaki çalışanların yaklaşık % 7'sini desteklemektedir. Turizm endüstrisinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki tür istihdam vardır.

1. Doğrudan istihdam, turizm endüstrisiyle hemen ilişkilendirilen işleri içerir. Bu, birkaç isim vermek gerekirse, otel personeli, restoran personeli veya taksi şoförlerini içerebilir.

2. Dolaylı istihdam, teknik olarak turizm endüstrisine dayalı olmayan ancak turizm endüstrisi ile ilgili işleri içerir.

- **Yerel ekonomilere katkı:** Turizmin önemi yerel ekonomilere yapılan katkılarla daha da anlaşılabilir. İster resmi ister gayri resmi yollarla toplanan paranın tamamı yerel ekonomiye katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Sürdürülebilir turizm kanıtlanırsa, para yerel topluma en çok fayda sağlayacak alanlara yönlendirilecektir. Yoksul yanlısı turizm girişimleri (yoksullara yardım etmeyi amaçlayan turizm) veya gönüllü turizm projeleri olabilir. Hükümet, parayı kamu hizmetlerine yeniden yatırabilir ve turizm çalışanları tarafından kazanılan para yerel toplulukta harcanacaktır. Bu, çarpan etkisi olarak bilinir.

- **Genel ekonomi artışı:** Turizm ekonomiyi önemli derecede besler ve destekler. Örneğin, bazı kasabalar, şehirler ve hatta bütün ülkeler için turizmin önemi diğerlerinden daha büyüktür. Bazı durumlarda, ana gelir kaynağıdır. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'ne göre turizm, Maldivler'in toplam GSYİH'sinin neredeyse % 40'ını oluşturuyor. Buna karşılık, Birleşik Krallık'ta % 4'ten az ve ABD'de daha da

düşütür. Seyşel Adaları'nda bu sayı% 26'nın biraz üzerindeyken, İngiliz Virgin Adaları'nda% 35'in üzerindedir - bu nedenle turizm bu ülkelerde çok önemlidir.

Ekonominin pozitif ve negatif etkileri açısından ise Farr (2018) şu tabloyu sunmuştur:

Tablo 1.4. Ekonominin Pozitif ve Negatif Etkileri

Pozitif Etkiler	Negatif Etkiler
İstihdam yaratımı, turizmin olumlu ekonomik etkileri hakkındaki her tartışmada çok önemlidir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin 2017 Ekonomik Etki Raporu, endüstrinin dünya çapında her 10 işten birini ürettiğini ve art arda altıncı kez küresel ekonomideki istihdamdan daha iyi performans gösteren bir hızla büyüdüğünü gösteriyor. Rapor ayrıca, yeni işler arasında sektörün beşte birini oluşturduğunu gösteriyor.	Terörizm, siyasi kargaşa, etkili hava koşulları ve doğal afetler gibi beklenmedik ve öngörülemeyen olaylar, bir bölgeye zarar verebilir ve gelen turizmi önemli süreler boyunca olumsuz yönde etkileyebilir. Bir destinasyon turizme ne kadar bağımlıysa, etkisi o kadar hissedilecek ve iyileşme o kadar uzun sürecektir.

Kaynak: <https://traveltips.usatoday.com/positive-negative-effects-tourism-63336.html> Laurie Jo Miller Farr, Leaf Group Updated April 25, 2018 Positive & Negative Effects of Tourism

Turizmin hem ekonomik büyüme hem de istihdam üzerindeki etkisi açıkça pozitifdir, iyi ölçülebilir veriler ve turizmin hem ekonomik büyümeye (GSYİH ölçümleri yoluyla) hem de istihdama hem doğrudan hem de dolaylı olarak olumlu katkıda bulunduğu dair kanıtlar vardır. Küresel düzeyde gelir ve ücret etkileri üzerine sınırlı kanıtlar nedeniyle turizmin gelirler üzerindeki genel etkisinin tahmin edilmesi sorunludur. Genel olarak, mevcut veriler gelirler üzerindeki olumlu etkilerin yanı sıra hem geçim kaynakları hem de yoksulluk üzerindeki olumlu etkileri göstermektedir. Sektörün toplumsal cinsiyet etkilerine ilişkin iyi veriler, turizmde istihdam edilen kadın sayısı ve üstlendikleri iş türleriyle sınırlıdır ve her ikisi de

olumlu etkiler göstermektedir. Ücret eşitliği ve çalışma saatleri ile ilgili veriler daha sınırlıdır, ancak her ikisi de kadınların turizmde dezavantajlı durumda olduğunu göstermektedir (Lemma, 2014).

1.5.1.Turizm Sektörün Ekonomiye Olumlu Etkileri

Turizm faaliyeti aynı zamanda, turizm işletmelerinin maruz kaldığı doğrudan maliyetler, turistlere daha iyi hizmet vermek için altyapı için hükümet maliyetleri ve ayrıca toplumdaki bireyler tarafından karşılanan tıkanıklık ve ilgili maliyetler dahil olmak üzere ekonomik maliyetleri içerir. Topluluğun turizm konusundaki kararları genellikle turizmin ekonomik etkilerini (faydalarını) öne süren endüstri savunucuları ile turizmin maliyetlerini vurgulayan aleyhte olanlar arasındaki tartışmaları içerir. Sağlam kararlar, hem faydaların hem de maliyetlerin dengeli ve objektif bir değerlendirmesine ve turizmden kimin yararlandığının ve bunun için kimin ödeme yaptığının anlaşılmasına dayanır. Turizmin ekonomik etkileri bu nedenle eyalet, bölge ve topluluk planlaması ve ekonomik kalkınmada önemli bir husustur. Ekonomik etkiler, pazarlama ve yönetim kararlarında da önemli faktörlerdir. Bu nedenle toplulukların, turizmin bölgedeki ekonomik faaliyete katkısı da dahil olmak üzere turizmin bölgeleri için göreceli önemini anlamaları gerekir. Turizmin ekonomik etkilerini tahmin etmek için salt tahminden karmaşık matematiksel modellere kadar çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Çalışmalar, kalite ve doğruluk ve turizmin hangi yönlerinin dahil edildiği açısından büyük ölçüde farklılık gösterir. Teknik raporlar genellikle iktisatçı olmayanların anlamadığı ekonomik terimler ve yöntemlerle doldurulur. Öte yandan, bu çalışmaların medyada yer alması, sonuçları aşırı basitleştirme ve sıklıkla yanlış yorumlama eğiliminde olup, karar vericileri ve genel halkı turizmin ekonomik etkileri konusunda bazen çarpık ve eksik bir anlayışla karşı karşıya bırakmaktadır.(Stynes, tarih belirtilmemiş)

Aşağıda olumlu etkiler ayrı başlıklar altında verilmiştir:

1.5.1.1.Turizm ve Gelir Yaratıcı Etkisi

“Bir ülkenin ihracatının gelir düzeyi” uluslararası ticaret literatüründe önemli bir terimdir. Turizm ekonomisi literatüründe bu terim dikkate alındığında, “bir ülkenin turist girişlerinin gelir düzeyi” nin ekonomik büyüme oranını artırabileceği ve çevresel

bozulma düzeyini azaltabileceği söylenebilir. Uluslararası ticaret literatürüne göre gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek birim değerli malları ihraç edebilmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler geleneksel ürünlerde uzmanlaşırken, gelişmiş ülkeler sofistike ürünlerde uzmanlaşabilirler. Bu koşullar, gelişmekte olan ülkelere göre gelişmiş ülkelerdeki ihracattan önemli kazanımlar sağlıyor. Bu bağlamda, uluslararası ticaret literatürünü takip ederek, bir ülkenin turist giriş yaklaşımının gelir seviyesi turizm literatürüne de uygulanabilir, yani daha yüksek gelir seviyesine sahip ülkelere göre daha fazla turist çekmek, daha yüksek bir GSYİH büyümesine yol açabilir. Ek olarak, bir ülkenin turist girişlerinin gelir düzeyi CO2 emisyonlarını azaltarak çevre üzerinde olumlu bir etkisi olabilir (Ren vd., 2019:3).

Turizm, fiyat ve gelir açısından çok esnektir ve kararlar, fiyat ve gelirdeki küçük değişikliklerden büyük ölçüde etkilenir. Fiyat esnekliğinin sık ve ani etkileri olduğu için, gelirin esnekliğinden daha kolay tanınır. Bu değişiklikler daha ileridedir ve etkiler ancak belirli bir süre sonra belirlenebilir. Turist harcamalarından elde edilen toplam gelir, ölçüm alanı genişledikçe artar. Bunun nedeni, sızıntının azalması ve dolayısıyla daha geniş bir alanın ithalat yerine ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri tedarik etme kabiliyetini yansıtmasıdır. Turizm endüstrisi işletmelerinden bazıları tamamen turist harcamalarına bağımlıyken, diğerleri de yerel halktan kar elde ederek gelirlerinin sadece küçük bir kısmını turizmden elde ediyor. Hükümetler, turist insan gücü, turizm ve ulaşım işletmeleri, ücretler ve hizmet bedelleri üzerinden doğrudan vergilendirme yoluyla ve ayrıca gümrük vergileri, turistler tarafından tüketilen mallar, faiz ve kredi geri ödemeleri üzerindeki dolaylı vergilendirme yoluyla ve hükümetin elde ettiği gelirden turizmden gelir elde etmektedir. (Ardahaey, 2011:210).

Turizm sektörünün önemli ekonomik özelliklerinden biri, ikamet yerlerinden kazanılan bir gelirin "gidilen" yerlerde harcanmasıdır. Turizm, "gelir getiren" ülkelere "gelir getiren" ülkelere büyük miktarda para transferinde kullanılan bir araçtır. Turist tarafından harcanan para, birçok düzeyde süzülme eğilimindedir. Bir gelir kaynağı olarak turizmi, en azından herhangi bir doğrulukla ölçmek kolay değildir. Bununla birlikte, turizmden elde edilen geliri tahmin etmenin en yaygın yöntemi, bir destinasyondaki "çarpan etkisini" belirlemektir. Turist harcamalarının turistlerin ürettiği para akışı ekonominin çeşitli kesimlerinden

geçerken katlanıyor. Bir turist, yerel tur operatörleri, esnaflar, oteller, taksi şoförleri vb. Tarafından gelir olarak alınan topluma bir ilk harcama yapar. Böylece turistler tarafından harcanan para, orijinal harcamadan çok kez gelir oluşturur. Buna "çarpan etkisi" denir. Turistin orijinal dolarının birkaç katı olan bir ülkenin ekonomisine yardımcı olur. Turizmin çarpan etkisi aşağıdaki hususlarla ölçülebilir (Zaei ve Zaei, 2013:16):

1. Satış çarpanı
2. Çıktı çarpanı
3. Gelir çarpanı
4. İstihdam çarpanı.

1.5.1.2. Turizm ve İstihdam Yaratan Etkisi

Turizm, az gelişmiş ülkelerde giderek daha fazla insanı istihdam etmektedir. Ancak, maaşları düşük tutmak için çoğunlukla daha düşük performans düzeyinde istihdam edilmektedirler. Yönetim kadrosu ise çokuluslu şirketlerle birlikte getiriliyor. Dolayısıyla turizmden elde edilen gelir destinasyonlarda yeterince büyümeye bırakılmamaktadır. Ancak, turizmin istihdam yarattığı ve bunun yararlı bir etki olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Turizmin sunduğu üç farklı istihdam türü vardır. Büyüme hızı mutlaka eşit standartta olmasa da, artan gelir ile artan istihdam arasında da bir bağlantı vardır. Farklı turizm türleri farklı düzeylerde emek yoğun olduğundan, turist faaliyetinin türü istihdam üzerindeki etkileri etkiler; örneğin konaklama tesisleri, varış noktalarında çok sayıda işgücü istihdam etmektedir ve bu nedenle genellikle daha fazla miktarda sermaye gerektirmektedir. İstihdamın etkileri, yerel beceriler ve istihdam yapısının yanı sıra, genellikle dezavantaj olarak görülen istihdamın mevsimselliğinden de etkilenmektedir. Turizmin istihdam etkileri genellikle görünmezdir veya turizmin başka sektörlerden veya mevcut işgücüne ait olduğu düşünülmeyecek kişileri istihdam edebileceği için, turizmin istihdam üzerindeki gerçek etkilerini ölçmek ve görmek zordur. Mevsimlik istihdam, insanları tam zamanlı istihdamdan uzaklaştırabilir ve bu nedenle, turizm dışı endüstrilerin bölgede konumlanması engellenebilir. Genel olarak turizmin istihdam yaratmasının ekonomiye faydalı olduğu söylenebilir (Ardahaey, 2011:211).

Turizm endüstrisi son derece emek yoğun bir hizmet endüstrisidir ve bu nedenle değerli bir istihdam kaynağıdır. Normal imalat sanayilerine göre birkaç kat daha fazla istihdam sağlar. Oteller, moteller, restoranlar, ulaşım acenteleri, seyahat acenteleri, tur operatörleri, hediyelik eşya dükkanları, araba ve çekçek şoförleri, rehberler vb. Gibi çeşitli işletme türleri turizmden gelişmektedir. Çok sayıda insanı istihdam eder ve vasıfsızdan yüksek derecede uzmanlığa kadar geniş bir iş yelpazesi sunar. Sonra, başka destekler var. Turizm endüstrisinin ihtiyaçlarına doğrudan veya dolaylı olarak turistlerin ihtiyaçlarını karşılayan ve tedarik eden küçük ve büyük endüstriler. Aşağıdaki liste, en yüksek işveren en üstte olmak üzere çeşitli işletmeleri sıralar (Zaei ve Zaei, 2013:17).

- Yemek servisi
- Eğlence
- Konaklama
- Otomobil taşımacılığı
- Toplu taşıma
- Seyahat düzenleyicileri.

1.5.1.3. Ülkelerin Ödemeler Dengesi Açıklarını Düzeltme İmkânı Veren Etkisi

Mevcut küreselleşme eğilimi, modern toplumun refahı kavramını tamamen değiştirdi. Teknoloji ve sermaye eksikliğinin olduğu ancak işgücünün fazla olduğu bir ülkede turizm, emek yoğun bir endüstri olarak önemli bir rol oynayabilir. Mevcut ilgi alanı üzerine yapılan önceki araştırmalar, turizm endüstrisinin bir ülkenin ekonomik büyümesinde ve kalkınmasında bir dizi kanal aracılığıyla hayati bir rol oynadığını göstermektedir. Birincisi, turizmden elde edilen gelirler, sermaye mallarına yatırım yapmak için tüketilebilir. İkincisi, altyapı, yatırımlar ve rekabette artışa neden olabilir. Üçüncüsü, dolaylı ve dolaysız etkileriyle ekonominin diğer sektörlerine de katkıda bulunur. Dördüncü olarak, ölçek ekonomileri yaratmanın yanı sıra, istihdam fırsatlarında da önemli bir artışa yol açar. Son olarak, araştırmanın teşviki, teknik

bilginin gelişmesi ve beşeri sermayenin iyileştirilmesi ile ilgili olarak önemli bir sektör olarak kabul edilebilir. (Rasheed vd., 2019:325)

Turizm, ödemeler dengesinin iyileştirilmesine yardımcı olabilecek bir ihracat sektörü olarak kabul edilmektedir, çünkü uluslararası ticaret, turistlerin kaynak ülke dışındaki mal ve hizmetlerin tüketimini temsil etmektedir. Turizm işlemleri, ödemeler dengesinin diğer kategorilerini etkiler. Βαρβαρεσος (2000)'a göre; (Aktaran:Thano, 2015: 531):

- Mallar: Bu kategori, turizm taleplerini karşılamaya yönelik ithal ürünler için yapılan tüm masrafları borç tarafında içerir. Yerli ürünlerle kısmen veya tamamen ikame edilmesi doğrudan bir ülkenin kalkınma politikası ile ilgilidir, kredi tarafında ise turistlere satılan yiyecek, hediyelik eşya, el işi vb. Tüm ürünler dahil edilmiştir.

- Hizmetler: Genellikle turizm gelirleri ve turizm harcamaları “seyahat” kategorisine kaydedilir. Ancak, hizmetler, seyahatlerin yanı sıra, taşımayı, işten ve sermayeden elde edilen makbuzları da içerir. Uluslararası seyahatlerin nakliye masrafları “seyahat” kategorisine dahil değildir. Uluslararası turistlerin (yerli ve yabancı) kaynak ülkeden ev sahibi ülkeye taşıma giderleri, ulaşım (ulusal ve uluslararası) hesabında listelenir.

- Gelir: Turizm, gelişiminin en azından ilk aşamalarında, özellikle en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalifiye personele ihtiyaç duyar. Nitelikli üyelere duyulan ihtiyaç sonraki aşamalarda da sabittir; Bu tür bir şey, farklı niteliklere sahip çok uluslu işletmelerin işleyişinden dolayı ya birçok ülkeden üst düzey yöneticileri çalıştıran ve küresel bir perspektiften karar almaya çalışanlar ya da tek bir merkezi genel merkezi bulunanlar olabilir. Bu ihtiyaçlar, ödemeler dengesinin borç tarafına kaydedilen önemli döviz harcamalarına neden olur.

- Sermaye hareketi: Sermaye hareketleri, ev sahibi ülkelerin turizm altyapısının ve üst yapısının finansmanı ile ilgilidir. Bu ödemeler, turizm altyapısı ve üst yapı projelerini finanse etmek için kullanılacak olan ev sahibi ülkeye döviz girişi yapmak zorunda oldukları için bakiyede kredi olarak listelenmiştir. Etkileri, ödemeler dengesi üzerindeki kredi ve borç karakterleri söz konusu olduğunda uzun vadeli etkilerdir, çünkü ana hedefleri ödünç alınan sermayenin periyodik geri dönüşüdür.

1.5.1.4. Turizm Sektörünün Ekonomi Bağlamında Diğer Faydaları

Son yıllarda turizm de gelir eşitsizliğini etkileyen önemli bir faktör olarak tanımlanmakta ve araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Turizm sektörünün 2050 yılına kadar en büyük sektörlerden biri olması beklenmektedir. İstihdam, döviz kazanma, uluslararası yatırım ve vergi geliri kaynağı olarak da değerlendirilmektedir. Turizm aslında ekonomik kalkınmanın başlıca kaynağıdır ve ekonomik büyümeyle o kadar bağlantılıdır ki, herhangi bir değişiklik ülkede eşitsizliklere ve yoksulluğa yol açabilir. Ayrıca, turizm, UNWTO deklarasyonunda ülkenin sosyo-ekonomik durumunun iyileştirilmesinde ana faktör olarak adlandırılıyor. Bununla birlikte, ekonominin iyileştirilmesindeki rolü oldukça karışıktır. Bazı araştırmalar, turizmin yoksullara fayda sağladığını vurgulayan Yoksul yanlısı turizm kavramıyla gelir eşitsizliğini azalttığını bildirdi. Bu bağlamda turizm, turizmle ilgili mal ve hizmetlerin üretiminde ekonominin düşük gelirli gruplarını dahil eden bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir..(Raza ve shah, 2017:874-875)

Zaei ve Zaei, (2013:18-19)'a göre turizm sektörünün diğer ekonomik faydaları şu şekilde özetlenebilir:

- Yatırım Fırsatlarında Artışlar: DTÖ ve diğer ilgili çalışmalara göre turizm, çeşitli çoklu faaliyetlerle dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir. Bunlar, girdiler, tüccarların işlerini genişletmeleri veya bu segmentte yeni ürünler piyasaya sürmeleri için temel teşviklerdir.

- Dengeli Bölgesel Kalkınmaya Faydalı: Dengeli bölgesel kalkınma, bir ülkenin optimum, sorunsuz ve genel kalkınması için önemli bir faktördür. Turizm endüstrisi her bölgede belirli turistik alanlar geliştirebilir. Turizm, ülkenin tüm bu bölgelerini geliştirebilir. Nitekim turizm, çevre kasaba ve pazarlar da dahil olmak üzere Hindistan'ın çeşitli bölgelerinin bölgesel kalkınmasına yardımcı olmuştur.

- Yoksulluğun Azaltılmasında Faydalı: Hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkeler, kişi başına düşük gelir ve düşük ulusal gelir ile yoksulluk kısır döngülerinde sıkışıp kaldılar. Turizm faaliyetleri yoksulluğu azaltabilir (milli gelirdeki

artış, istihdam yaratma yoluyla; döviz kazançları, bölgesel kalkınma, yerel el sanatlarının teşviki ve daha fazlası).

- Okuryazarlık ve Eğitimin Genişlemesi: Turizm, eğitimin ve okuryazarlığın genişlemesine de büyük ölçüde yardımcı olur. Farklı insanlarla kendi dilleri ve kültürleriyle etkileşim kurarak zihinsel tutumumuzu genişletmemize yardımcı olur. Turizmle ilgili bu kursları otel yönetimi enstitüleri, gıda el sanatları enstitüsü, moda tasarım okulları, kolejler ve üniversite bölümleri yürütmektedir.

- Turizm ve Vergi Kazançları: Turizm faaliyetleri, merkezin ve eyalet hükümetlerinin vergi gelirlerini artırmaktadır. Turistik mal ve hizmetlere birçok vergi türü dahildir. Tüm turist kazançları, ülkelerdeki birçok ekonomik faaliyeti artırır ve bu ekonomik faaliyetler, hükümetler için vergilendirilebilir kazançların büyük bir kaynağıdır.

- Yaşam Standardında Artış: Turizmin sayısız ekonomik faydası ve potansiyel büyümesi nedeniyle, yeni ve daha iyi işler sunarak insanların yaşam standartlarının yükselmesine yardımcı olur, bu da onların yaşam kalitesini iyileştirmelerine yardımcı olur.

- Sağlık ve Aile Refahında İyileştirme: Turizm, bu yöndeki gelişmiş ülkelerin yönünü benimseyerek, sağlık ve aile refahının iyileştirilmesine yardımcı olur. Sağlık konferansı, kongre, seminerler, önde gelen uzmanların görüş alışverişi "bu konuda yardımcı olur".

- Turizmin Milli Gelire Katkısı: Turizm milli gelire ivme kazandırır. Uluslararası turizm ve iç turizmin her ikisi de milli gelir üzerinde aynı etkiye sahiptir . Turizm, ev sahibi ülkedeki farklı hizmet ve mal türlerini ödemek zorundadır. Dolayısıyla turizm, hizmetler ve tüketim malları için bir talep oluşturur.

- Konaklama inşası, turistik amaçlı şehirleşme, altyapı kurulumu, artan turist taşımacılığı ve ekipmanı vb. Turist taşımacılığının devlet içinde yatırım fırsatlarını nasıl teşvik ettiğinin örnekleridir. Turistler başka bir ülkede mal ve hizmetler için ödeme yaptıklarında, bu tutarlar o ülke için ulusal seyahat makbuzu olarak yansıtılır.

- Ulusal Entegrasyon Aracı: Ulusal entegrasyon, herhangi bir ekonomik ve sosyal yönden ziyade, kelimenin herhangi bir ülkesi için çok önemli bir unsurdur. Özellikle "çeşitlilikte birlik" kavramına inanan ve iç turizmin ulusal entegrasyonu artırdığına inanan kelimenin en büyük laik demokratik ülkesi Hindistan için çok önemli bir araçtır.

- Yatırım Fırsatlarında Artışlar: DTÖ ve diğer ilgili çalışmalara göre turizm, çeşitli çoklu faaliyetlerle dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir. Bunlar, girdiler, tüccarların işlerini genişletmeleri veya bu segmentte yeni ürünler piyasaya sürmeleri için temel teşviklerdir.

- Dengeli Bölgesel Kalkınmaya Faydalı: Dengeli bölgesel kalkınma, optimum, sorunsuz ve genel bir ülkenin gelişimi. Turizm endüstrisi her bölgede belirli turistik alanlar geliştirebilir. Turizm, ülkenin tüm bu bölgelerini geliştirebilir. Nitekim turizm, çevre kasaba ve pazarlar da dahil olmak üzere Hindistan'ın çeşitli bölgelerinin bölgesel kalkınmasına yardımcı olmuştur.

- Yoksulluğun Azaltılmasında Faydalı: Hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkeler, kişi başına düşük gelir ve düşük ulusal gelir ile yoksulluk kısır döngülerinde sıkışıp kaldılar. Turizm faaliyetleri yoksulluğu azaltabilir

- Okuryazarlık ve Eğitimin Genişlemesi: Turizm, eğitimin ve okuryazarlığın genişlemesine de büyük ölçüde yardımcı olur. Farklı insanlarla kendi dilleri ve kültürleriyle etkileşim kurarak zihinsel tutumumuzu genişletmemize yardımcı olur. (Otel yönetimi enstitüleri, gıda el sanatları enstitüsü, moda tasarım okulları vb.)

1.5.2.Sektörün Ekonomiye Olumsuz Etkileri

Bir şehir gelişmemişse ve çok sayıda ziyaretçiyi barındırmak için altyapının güncellenmesini gerektiriyorsa ekonomik çöküşler olabilir. Brezilya'da düzenlenen Dünya Kupası'nın en son örneğini ele alalım. Dünya Kupası'ndan gelen turizmin yerel ekonomiye büyük bir destek olması gerekiyordu. Brezilya'nın gelişmekte olan ülkesindeki altyapı eksikliğinden dolayı turizm aslında ekonomiye daha fazla paraya mal oluyor. Bu olumsuz turist deneyimleri, sosyal sorunlar gibi başka çatışmalar da yaratmıştır.(MAPLESTONE, 2020).

Ev sahibi topluluk üzerinde olumsuz ekonomik etkilere sahip olabilecek turizmin birçok gizli maliyeti vardır. Genellikle zengin ülkeler, turizmden fakir ülkelere göre daha iyi kar elde edebilirler. En az gelişmiş ülkeler, turizm yoluyla en acil gelir, istihdam ve yaşam standardının yükselmesine en acil ihtiyaç duyan ülkelerken, bu faydaları en az gerçekleştirebilirler. Bunun nedenleri arasında turizm gelirlerinin ev sahibi ülke dışına büyük ölçekli aktarılması ve yerel işletme ve ürünlerin dışlanması yer almaktadır (<http://sodacanyonroad.org/docs/ECONOMIC%20IMPAIRMENTS%20OF%20TOURISM.pdf>).

1.5.2.1. Ülkelerin İthalatına Etkisi

Turizmin, ev sahibi toplum üzerinde olumsuz ekonomik etkileri olabilecek birçok gizli maliyeti vardır. Çoğu zaman, gelişmiş ülkeler turizmden fakir ülkelere göre daha iyi kar elde etmektedir. En az gelişmiş ülkeler turizm yoluyla en acil gelir, istihdam ve yaşam standardı artışına en acil ihtiyaç duyan ülkelerken, maalesef bu faydaları en az gerçekleştirebilirler. Bunun nedenleri arasında, turizm gelirlerinin ev sahibi ülke dışına büyük ölçekli aktarılması ve yerel işletmelerin ve ürünlerin hariç tutulması vardır. Bir bölgenin doğrudan geliri, vergiler, karlar ve ücretler dışarıda ödendikten sonra yerel olarak kalan turist harcamalarının miktarıdır. Her şey dahil paket turların çoğunda, gezginlerin harcamalarının yaklaşık% 80'i, yerel işletmelere veya işçilere değil, havayollarına, otellere ve diğer uluslararası şirketlere (genellikle seyahat edenlerin kendi ülkelerinde bulunan) gider. Ek olarak, varış noktası düzeyinde fiilen elde tutulan önemli miktarlarda gelir, kaçak nedeniyle tekrar bırakabilir. Tayland'daki turizm 'sızıntısına' bakan bir araştırma, turistlerin harcadığı tüm paranın% 70'inin Tayland'dan (yabancılara ait tur operatörleri, havayolları, oteller vb. Aracılığıyla) ayrıldığını tahmin ediyor. Diğer Üçüncü Dünya ülkeleri için yapılan tahminler Karayipler'de% 80'den Hindistan'da% 40'a kadar değişiyor. İthalat kaçağı; turistler, ev sahibi ülkenin tedarik edemediği ekipman, gıda ve diğer ürünlerin standartlarına hakim olduğunda meydana gelir. Yerel ürünler turist standartlarına uygun olmadığı veya ülkenin tedarik endüstrisi olmadığı için yiyecek ve içeceklerin sıklıkla ithal edilmesi gereken daha az gelişmiş ülkeler için tipik bir durumdur. Dolayısıyla, böyle bir senaryoda, turizm harcamalarından elde edilen gelirin çoğu, bu

ithalatları ödemek için ülkeyi yeniden terk etmektedir. Ancak, ithalat kaçağı sadece gelişmekte olan ülkelere özgü değildir. Gelişmiş bölgelerde bile yerel üreticiler genellikle turizm endüstrisine tedarik sağlayamamaktadır. Sürdürülebilir uygulamalarda ödüllü bir lider olan Avusturya'daki 64 odalı "Kaiser in Tirol" otelinin yüksek miktar ve kalite ihtiyaçları nedeniyle, otel yerel çiftçilik ağlarında yeterince güvenilir ve iyi organik gıda tedarikçileri bulamıyor (UKEssays, 2018).

1.5.2.2. Ülkelerin içerisinde Bölgesel Eşitsizlik

Bu konudaki sınırlı literatür, iki zıt fikir taşımaktadır. Birincisi, turizm bölgesel eşitsizliği azaltır. Yoksul çevre bölgeleri genellikle, gelişmeyi endüstri merkezlerinden uzakta bir ülkenin az gelişmiş bölgelerine doğru dağıtma eğiliminde olan, turizm cazibesi fazlalığına sahiptir. İkincisi, turizm bölgesel eşitsizliği büyütür. Eşitsiz turizm dağılımı, bir veya birkaç turizm açısından zengin çekirdek bölgeyi ve birkaç az gelişmiş turizm bölgesini içerir. (Aktaran: Liv d., 2016:5-6). Turizmde istihdam genellikle mevsimlidir; genellikle, aynı zamanda nispeten düşük ücretlidir. Dahası, turizm çarpanları tipik olarak kaçaklar nedeniyle büyük ölçüde azaltılır. Sonuç olarak, turizmin yerel bölge ekonomisi için yarattığı çarpan etkileri kısıtlanma eğilimindedir. Bir ekonomik temel olarak turizmin faydalarının diğer sektörlerinkine eşdeğer olup olmadığı, bölgesel ekonomi içindeki bağlantı derecesine veya bölgesel ekonomiden kaçışa bağlıdır. Faydalar konusundaki belirsizliklere rağmen turizm, mücadele eden ülkeler (ve bölgeler) için çekici bir gelir kaynağıdır (Haddad vd., 2013:175).

Teorik açıdan bakıldığında, turizmin gelişmesinin bölgesel eşitsizlik üzerinde etkisi olduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte, sonuç kesin değildir ve hala açık bir araştırma problemidir. Bazı bilim adamları, turizm gelişimi ile bölgesel eşitsizlik arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulmaktadır (Soukiazis & Proença, 2008). Çünkü fakir çevre bölgeleri, genellikle gelişmeyi endüstri merkezlerinden uzakta bir ülkenin yoksulluk bölgelerine doğru dağıtma eğiliminde olan ekstra bir turizm cazibesine sahiptir. Damlama teorisi, turizm sektöründeki genişlemenin, sonuçta ülkenin daha yoksul bölgelerine ulaşan ekonomik kalkınmaya yol açtığına dair teorik destek sağlar. Ancak diğerleri turizmin gelişmesinin bölgesel eşitsizliği artırdığına inanıyor (Lv, 2019:23).

1.5.2.3. Turizm Sektöründeki Mevsimsellik Etkisi

Turizm istihdamının kalitesi, ülkeye, işgücü piyasasına ve turizm mevsimselliğine büyük ölçüde bağlıdır. Mevsimsellik, muhtemelen dünya çapında turizm talebinin en yaygın özelliğidir. Turizm talebi, tatil takvimi gibi doğal ve sosyo kültürel faktörlerden etkilenir ve yılın belirli dönemlerinde yoğunlaşma eğilimindedir. Sonuç olarak, işçiler genellikle yarı zamanlı, mevsimlik ve geçici sözleşmeler gibi sınırlı süreli sözleşmeli düzenlemelerle istihdam edilmektedir. Turizm sektöründeki büyük veya küçük ölçekli çok sayıda işletme, yalnızca çekirdek bir daimi ve tam zamanlı personel grubunu istihdam etmekte ve gerektiğinde ek işgücünü taşeronla vermektedir. Esnek istihdamın, okuyan veya sonunda başka sektörlerle geçmeyi hedefleyen birçok genç işçi için ve aynı zamanda çocuklu kadın işçiler için uygun olduğuna inanılmaktadır. Ancak ikincisi, genellikle bir ailenin reisi olarak geçimini sağlayamaz. Göçmen işçiler, turizm sektöründe orantısız bir şekilde yüksek sayıda istihdam edilen ve ağırlıklı olarak sektördeki işgücü piyasasının daha düşük ücretli, daha az istikrarlı kesiminde istihdam edilen savunmasız bir gruptur. Bu genellikle dil sorunlarının veya ev sahibi kültür hakkındaki yetersiz bilginin sonucudur (ILO, 2013:5).

Turizmin gelişmesi, işçiler tarım, ormancılık, madencilik ve balıkçılık gibi sektörlerden turizmde hizmet işlerine geçtiklerinde geleneksel işlerin kaybına yol açabilir. Turistleri çekmek için çok çalışan gelişmekte olan ülkeler, işçileri birincil endüstrilerde tutmak konusunda benzer sorunlar yaşıyor. Mevsimsel işsizlik, tüm yıl boyunca aktif olmayan turistik destinasyonlarda bir sorun olabilir ve yerel ve ulusal hükümet kaynaklarına ekstra yük getirir. Bir tatil bölgesine ziyaretçi akını, özellikle yoğun sezonda talep yüksek olduğunda, mal ve hizmet fiyatlarını yükseltebilir. Bu, yiyecek, içecek, eğlence, ulaşım, etkinlikler vb. İçin daha yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalabilen yerel halkın dezavantajına neden olur. Ziyaretçiler için tesisleri ve hizmetleri finanse etmek için yerel topluluktan ek ücretler alınabilir.(Kumar vd., 2015:407)

1.6. Turizme Dayalı Ekonomik Büyüme Hipotezi

Son yıllarda, turizme dayalı büyüme hipotezi konusundaki tartışmalara artan bir ilgi gösteriliyor. İhracata dayalı büyüme hipotezi üzerine geniş bir literatür ve ticareti yapılmayan mallara ilişkin son teorik modeller, böyle bir ampirik analiz için yeterli motivasyon sağlar. Bununla birlikte, ihracata dayalı büyüme hipoteziyle ilgili literatürün geniş bir kısmıyla karşılaştırıldığında, turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ampirik ilişkiyi araştıran çok az çalışma vardır. Daha yeni çalışmalar doğrudan uluslararası turizmin uzun vadeli ekonomik büyümeye katkısına odaklanmaktadır. İspanyol ekonomisi için turizm kaynaklı büyüme hipotezini doğruluyor. (Gunduz ve Hatemi-J, 2005:499). Diğer bir deyişle, turizm büyüme hipotezi literatürde uzun süredir tartışılmaktadır. Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bir dizi perspektiften ele alan birçok çalışma olmasına rağmen, nedenselliğinin yönü çözülmemiş bir muamma olmaya devam ediyor. Örneğin; Oh (2005) ve Cortés-Jiménez ve Pulina (2006) ekonomik büyümenin turizmin gelişmesine neden olduğunu iddia etti, çünkü yüksek büyüme gösteren ülkeler birçok iş ve çalışma fırsatına sahipken, diğerleri turizmin Granger'ın ekonomik büyümeye neden olduğu görüşünü aldı. (Aktaran: LEan ve Tang, 2010:375)

Bu çalışmada da turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerinde durulacağı için aşağıda ekonomik büyüme modelleri ve turizm odaklı ekonomik büyüme modeli detaylı olarak açıklanmaktadır.

1.6.1. Ekonomik Büyüme Kavram ve Tanımı

Ekonomide büyüme genellikle fiziksel sermaye, beşeri sermaye, işgücü ve teknolojinin bir işlevi olarak modellenir. Basitçe ifade etmek gerekirse, çalışma çağındaki nüfusun niceliğini veya kalitesini artırmak, birlikte çalışmak zorunda oldukları araçlar ve emeği, sermayeyi ve hammaddeleri birleştirmek için ellerinde bulunan reçeteler, ekonomik çıktının artmasına yol açacaktır (INVESTOPEDIA STAFF, 2020).

Ekonomik büyüme, bir ülke ekonomisinin büyüklüğünün belirli bir süre içinde artması anlamına gelir. Bir ekonominin büyüklüğü tipik olarak ekonomideki

toplam mal ve hizmet üretimi ile ölçülür ve buna gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) denir. Ekonomik büyüme "nominal" veya "gerçek" terimlerle ölçülebilir. Nominal ekonomik büyüme, zaman içinde üretimin dolar değerindeki artışı ifade eder. Bu, hem üretim hacmindeki hem de üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişiklikleri içerir. Ekonomistler normalde reel ekonomik büyümeden - yani, fiyat değişiminin etkisini ortadan kaldıran sadece üretilen hacimdeki artışlardan bahseder. Bunun nedeni, bir ülkenin belirli bir zamanda ne kadar ürettiğini, diğer zaman noktalarına kıyasla daha iyi yansıtmasıdır. (Reserve Bank of Australia., 2020).

1.6.2. Literatürdeki Ekonomik Büyüme Modelleri

Literatürde ekonomik büyüme teorilerine yaklaşımlar iki temel başlıkta toplanır: “Dışsal ve İçsel” büyüme modelleri. Çağdaş ekonomik büyüme literatüründe Solow-Swan modeli (1956) ana referans noktasıdır. Bu model bir dışsal büyüme modelidir, yani neoklasik ekonomi çerçevesinde kurulan uzun vadeli ekonomik büyüme modelidir. Uzun vadeli ekonomik büyüme setini sermaye birikimine, emeğe veya nüfus artışına ve teknolojik ilerlemeye bakarak açıklamaya çalışır. Solow-Swan modelinden çıkarılabilecek temel derslerden biri, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi başarmak için teknolojik ilerleme ihtiyacıdır. Solow-Swan modeli temel bir referans noktası olmasına rağmen, içsel büyüme teorisi şimdi modelin bir incelemesini sunmaktadır. Ekonomik büyüme süreçlerini teşvik etmek için önemli bir koşul olduğundan, büyümeyi teşvik eden mekanizmaları anlamalıyız. Yıllar geçtikçe, temel Solow-Swan modeli daha karmaşık model için bir temel oluşturdu. İçsel büyüme teorisi, Rømer (1986) ve Lucas'ın (1988) önemli katkılarda bulunduğu 1980'lerde ortaya çıktı (UKEssays, 2018). Bu teorilerin gelişimini aşağıda daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

1.6.2.1. Dışsal Büyüme Modelleri

Neoklasik iktisat teorisinin temel ilkelerinden biri olan dışsal büyüme, büyümenin ekonomik güçlerden bağımsız teknolojik ilerlemeyle beslendiğini belirtir. Hem dışsal büyüme hem de içsel büyüme teorileri, neoklasik büyüme modellerinin parçasıdır. Dışsal büyüme teorisi, ekonomik büyümenin ekonomi dışındaki etkilerle

ortaya çıktığını belirtir. Altta yatan varsayım, ekonomik refahın öncelikle içsel, birbirine bağımlı faktörlerin aksine, harici, bağımsız faktörler tarafından belirlendiğidir. Geniş bir ekonomik anlamda, dışsal büyüme kavramı neoklasik büyüme modelinden doğmuştur. Ekonomik büyümeyi belirlemek için üretimde dışsal büyüme modeli faktörleri, azalan sermaye getirileri, tasarruf oranları ve teknolojik değişkenler. Hem dışsal hem de içsel büyüme modelleri, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında teknolojik ilerlemenin rolünü vurgularken, birincisi teknolojik ilerlemeyi Ekonomik sistemin dışında tek başına, üretkenliği maksimize etmede anahtar belirleyicidir, oysa ikincisi, bir ekonominin uzun vadeli büyümesinin, o ekonomik sistem içindeki teknolojik ilerlemeyle sonuçlanan faaliyetlerin bir yan ürünü olduğunu öne sürer.(Ganti, 2019)

Dışsal Büyüme Teorisi, bir ekonominin, endüstrinin veya bireysel işletmenin başarısını belirlemede dışsal - dışsal - faktörlerin içsel - içsel - faktörlerden daha kritik olduğunu öne süren bir neoklasik ekonomi teorisidir. Hem dışsal hem de içsel kuvvetler bir şirketin karlılığını ve yaşayabilirliğini etkileyebilir. Neoklasik ve Keynesçi iktisatçılar, ekonomik büyümeyi belirlemede hangi güçlerin en önemli olduğu konusunda hemfikir değiller. Dışsal güçlerin temel bir özelliği, mal ve hizmet üretiminin dizginlerini elinde tutanlar tarafından büyük ölçüde kontrol edilememesidir. Bununla birlikte, bu tür güçlerin farkında olmak önemlidir, böylece kişi bilinçli olarak dışsal kuvvetlerin potansiyel etkileriyle başa çıkmak için stratejiler oluşturabilir ve geliştirebilir. (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/exogenous-growth-theory/>).

1.6.2.1.1. Solow Modeli

Solow Büyüme Modeli, nüfus artış hızı, tasarruf oranı ve teknolojik ilerleme oranındaki değişikliklerin bir sonucu olarak zaman içinde bir ekonomideki çıktı düzeyindeki değişiklikleri analiz eden dışsal bir ekonomik büyüme modelidir. Nobel ödüllü ekonomist Robert Solow tarafından geliştirilen Solow Büyüme Modeli, ilk neoklasik büyüme modeliydi ve Keynesyen Harrod-Domar modeli üzerine inşa edildi.

Solow modeli, modern ekonomik büyüme teorisinin temelidir. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/solow-growth-model/>

Solow, daha yüksek tasarruf ve yatırımın uzun vadeli ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini analiz ediyor. Kısa vadede, daha yüksek tasarruf ve yatırım, kısa vadede milli gelirin ve ürünün büyüme oranını artırır. Solow büyüme modeline göre, aksine, daha yüksek tasarruf ve yatırımın uzun vadede büyüme hızı üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Solow, uzun vadeli ekonomik büyümenin matematiksel bir modelini oluşturur. Sermaye ve emeğin tam istihdamını üstlenir. Nüfus artışı, tasarruf, teknoloji hakkındaki varsayımları göz önünde bulundurarak, zaman geçtikçe ne olacağını hesaplıyor. Solow modeli, ekonomik büyümenin stilize edilmiş gerçekleriyle tutarlıdır (Dieffenbach, 2014:5).

1.6.2.2.İçsel Büyüme Modelleri

Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından öncülük edilen yolu takip eden içsel büyüme teorisi, uzun vadeli büyümenin belirleyicilerine ilginin hoş bir şekilde yeniden canlanmasına yol açtı. Ancak son teorik anlayışlar, gerçek büyüme deneyimini açıklamak için neoklasik modelden daha iyi bir rehber sağlamada başarılı oldu mu? Bu şüphelidir. İçsel büyüme teorisi tarafından üretilen çoğu ampirik araştırma, içsel teorisinin kendisini test etmek yerine daha önceki büyüme modellerini test etmiştir. Dahası, ampirik çalışmaların çoğu ülkeler arasında gözlemlerden yararlandı ve uluslararası üretim fonksiyonları hakkında son derece güçlü varsayımlar dayattı. Teorinin ulusal ekonomilerin zaman içindeki büyüme modelini açıklamada yararlı olduğuna dair bazı kanıtlar olmadıkça, gerçek büyüme fenomeni hakkında düşünmek için güçlü bir düzenleme çerçevesi olmaktan ziyade mevcut büyüme teorisinin zengin bir genişlemesi olarak kalacaktır. (Aktaran: Pack, 1994:55).

1.6.3. Turizm ve Ekonomik Büyüme Yaklaşımı

Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair mevcut literatür, turizmin toplam GSYİH içindeki artan önemi ve birçok ekonominin istihdamından dolayı hızla genişlemektedir. Turizm kaynaklı büyüme hipotezinin temelleri, turizmin bir ülkeye getirdiği dövizin yatırım ve farklı mal ve hizmetlerin üretilmesi ve bu

şekilde ekonomik büyümenin teşvik edilmesi için kullanılabileceği McKinnon'da (1964) yatmaktadır. Ayrıca, Balassa'da (1978), ihracatın ekonomik büyümeyi teşvik etmeye katkıda bulunduğu dair sonuçları içeren yeni bir büyüme teorisi geliştirilmiştir. Büyüme odaklı turizm hipotezi ile ilgili literatür, birinci hipoteze kıyasla hacim olarak daha küçüktür. Bu ilişki türünün gerekçesi, bir ülke ekonominin her yerinde iyi tasarlanmış ekonomi politikalarını beşeri ve fiziksel sermayeye kaliteli yatırımlarla uygularsa, bir ekonominin işlevlerinin kalitesinin toplam artışının turizm endüstrisine yayılacağı açıklamasında bulunmuştur. (Aktaran: Skrinjaric, 2019: 3)

Artan sayıda gelişmekte olan ülke, turizmin döviz kazanma ve iş yaratmadaki doğrudan işlevine ek olarak, diğer endüstrilerin ve genel ekonominin gelişimini sağlamak için stratejik olarak uluslararası turizmi bir ekonomik büyüme motoru olarak kabul etmiştir. Turizme dayalı ekonomik büyüme hipotezi (TLGH), turizmin gelişmesiyle ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki olduğunu ima eder. Çok sayıda literatür TLGH'yi tek ülke vaka çalışmaları, ülkeler arası veya panel veri setlerini kullanarak incelemiştir. Bununla birlikte, sonuçlar karışık ve farklıydı ve hatta bazen farklı çalışmalarda çelişkili idi. Bazı çalışmalar TLGH'nin geçerliliğini doğruladı; bazıları turizm gelişimi ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir çift yönlü nedensellik buldu (Zuo ve Huang,2018:151)

TLG hipotezinin teorik arka planı, ekonomik büyümenin uyarılmasında ihracat genişlemesinin hayati rolünü vurgulayan geleneksel bir ihracata dayalı büyüme hipotezine dayanmaktadır. İhracat, teknolojik bilgiyi yayarak, üretim tahsis verimliliğini artırarak ve ölçek ve kapsam ekonomileri sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Belirli bir ihracat türü olarak kabul edilen uluslararası turizm, diğer ekonomik sektörlerde üretim için gerekli olan malların ithalatı için hayati önem taşıyan döviz gelirlerinin birikmesine yardımcı olur. Bu mekanizmalar yoluyla, uluslararası turizmin ekonomik büyümeyi kolaylaştırması muhtemeldir. Ayrıca, toplam talebin dışsal bir parçası olarak, uluslararası turizmin milli gelir üzerinde ve ardından Keynesyen çarpan etkileri yoluyla istihdam üzerinde olumlu bir etkisi olması beklenmektedir. Neoklasik büyüme teorisinin önerdiği gibi, bazı ülkeler teknolojik eksiklik gibi diğer rekabetçi dezavantajları gidermek için turizmde uzmanlaşmıştır.

TLG hipotezi, çeşitli ekonometrik yöntemler kullanılarak geniş bir deneysel literatürde incelenmiştir (Lin vd., 2018:3-4).

Turizm, yirmi birinci yüzyıla kadar ekonomik kalkınmayla ilgili akademik literatürde nispeten az ilgi gördü. Bununla birlikte, açık bir şekilde turizmin ekonomik katkısına odaklanan bazı erken çalışmalar vardır. Öte yandan, turist harcamalarının çarpan etkilerini analiz eden çalışmalar, turizm ekonomisi literatüründe en çok araştırılan alanlardan birini oluşturmaktadır. Turizm harcamalarındaki değişikliklerin ekonomik etkilerini değerlendirmek için kullanılan baskın yaklaşım Girdi-Çıktı Analizine, Hesaplanabilir Genel Denge modellerine ve Turizm Uydu Hesaplarına dayanmaktadır (del P. Pablo-Romero ve Molina, 2013).

Bir ülkenin uluslararası turizm yatırımlarının ekonomik büyüme için bir motor olarak kullanılıp kullanılmayacağı, politika yapıcılar ve karar vericiler için önemli bir sorudur. Uluslararası seyahat ve turizmin küresel ekonominin önemli bir bölümünü oluşturduğuna ve uluslararası ticarete en büyük hizmet sektörü olduğuna şüphe yoktur. Uluslararası turizm, diğer küresel sektörlerdeki gerilemeye rağmen uluslararası gelişlerde sağlıklı bir büyümeyi sürdürerek, küresel ekonomik gerilemelere nispeten dirençli olduğunu kanıtlamıştır. Destinasyonlar, turizmi, turist parasını yerel ekonomiye çekmek için doğal ve kültürel arz yan kaynaklarındaki karşılaştırmalı avantajlarını kullanmanın bir yolu olarak görüyor, böylece döviz yaratıyor, iş yaratıyor ve devlet vergi gelirlerini artırıyor. Ekonomik büyümeye bir yaklaşım olarak turizmin, kereste ve madencilik gibi maden çıkarma endüstrilerinden daha az çevresel ve sosyal etkisi olabilir. Makroekonomik açıdan, uluslararası turizm bir destinasyonun ihracat gelirin katkıda bulunur. Bu çok önemlidir çünkü ihracata dayalı büyümeye yatırım, bunu başarmanın en güvenli yolu olarak gören çoğu ekonominin kalkınma hedeflerinin önemli bir parçasıdır (Du vd., 2015).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE VE TURİZM İLİŞKİSİ

2.1. Turizm Endüstrisi ve Çevre

Turizmin küresel iklim değişikliğine katkısı giderek daha önemli hale gelmiştir. Turizm, 2005 yılında küresel karbondioksit (CO₂) emisyonlarının tahmini olarak %5'ine ve radyatif zorlamaya toplam antropojenik katkının yaklaşık %8'ine katkıda bulunmuştur. Radyatif zorlama, tüm sera gazı (GHG) emisyonlarının neden olduğu ısınmayı ifade eder ve uçuş yüksekliğinde kısa ömürlü GHG'nin ek etkisini dikkate alır. Turizm kaynaklı CO₂ emisyonlarının en büyük bileşeni havacılıktan (% 40), ardından otomobiller (% 32) ve konaklama (% 21) kaynaklıdır. Bu üç alt sektör ve bunların sera gazı emisyonları büyüyor, çünkü küresel turist sayısı artıyor, şu anda 1 milyar uluslararası turist girişini aşıyor ve 2035 yılına kadar beklenen 1,8 milyara ulaşıyor. Dahası, ortalama katedilen mesafe ve seyahat sıklığının yanı sıra konaklamadaki ortalama lüks derecesi de artıyor. Sonuç olarak, verimlilikteki kazanca rağmen, turizm kaynaklı emisyonların 2005 ile 2035 arasındaki otuz yılda %135 artacağı tahmin edilmektedir (Gössling ve Buckley,2016).

Son zamanlarda, insanlar gezegenin sağlığı konusunda daha ciddi olmaları gerektiğini fark etmişlerdir ve eğer önlem alınmazsa, kriz ve felaket gibi etkilerin herkesin gelecekteki yaşamını tehdit edeceğini bilmektedirler. Dünya sınırlı bir kapasiteye sahiptir, bu nedenle doğal kaynakların sürdürülebilir olması için uygun şekilde korunması gerekir. Politika yapıcılar, gelecekte turizm endüstrisinin gelişiminin tutarlı ve çevrenin gereklerine uygun olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu arada bazıları, turizm endüstrisinin çevreye en az zararı olan en iyi ekonomik faaliyetlerden biri olduğuna ve bu nedenle dumansız ve kirliliksiz endüstri olarak adlandırıldığına inanmaktadır. Ancak turizmde doğal kaynakların taşınması ve kullanılması gibi yan hizmetlerin dolaylı olarak çevre kirliliğine yol açtığını unutmamalıyız. Buna göre gelecekte turizmin gelişmesi dikkatli ve turizmin gelişmesiyle yapılmalı; çevre koruma da aktif olarak takip edilmelidir. Bu noktada, yeni turizm girişimlerinden olan ekoturizm alanındaki turizm faaliyetleri, doğrudan

veya dolaylı olarak çevresel sonuçlar da göstermektedir (Asadzadeh ve Mousavi, 2017). Ancak, turizm sektörünün olağan negatif etkilerine karşın ortaya çıkan ekoturizm sektörünün de bazı tartışmalı yönleri bulunmaktadır. İyi ve kötü yönleri açısından Tablo 1 ekoturizm için özet bilgiler sunmaktadır:

Tablo 2.1: Ekoturizm İyi ve Kötü Yönleri

İyi Yönler	Kötü Yönler
Turist ve kültürel yaklaşımda çevre kültürünün teşvik edilmesi.	Doğa yürüyüşü ile ormanlık alanların ve çayırların doğal ortamının tahrip edilmesi.
Yabancı para kazanımı ve gayri safi milli gelirden artış ve konaklama, yiyecek-içecek hizmetlerinin genişletilmesi.	Orman yangınları ve bitkilerin tahrip edilmesi.
Mal üretimi ve satışı, ulaşım ve hizmet gibi istihdam sorunlarını sağlamak.	Atıkların kıyı sularına, göllere, nehirlere, çeşmelere, parklara ve açık alanlara saçılması.
Turizm faaliyetlerinin entegrasyonunun geliştirilmesi.	Turistik merkezlerin yakınında aşırı inşaat yapılması.
	Araç trafiği ve insanların telaşından kaynaklanan gürültü kirliliği ve hava kirliliğinde artış.
	Yaban hayatı ve bitki türlerinin yok edilmesi

Kaynak: Asadzadeh ve Mousavi, (2017)'den uyarlanmıştır.

Turizm sektörünün bütün alt kolları ile birlikte düşünüldüğünde ise, çevre-turizm arasındaki ilişkide ortaya çıkan etkiler şu şekilde öne çıkmaktadır (Buckley, 2011):

- Seyahat, turizmin önemli bir bileşeni ve çevresel etkilerinin başlıca kaynaklarından biridir. Ölçekler, yerel yürüyüş veya bisiklet turlarından uzun mesafeli hava yolculuğuna ve hatta uzay turizmine kadar uzanmaktadır. Hava ve su kirliliğinden, gürültüden ve görsel rahatsızlıklardan hayvanlara ve fiziksel rahatsızlıklardan bitkiler ve toprağa yönelik yerel etkiler vardır. Yakıt tüketimi ve buna bağlı sera gazı emisyonlarının küresel etkileri vardır.

- Tüm motorlu ulaşım türleri enerji tüketir ve iklim değişikliğine katkıda bulunur. Turizm endüstrisi hem azaltma önlemlerine hem de uyum girişimlerine katılmaktadır ve çeşitli alt sektörlerden sera gazı emisyonları kişi başına, gidilen kilometre başına veya toplu olarak hesaplanmıştır.

- Turizmin iklim değişikliği etkileri, büyük ölçüde, yakıt fiyatları ve karbon vergileri gibi faktörlerden etkilenen hava yolculuğu modellerine bağlıdır; savaşlar, terörizm, hastalık ve siyasi istikrarsızlık; döviz kurları ve farklı ulusların görelî zenginliği; telekomünikasyon teknolojileri; değişen iş ve boş zaman alışkanlıkları; rakip ülkeler, destinasyonlar ve havayolları arasında fiyat, pazarlama ve moda uygunluk açısından farklılıklar; ve tatil seyahatine yönelik sosyal tutumlar. Şu anda, iklim etkilerine ilişkin kamuoyunun bilgisinin, iklim değişikliğine oldukça duyarlı destinasyonlarda bile tatil seyahatlerini etkilemediği görülmektedir.

- Karayolu taşımacılığı da önemli bir katkı sağlar, ancak tatil ve ev içi araba kullanımı sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Tatil kullanımını bu nedenle toplu taşıma seçeneklerine, kentsel tasarıma, araç teknolojilerine ve yakıt fiyatlarının yanı sıra turizm ürünlerine de bağlıdır.

- Birçok seyahat acentesi, hava yolu şirketi ve araba kiralama şirketi artık karbon denkleştirme satıyor, ancak fiyatlar çok düşük olmasına rağmen gezginlerin yalnızca% 1'i bunları satın alıyor. Dengeleme programları, atmosferdeki sera gazı konsantrasyonlarını azaltmak için fiziksel önlemleri finanse ettiğini iddia ediyor, ancak gerçekte bunu yaptıklarına dair çok az kanıt var ve gezginlerin bunlara güvenmediği görülmüyor.

- Mobil tur operasyonları, faaliyetin türüne ve ilgili ekosistemlere bağlı olarak çevresel etkileri azaltmak için bir dizi araç ve tekniğe sahiptir. Kara, su ve havada motorlu taşıtları içeren faaliyetler arasında geniş farklar vardır; hayvancılık içerenler; ve tamamen insan gücüyle seyahate dayananlar. Herhangi bir faaliyet türü içindeki etkiler, grup büyüklüğü, belirli konumlar ve mevsimler ve bireysel davranış gibi faktörlere bağlıdır. Gezici turların kamuya açık alanlarda, özellikle korunan alanlarda faaliyet gösterdiği yerlerde, arazi yönetimi ajansları, işletme izinleri koşullarında bir dizi çevresel gereklilikleri dahil eder. Bazı bireysel işletmeler de kendi özel çevre uygulama kurallarını takip eder.

Tablo 2.2. Turizm Endüstrisi ve Genel Çevresel Etkiler

Turizm Endüstrisi Bileşenleri	Temel Çevresel Etkileri yaratan bileşenler	Temel Çevresel Sonuçlar
Yönetim	-Ofis yönetimi -Müşteri hizmetleri-karşılama	- Enerji, su ve malzeme (esas olarak kağıt) tüketim - Evsel atık üretimi (büyük kağıt miktarı) ve tehlikeli atık (örneğin toner kartuşları)
Teknik hizmetler	-Sıcak su üretimi ve alan ısıtma / soğutma - Aydınlanma sistemi - Asansörler - Yüzme havuzları - Yeşil yer - Haşere ve kemirgen kontrolü - Tamirat	- Enerji ve su tüketimi - Bir dizi tüketim tehlikeli ürünler - Bazı durumlarda CFC ve HCFC kullanımı soğutucular (1). - Havaya emisyonlar (hava kirleticiler, sera gazları) - Potansiyel olarak geniş bir yelpazenin oluşturulması boş gibi tehlikeli atık türleri kimyasal kaplar - Atık su üretimi Restoran / bar - Kahvaltı, akşam yemeği, öğle yemeği - İçecekler ve atıştırmalıklar - Tedarik zinciri baskıları (bkz. "Satın Alma") - Enerji, su ve hammadde tüketim - Evsel atık üretimi (özellikle gıda atıkları ve ambalaj atıkları)
Restoran	-Kahvaltı, akşam yemeği, öğle yemeği -Atıştırmalık	-Tedarik zinciri baskıları - Önemli enerji tüketimi ve su - Evsel atık üretimi (özellikle gıda atıkları ve ambalaj atıkları)
Mutfak	-Gıda koruma - Gıda hazırlamak -Bulaşık	- Tedarik zinciri baskıları - Önemli enerji tüketimi ve su - Evsel atık üretimi (özellikle gıda atıkları ve ambalaj atıkları) - Bitkisel yağ atığı üretimi - Koku oluşumu
Oda kullanımı	- Konuklar tarafından kullan - Konukların kullanımına yönelik ürünler - Temizlik	- Enerji, su ve hammaddeler tüketim - Tehlikeli ürün kullanımı - Atık ambalajlar - Atık su üretimi Hizmet / Faaliyet Ana çevresel hususlar Ana çevresel baskılar
Çamaşır	- Yıkama ve ütüleme misafir kıyafetleri - Yıkama ve ütüleme havlu, yatak örtüsü vb.	- Önemli enerji tüketimi ve su - Tehlikeli ürünlerin kullanımı - Atık su üretimi
Satın Alma	- Ürün seçimi ve tedarikçiler - Ürünlerin depolanması	- Tedarik zinciri baskıları (arazi işgali, ekosistemlerin bozulması veya tahrip edilmesi, yaban hayatı, enerji ve su tüketimi, havaya emisyonlar - hava kirleticileri ve sera gazları -, su emisyonları, atık oluşumu) - Ambalaj atığı oluşumu

		- Tehlikeli madde sızıntıları
Aktiviteler	- Kapalı alan aktiviteleri - Açık hava etkinlikleri	- Enerji, su ve hammaddeler tüketim - Ekosistemler üzerindeki yerel etkiler - Gürültü, ses - Eysel atık üretimi - Altyapı baskıları (bkz. 'Bina ve inşaat')
Ulaşım	- Ziyaretçi taşınma - Personel taşınması - Diğer nakliye hizmetleri	- Enerji (yakıt) tüketimi - Havaya emisyonlar - Altyapı baskıları (bkz. 'Bina ve inşaat')
Ek hizmetler	- Tıbbi hizmetler, süpermarketler, hediyelik eşya mağazalar, spa ve sağlık, kuaför vb.	- Enerji, su ve hammaddeler tüketim - Belediye atığının üretimi ve bir kısmı belirli tehlikeli atık türleri (ör. sıhhi atık)
Bina ve inşaat	- Yeni alanların inşası veya hizmetler - Mevcut alanların onarımı veya Hizmetler	- Arazi kaplama - işgal - Ekosistemlerin bozulması veya yok edilmesi - Yaban hayatı rahatsızlığı - Enerji ve su tüketimi - Önemli hammadde tüketimi ve tehlikeli ürünler - Önemli miktarda inşaat atığı oluşumu - Tehlikeli atık üretimi

Kaynak: European Union, 2006:14-15'ten uyarlanmıştır.

İronik olarak, iklim değişikliğine karşı savunmasız olan birçok ülke, turizmin sıcak noktaları olarak görülüyor. COP25 sırasında Patricia Espinosa (UNFCCC İcra Sekreteri), iklim değişikliğinin turizme bağlı destinasyonlarda gerçekleştiğini ve iş, ev, yaşam ve umut kaybına yol açtığını belirtmiştir. Okyanusa yakın bölgeler, dağlık alanlar ve kutup bölgeleri özellikle sel, kuraklık, sıcak hava dalgaları veya kasırgalar şeklinde iklim değişikliğinden yoğun olarak etkilenmektedirler. Seyahat ve turizm endüstrisi karbon emisyonları açısından en kirletici endüstrilerden biri olmaya devam ediyor ve bu nedenle küresel ısınmayı ve doğal afetleri arttırmaya devam etmektedir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC), turizm endüstrisindeki iklim eylemindeki ana engellerle mücadelede ön plandadır. Eylül 2019'da, WTTC, 2050 yılına kadar iklim nötr olmayı hedefleyen bir plan başlattı. Sürdürülebilir bir şekilde büyümek ve gelişmek için iklim ve çevre eylemi, WTTC'nin tüm üyeleri için en önemli önceliklerdir. Birleşmiş Milletler altında, Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) turizmde liderliği üstleniyor. COP25'te, iklim eylemi için turizmin dönüşümü üzerine bir yan etkinlik, temel unsurlar olarak farkındalık ve optimizasyonla birlikte düşük karbonlu bir yolun benimsenmesi çağrısında bulunmuştur (Homes, 2020).

Aşağıda turizm ve çevresel etkiler alt başlıklar halinde incelenmektedir.

2.1.1. Turizm Endüstrisi ve Su Sorunu

Marin turizmi, su kaynaklarının kirlenmesi açısından arttırıcı etkiler yaratabilmektedir. Bu konuda Gedik ve Mugan-Ertugrul, (2019:864-865)'in çalışmasında marin(deniz) turizminin

- Sualtı mercanında hasar
- Çöp sorunu
- İnşaat nedeniyle deniz ekosistemine verilen hasar; deniz ve diğer su bazlı yapılar (dalgakıran, iskele vb.)
  - Hayvanlara zarar verme / avlanma
  - Gemilerin gövdelerinin neden olduğu hasarlar
  - Canlı balıkların fiziksel strese maruz kalması
  - Çevresel kirleticilerin biyolojik etkileri
  - Kırık parçaların detayları, sörf tahtalarının parçaları ve diğer ekipmanlar
- Balıkçılık sırasında teknolojinin kullanılması nedenli negatif etkiler,
- Tekne pervanelerinin deniz yaşamına verilen hasar, kıyı bölgelerinin yapımından kaynaklanan kirlilik / bozulma.

Su kaynakları turizm endüstrisinde yaygın olarak kullanıldığından, turizmin gelişmesi sırasında turizmin su kirliliği ve turizmin gelişmesini sürdürmenin önündeki temel engeller haline gelen su temini kıtlığı dahil olmak üzere su ortamı üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu açıktır. Turizmin su ortamı üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmalar, su kıtlığı ile karşı karşıya kalan sahil cepheleri ve dağlara odaklanmıştır. (Baoying ve Yuanqing, 2007:123).

Turizmin sağlıklı gelişimi, çevresel üretim, malzeme üretimi ve insan üretimi arasındaki dengedir. Turizmde malzeme üretimi, turizm kaynaklarının doğal ortamda kullanımına ve kalkınma sürecinde ortaya çıkan atığa dayalı turizmin gelişmesi; turizmde insan üretimi, insan turizmi faaliyetlerini, ekonomik faydaları ve süreçte

oluşan kirleticileri ifade eder; ve turizm endüstrisinde çevresel üretim, özellikle satış noktası olarak su ortamının olduğu turizm, su ortamının kirlilik kapasitesi ve doğal ve insan etkisi altında turizm kaynaklarının sağlanması anlamına gelmektedir. Su ortamındaki değişikliğin nesnel yasaları vardır, ancak her türlü insan turizmi faaliyetinin aynı zamanda su ortamı üzerinde etkisi olacaktır (genellikle olumsuz etki) ve su ortamındaki değişiklik insan turizmi faaliyetlerine tepki verecektir. Örneğin, su ortamı daha mükemmel hale gelirse, daha fazla turist seyahat etmeye çekilecek ve turizmin ekonomik faydaları artacaktır. Su ortamı kötüleşirse, turistler yeri gezmeyi düşünmeyecek, turizmin gelişmesi zor olacak ve yerel yaşam ortamı daha da kötüleşecektir. (Sun ve Liu, 2020).

Su kaynakları bazı yerlerde kıt, diğerlerinde bol olabilir. Ayrıca, yağış ve ziyaret kalıpları yıl boyunca değişmektedir ve yerel olarak sağlanan suyun payı ile harici olarak üretilen malların tüketimindeki payı arasında da fark vardır. Gelecekteki iklim değişikliğinin yağış ve su mevcudiyetini önemli ölçüde etkileyeceğini dikkate almak önemlidir. Örneğin, yağış modellerinin yoğunluğundaki ve aşırılıklarındaki bölgesel değişiklikler, tropiklerin yüksek enlemlerinde ve bölümlerinde yağışlarda artışlar ve subtropikal ve alt orta enlem bölgelerinde yağışlarda azalma. İklim değişikliği de su kalitesini etkileyecektir. Örneğin su sıcaklıklarını yükseltmek veya yağış modellerini ve yoğunluklarını değiştirmek. Gelecekteki bu olumsuz değişimler göz önüne alındığında, su kaynaklarının yönetimi hem gerçek tüketim seviyeleri (doğrudan ve dolaylı) hem de gelecekteki kullanılabilirlik açısından turistik destinasyonlarda kilit bir yönetim önceliği olmalıdır. Turizmin tatlı su mevcudiyeti ve kalitesi üzerindeki etkisi, ilgili turizm bölgesindeki suyun nispi bolluğu ve kalitesi, mevcut ve beklenen gelecekteki su kullanım oranları, tüketime yönelik olmayan kullanımların payı gibi çok çeşitli faktörlere bağlıdır. Örneğin; Pek çok otel için su talebini % 10-45 oranında en aza indirmek için önemli fırsatlar vardır. Su yönetimi aynı zamanda dolaylı su tüketimini de dikkate almalıdır, ancak su kullanımının büyük bir kısmı başka yerlerden ithal edilen malların tüketimine dahil olabilir. Kanıtlar, su tüketiminin azaltıldığı yerlerde, bunun genellikle misafirler için herhangi bir rahatlık kaybı olmadan ve maddi bir kazançla elde edilebileceğini göstermektedir (Gössling, 2013).

2.1.2. Turizm Endüstrisi ve Enerji Sorunu

Uluslararası turizmin gelişmesi ve daha fazla yabancı turist, sadece ekonomilerin gelirine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda enerji tüketiminin artmasına da neden olur. Bununla birlikte, turizmin gelişmesinin ekonomik büyüme ve enerji kapasitesinin artırılması yoluyla iklim değişikliği üzerinde dolaylı etkileri olması da muhtemeldir. Örneğin, turizm faaliyetlerindeki artış, ulaşım, yemek, konaklama ve turistik yerlerin yönetimi gibi çeşitli işlevlerde artan enerji talebi yaratır (Katircioğlu vd., 2014:634). Turizm gelişimi, ekonomik büyüme için çok önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, son on yılda, turizm sektörüyle ilgili çevre sorunları ekonomistlerin ve politikacıların endişesi haline geldi. Turizm faaliyetlerindeki artışa çeşitli fonksiyonlar dahilinde artan enerji talebi eşlik etmektedir (Sghaier vd., 2019). Turizmin enerji tüketimi ve özellikle CO2 olmak üzere sera gazlarının atmosfere salınımı açısından değerlendirilmesi gerekir. Hizmet sektöründe birkaç paralel süreç mevcuttur: “enerji verimliliğinin artması kapasite artışı, ısıtma ve soğutma enerji tüketiminin artması ve elektrik tüketicilerinin sayısının artması”. Enerji talebiyle ilgili olarak, hizmet sektörü (ve dolayısıyla turizm de), enerji tüketimindeki uzun vadeli büyüme eğilimleri nedeniyle, sürekli olarak büyümektedir (Nizic vd.,2016).

Turizm ve enerjinin birbirine zıt olması gerekmez: Yenilenebilir enerji ile sürdürülebilir enerji ve turizm birbirini tamamlayabilir. Yüksek enerji tüketimi ile turizm, daha fazla verimlilik ve daha uzun vadeli maliyet tasarrufu için yenilenebilir enerjiyi kullanmak için büyük bir maliyet teşvikine sahiptir - sürdürülebilir turizm için tamamen ekonomik olan "iş durumu" hem gezegenimiz için hem de mantıklıdır. İlk harcamanın değiştirilmesi gerekebilir, ancak zamanla daha önce kullanılan enerji kaynaklarından çok daha ucuza çalışır. Tüketimi ölçerek ve izleyerek, kuruluşlar (ve farkında oldukları konuklar!) Tüketimi, verimliliği ve dolayısıyla daha uzun vadeli etkileri yönetmenin daha fazla farkına varabilir. Bu nedenle turizm, birçok yenilikçi sürdürülebilir enerji çözümünün ön saflarında yer almaktadır. İster uçakları daha hafif hale getiren, ister biyoyakıt kullanan veya yakıt açısından verimli taksi yapan havayolları, anahtar kartlarla veya havlunun yeniden kullanımıyla enerji tasarrufu sağlayan oteller olsun, ister enerji hizmetleri ve ilgili ekonomik fırsatlarla yerel

toplulukları destekleyen konukseverlik olsun, turizm endüstrisi, sürdürülebilir bir gelecek için karbon emisyonları. Ancak yılda bir milyardan fazla turistle daha fazlası yapılmalıdır.

Turizm ve enerjinin birbirine zıt olması gerekmez: Yenilenebilir enerji ile sürdürülebilir enerji ve turizm birbirini tamamlayabilir. Yüksek enerji tüketimi ile turizm, daha fazla verimlilik ve daha uzun vadeli maliyet tasarrufu için yenilenebilir enerjiyi kullanmak için büyük bir maliyet teşvikine sahiptir - sürdürülebilir turizm için tamamen ekonomik olan "iş durumu" hem gezegenimiz için hem de mantıklıdır. İlk harcamanın değiştirilmesi gerekebilir, ancak zamanla daha önce kullanılan enerji kaynaklarından çok daha ucuza çalışır. Bu noktada, turizm, birçok yenilikçi sürdürülebilir enerji çözümünün ön saflarında yer almaktadır. İster uçakları daha hafif hale getiren, ister biyoyakıt kullanan veya yakıt açısından verimli taksi yapan havayolları, anahtar kartlarla veya havlunun yeniden kullanımıyla enerji tasarrufu sağlayan oteller olsun, ister enerji hizmetleri ve ilgili ekonomik fırsatlarla yerel toplulukları destekleyen konukseverlik olsun, turizm endüstrisi, sürdürülebilir bir gelecek için karbon emisyonları. Ancak yılda bir milyardan fazla turistle daha fazlası yapılmalıdır (Earth-Changers.com, 2017).

Turizm, dünyanın en yenilikçi sürdürülebilir enerji girişimlerinden bazılarında öncülük ediyor. Uçaklarda enerji açısından verimli iyileştirmeler, havacılık ve yolcu gemileri için yenilenebilir yakıtla geçiş, otellerdeki enerji teknolojisi çözümleri ve sayısız diğer girişimler, turizmi temiz enerji dönüşümünün ön saflarına yerleştiriyor. Bu girişimler yalnızca çevrenin korunmasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda evrensel enerji erişimini sağlamayı amaçlayan 2012 Birleşmiş Milletler Uluslararası Herkes İçin Sürdürülebilir Enerji Yılı'nda ele alınan bir hastalık olan 'enerji yoksulluğunun' sona erdirilmesinde de rol oynarlar. Turizmde sürdürülebilir enerji girişimleri, turizm, enerji veya diğer sektörlerde milyonlarca insan için ekonomik fırsatlar ve istihdam yaratmaktadır. UNWTO bulgularının gösterdiği gibi, sürdürülebilir enerjiye yapılan yatırımın geri dönüşü muazzam olabilir ve turizm işletmelerinin büyümesini ve istihdam yaratmasını sağlayabilir. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerdeki turizm altyapısı, modern enerji hizmetlerini dünyanın en savunmasız topluluklarından bazılarında getirmeye yardımcı oluyor. 2012'de bir

milyara ulaşan uluslararası turist sayısı ile, daha parlak bir enerji geleceğini garanti altına almak için daha çok şey yapılmalıdır. Destinasyonlar ve şirketler, düşük emisyonlu teknolojilere geçişlerini hızlandırmalı ve daha sürdürülebilir enerji çözümleri lehine geleneksel seçenekleri atlamak için mevcut fırsatları kucaklamalıdır (UNWTO, 2012).

Turizm ve enerjinin birbirine zıt olması gerekmez: Yenilenebilir enerji ile sürdürülebilir enerji ve turizm birbirini tamamlayabilir. Sürdürülebilir enerji, yenilenebilir kaynaklardan toplanan, yani güneş ışığından gelen güneş, rüzgâr, yağmurdan gelen su, gelgitler, dalgalar ve jeotermal ısı gibi doğal olarak yenilenen enerjidir: birçok turizm kuruluşunun erişebildiği doğal kaynaklardır. Yüksek enerji tüketimi ile turizm, daha fazla verimlilik ve daha uzun vadeli maliyet tasarrufu için yenilenebilir enerjiyi kullanmak için büyük bir maliyet teşvikine sahiptir. İlk harcamanın değiştirilmesi gerekebilir, ancak zamanla daha önce kullanılan enerji kaynaklarından çok daha ucuza çalışır. Tüketimi ölçerek ve izleyerek, kuruluşlar (ve farkında oldukları konuklar!) Tüketimi, verimliliği ve dolayısıyla daha uzun vadeli etkileri yönetmenin daha fazla farkına varabilir. Bu nedenle turizm, birçok yenilikçi sürdürülebilir enerji çözümünün ön saflarında yer almaktadır. Ancak yılda bir milyardan fazla turist ile daha fazlası yapılmalıdır. (Earth-changers, t.y.).

Turizm ve ulaşımda daha az enerji kullanmak (enerji israfını ortadan kaldırmak) için büyük fırsatlar var, örneğin (Earth-changers, t.y.):

- LED ampulleri ve buzdolabı ve çamaşır makinesi gibi enerji tasarruflu cihazları seçmek,
- Isıtma, yalıtım, pencere ve soğutma sistemlerini iyileştirmek için yenileme,
- Enerji tasarruflu araçlar, özellikle elektrikli araçlar kullanmak,
- Enerji kullanımını azaltmak için standart işletim prosedürlerini değiştirmek,
- Misafirlere ortalamanın altında enerji kullanmaları için teşvikler sunmak.

2.1.3. Turizm Endüstrisi, Hava Sorunu ve Karbon Emisyonu

Hava, karayolu ve demiryolu ile ulaşım, dünya çapında 1972'de 88 milyon olan uluslararası hava yolcularının sayısının 1994'te 344 milyona yükseldiği görülmüştür. Dolayısıyla, çok sayıda turist belirli bir cazibe merkezine ulaşmak için bu ulaşım yöntemlerini kullandığında, hem yerel hem de küresel olarak havayı kirletir (Lan, 2019).

Ulaşım ve altyapı hizmetleri turizm ekonomisinde hayati bir role sahiptir. Bir ülkenin turizmden daha fazla yararlanabilmesi için hava alanlarına, limanlara, demiryollarına veya iyi tasarlanmış bir karayolu ağına ihtiyacı vardır. Bunlar sadece turistlerin uluslararası taşımacılığı için değil, aynı zamanda bir destinasyondan diğerine iç hat taşımacılığı için de gereklidir. Bu nedenle ulaştırma, herhangi bir ülkede turizm endüstrisinin gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Buna ek olarak, turizmde hizmetlerin (yeni tatil köyleri, oteller ve restoranların inşası dahil) niceliğinin ve kalitesinin artırılması, sürdürülebilir turizmin gelişmesine ciddi bir katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, bu faktörler aynı zamanda çevresel bozulmayı da bastırabilir (Ren vd., 2019: 4).

Turizm, dünyadaki karbon emisyonlarının yaklaşık %8'inden sorumludur. Uçak uçuşları ve tekne gezintilerinden hediyelik eşyalara ve konaklamaya kadar çeşitli etkinlikler turizmin karbon ayak izine katkıda bulunur. Bu ayak izinin çoğu, listenin başında ABD'li gezginler ile yüksek gelirli ülkelere gelen ziyaretçiler tarafından yayılıyor. Seyahat etmeyi karşılayabilecek insan sayısı arttıkça, turizmin çevresel ayak izi de artacaktır. Günümüzde ulaşım, turizmin ana sera gazı emisyon kaynağıdır. Ortalama olarak, uçaklar ve arabalar yolcu mili başına en fazla CO₂'yi üretirken, tur otobüsleri, feribotlar ve trenler çok geride kalıyor. Son yıllarda, uçak bileti fiyatları daha uygun hale geldikçe uluslararası seyahat eden insan sayısı fırladı. Benzer şekilde, 2005 ile 2016 arasında, ulaşım ile ilgili turizm emisyonları % 60'tan fazla arttı. (<https://sustainabletravel.org/issues/carbon-footprint-tourism/>). Tablo 2.3'de turizm sektörünün karbon emisyonu üzerindeki etkisi verilmektedir:

Tablo 2.3. Turizm ve Karbon Emisyonu Etkisi

Küresel Turizm ve Karbon Emisyonu İlişkisi		Turizmde Ulaşım ve Karbon Emisyonu İlişkisi	
Ulaşım	%49 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	Uçak ile ulaşım	%82 oranında karbon emisyonuna neden oluyor
Turizm ürünleri	%12 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	SUV otomobil	%68 oranında karbon emisyonuna neden oluyor
Yemek	%10 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	Küçük otomobil	%55 oranında karbon emisyonuna neden oluyor
Tarım	%8 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	Motorsiklet	%40 oranında karbon emisyonuna neden oluyor
Hizmetlet	%8 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	Otobüs (Transit)	%37 oranında karbon emisyonuna neden oluyor
Construction	%6 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	Tren	%13 oranında karbon emisyonuna neden oluyor
Lodging	%6 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	Tur Otobüsü	%10 oranında karbon emisyonuna neden oluyor
Diğer	%1 oranında karbon emisyonuna neden oluyor	Feribot	%07 oranında karbon emisyonuna neden oluyor

Kaynak: Sustainabletravel.org web sitesinden uyarlanmıştır.

One Planet Sustainable Tourism Programme ile, Madrid'deki BM İklim Zirvesi COP25'te başlatılan “Turizm Sektörünün Taşımayla İlgili CO2 Emisyonları”, turizm taşımacılığının farklı modları tarafından üretilen emisyonları tartışılmıştır. Hem uluslararası hem de yerli turistlerin sayısı artmaya devam ederken, bu veriler 2030'a kadar emisyonlarda öngörülen artışla birlikte sunuluyor ve ulaşımın karbondan arındırılmasına yönelik "mevcut hırs" ile çelişiyor. Araştırmanın ana sonuçlarından bazıları şunlardır (UNWTO, 2019):

- Mevcut hedef senaryosunun aksine, turizm kaynaklı taşımayla ilgili CO2 emisyonlarının,% 25'lik bir artışla 2016 ile 2030 arasında 1.597 milyon tondan 1.998 milyon tona çıkacağı tahmin ediliyor.

- Aynı dönemde, yurt dışı ve yurt içi gelişlerin 20 milyardan 37 milyara çıkması bekleniyor, bunun başlıca nedeni iç turizm (18,8 milyardan 35,6 milyara) ve ardından uluslararası gelişler (1,2 milyardan 1,8 milyara).

- Turizm kaynaklı ulaşım ile ilgili emisyonlar, 2016 yılında tüm insan yapımı emisyonların% 5'ini oluşturdu ve 2030'da% 5,3'e yükselecek.

- Turizmle ilgili ulaşım emisyonları, 2016'da tüm ulaşım emisyonlarının% 22'sini temsil ediyordu ve 2030'da (% 21) bunu yapmaya devam edecek.

- Turizmin taşımacılığa bağlı CO2 emisyonları önemli bir sorun olmaya devam ediyor ve turizmin, karbonsuzlaştırma sürecini hızlandırma taahhüdünü ve yüksek hızlı bir senaryonun uygulanmasını desteklemek için ulaşım ile yakın çalışmasını gerektiriyor.

- Ek olarak, turizm sektörü, ulaşım sektörünün çabalarını tamamlayan, kendi yüksek hızlı senaryosunu belirlemelidir. Burada turizm, uluslararası iklim hedefleri dahilinde büyümek için büyümeyi emisyonlardan önemli ölçüde ayırma yönünde ilerleyecektir.

Seyahat ve turizm sektöründe, bazı uygulamalar ile karbon ayak izi azaltılabilir (Ritchie, 2020):

- Yürümek; bisiklete binmek veya koşmak: Daha düşük yerel hava kirliliği ve daha iyi sağlık gibi birçok başka faydayı beraberinde getirir;
- Trenler, orta ila uzun mesafelerde neredeyse her zaman kazanan seçenektir;
- Uluslararası seyahatlerde tren veya tekneyle gitmek uçmaktan daha düşük karbonludur;
- Yurt içinde seyahatlerde araba kullanmak, genellikle uçmaktan daha iyidir;
- Uluslararası olarak araba kullanmak veya uçmak arasında bir seçim varsa, uçan ekonomi sınıfı genellikle daha iyidir;

- Araba paylaşımı ayak izini büyük ölçüde azaltacaktır,
- Elektrikli araçlar, özellikle elektriğinin çoğunu yenilenebilir veya nükleer enerjiyle üreten bir ülkede, benzinli veya dizel arabalardan neredeyse her zaman daha düşük karbonludur.

2.1.4. Turizm Endüstrisi ve Atık Sorunu

Turizmin büyük bir küresel ekonomik güç olduğu inkar edilemez. Birçoğunun dünyanın en büyük endüstrisi olarak adlandırdığı şeyin daha geniş önemi hakkında yeni bir açıklama yapılmadan neredeyse bir gün geçmiyor. Uluslararası turizm, teknolojik gelişmeler ve ziyaretçi sayısında hızlı artışlara yol açan daha geniş küreselleşme süreçleri ile son yıllarda önemli ölçüde büyüdü. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Atıkları “sahibinin artık belirli bir zamanda istemediği bir şey olarak tanımlar (Appaw-Agbola ve Freeman, 2015:44).

Turizm sektörü, Avrupa'da atık üretiminin küçük bir payından sorumludur ve AB27'deki daha geniş hizmet sektöründen kaynaklanan toplam atık üretiminin % 6,7'sine katkıda bulunur. Bununla birlikte, turizm işletmelerinin ürettiği katı atık miktarları mutlak olarak büyüktür - küresel olarak yılda 35 milyon ton katı atık ve üretilen atık türleri, hacimli ve çoğu zaman etkisiz olanlardan daha büyük çevresel etkilerle ilişkilidir. Turistler, yerel sakinlere göre kişi başına iki kat daha fazla katı atık üretebilirler. Konaklamadan kaynaklanan atıklar, organik ve tehlikeli maddeler de dahil olmak üzere çeşitli malzeme karışımlarından oluşan karışık evsel atıklara benzer özelliklere sahiptir ve bu atıklar bertaraf sırasında önemli çevresel etkilere neden olabilir (özellikle sera gazı emisyonları ve toksik maddelerin sızması yoluyla). Konaklama ve restoranlar, bertaraf edildikten sonra önemli ölçüde kaynak tükenmesinden sorumlu olan yüksek yapılandırılmış enerjiye sahip plastikler ve metaller de dahil olmak üzere ambalaj atıklarına en büyük katkıda bulunur. Ayrıca, turizm atıkları genellikle mevsimsel olarak değişir ve çöplere duyarlı alanlarda üretilir, potansiyel olarak yoğun sezonda atık yönetim tesisleri üzerinde baskı oluşturur ve yüksek doğa değeri olan kaynaklara zarar verir (European Union 2017: 318).

Atık, ayrıca turistik bölgelerde, özellikle kıyıdakiler için özellikle sorunlu bir konudur ve hem yerel peyzaj hem de deniz ortamı üzerinde son derece zararlı etkilere

sahip olabilir. Çevre danışmanlığı şirketi Eunomia Research & Consulting tarafından bu yılın başlarında yapılan bir araştırma, her yıl denize giren 12,2 milyon ton plastiğin yüzde 80'inden fazlasının kara kökenli kaynaklardan geldiğini ve en büyük katkının çöp gibi içecek şişeleri ve diğer ambalajlar olduğunu ortaya koydu. Bu sorunların üstesinden gelmek için, farklı alanlar, atık yönetim sistemlerinin sürdürülebilirliğini artırmak için kendi özel önceliklerine dayalı stratejiler uygulamıştır (Mcdowall, 2016). Bu stratejiler Tablo 2.4'teki gibi özetlenmiştir:

Tablo 2.4. Atık Yönetiminde Uygulamalar

Uygulama Alanları	Uygulamalar
Yerel koruma	Dünya Mirası şehri Bergen, Norveç'in en büyük ikinci şehridir ve "fiyortlara açılan kapı" olarak bilinir. Bergen, ortaçağ şehir merkezini korumaya yardımcı olmak için The Bossnett adında bir yeraltı atık bertaraf sistemi geliştirme sürecindedir. Bu vakum boru ağı şehir merkezinin altına inşa ediliyor ve atıkların ya geri dönüşüm yoluyla ayrıştırılıp işlendiği ya da şehri ısıtmak için kullanılan enerjinin geri kazanılması için dış mahallelere taşınmasına izin veriyor. Şehir, atıkları yeraltına taşıyarak yangın riski, haşere sorunları, çöp, gürültü ve atık araçların varlığının azaltılabileceğine inanıyor. Birkaç Avrupa Dünya Mirası şehri, Avrupa Mirasında Atık Yönetiminin Bölgeselarası Çevresel Entegrasyonu projesine (Intherwaste) katılarak, bu tür yerlere özgü atık yönetimi sorunlarını çözmek için yakın zamanda ekip oluşturdu.
Plaj atığı	Kumsal ve atığın birleşimi iyi bir tatil yapmaz, bu nedenle bazı bölgeler plajlarını temiz tutmanın yenilikçi yollarını buluyor. Kıbrıs'ın kıyı kenti Larnaka'daki yetkililer artık popüler McKenzie Beach bölgesinde tatil yapan insanları plastik, cam ve metal ambalajlarını geri dönüştürmeye teşvik etmek için bir geri dönüşüm otomatı kullanıyor. AB destekli projenin kullanıcıları, park etme, kültürel etkinliklere, şezlong veya şemsiyelerin kiralınması için koyabilecekleri geri dönüştürülen her öge için bir sentlik kupon ile ödüllendirilecek veya para minimum 50 sent olduğunda hayır kurumuna bağışlanabilecektir. elde edilir.
Biyoatık	Tatildeyken, yemek pişirme ve depolama tesislerine sınırlı erişime sahip olduğunuzda, çok fazla yemek atığı üretirsiniz. Aynı bölgedeki diğer tatilcilerden üretilen miktara bunu da eklediğinizde, bu çok şey katıyor ve bazı bölgelerde gıda atığı veya biyoatık, sürdürülebilir bir atık yönetim sistemine

	ulaşmanın önündeki ana engeldir. Organik Atıkların Turistik bölgelerde Seçilerek Toplanması ve çiftlik kompost tesislerinde değerlendirme (SCOW) projesi, başlangıçta, tarım uygulamalarından kaynaklananlar da dahil olmak üzere Akdeniz havzasında üretilen biyoatık miktarını yönetmek için geliştirilmiştir. İşbirliğinin amacı, Akdeniz'i çevreleyen İspanya, İtalya, Malta, Filistin, İsrail ve Fransa (Korsika) gibi farklı ülkelerdeki "biyolojik atık döngüsünü kapatmak" tır
İnsan faktörü	Bazı şehirler, yerli nüfusun 2-10 katı aralığında olabilen bir turist kitlesiyle baş etmek zorundadır. UNEP tahminine göre, Avrupalı turistlerin kişi başına günde yaklaşık 1 kilogram (kg) ürettiği ve Amerikalıların kişi başına günde 2 kg ürettiği, bu da çok fazla atık anlamına geliyor. Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen URBAN-WASTE projesi, 'hiç kimse atıkları görmek için tatile çıkmadığı için' turist sayısının yüksek olduğu şehirlerdeki atık yönetimi konularını ele almak için başlatıldı. Atık yönetimi, toplama ve arıtmayı olabildiğince sürdürülebilir hale getirmek için bir çerçevenin geliştirildiği Haziran ayında Tenerife'de başlatıldı.

Kaynak: Mcdowall, 2016'den uyarlanmıştır.

2.1.5. Turizm Kaynaklı Ülke İçerisindeki Düzensiz Şehirleşme Faaliyetleri

Turizm, özellikle tarihi merkezlerde kent üzerinde bir etki yaratır. Bu konu, 1980'lerden beri yapılan önemli katkılarla köklü bir araştırma hattının temelini oluşturmuştur. Aynı zamanda, miras ve kentsel gelişim konularında öğrenmeye katkıda bulunan büyük kurumların çalışmalarında da tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır. Son zamanlarda, bu tür bir etkiyle ilgili tartışma, akademi ve turizm paydaşlarının sınırlarının ötesine geçti. Pek çok Avrupa şehrinde, turizmin yerel etkilerine dair çok olumsuz bir görüş su yüzüne çıkmaya başladı. Turistik kiralama mülklerindeki artıştan kruvaziyer gemilerine kadar değişen sorunlarla çeşitli sosyal kolektifler şehir turizminin farklı biçimlerine karşı yürüyor. Bu gösteriler genellikle çok sayıda protestocuyu çekmese de, medyada oldukça görünür durumda. Yerel yönetimler, gündemlerine turizmin olumsuz etkilerini eklemiş ve azaltma planları ve programları geliştirmeye başlamıştır (García-Hernández vd., 2019:2).

Şehir turizmi, dünyanın en hızlı büyüyen turizm sektörlerinden biri haline geliyor. Keşfedilmemiş fırsatlar ve yerel topluluklar üzerindeki artan olumsuz etkiler, kent ekonomisi, çevre, toplum ve kültürel özellikler ile ilgili olarak sektörle ilgilenmenin önemini giderek daha fazla vurgulamaktadır.⁴⁵ Dikkatteki bu artış kısmen büyümeyi yansıtıyor. kentsel alanlarda turizmin ve bunun sonucunda ortaya çıkan politika sorunları. Bu, iki ana tip olma eğilimindedir. Bir yandan, özellikle tarihi şehirlerde turistlerden gelen artan talep, belki de en çok Avrupa'da yaşanan bir durum olan, artan ziyaretlerle başa çıkma sorunlarından kaynaklanan tepkisel bir tepkiyi beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, artan ziyaretçi sayısı, fiziksel ve kültürel çevre, yerel nüfus ve ziyaretçilerin kendileri tarafından karşılanan olumsuz etkiler veya "maliyetler" yaratacaktır (Pavlic vd.,75-76).

UNWTO (2018) raporuna göre, turizm sektöründeki gelişmeler ile şehir planlama arasındaki ilişkiler şu şekilde özetlenmektedir (UNWTO vd., 2018:7):

- Hızlı kentleşme ve son zamanlarda kentsel alanlarda turizmin büyümesi, kentsel turizm için önemli bir artışa yol açmıştır;
- Artan hareketlilik, büyüyen orta sınıf, daha uygun fiyatlı ulaşım ve konaklama seçeneği gibi küresel turizm eğilimleri, kentsel turizm için artan talebi teşvik etmeye devam edecek;
- İyi yönetilen turizm, Yeni Kentsel Gündem'in ve 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin ilerlemesine katkıda bulunabilir,
- 'Aşırı turizm', mevcut turizm tıkanıklığı yönetimi ve turizm taşıma kapasitesi kavramları için yeni bir moda kelimedir;
- Turizm tıkanıklığını, taşıma kapasitesini ve "kabul edilebilir değişimin sınırlarını" izlemek ve yönetmek için mekanizmaları tanımlarken ve oluştururken, turizmin destinasyon ve sakinleri üzerindeki etkisine dair kapsamlı bir vizyon sağlamak için nicel ve nitel göstergeleri dikkate almak önemlidir;
- Şehirlerde turizm gelişimi ve yönetimi, daha geniş kentsel gündemin bir parçası olmalıdır. Turizm politika yapıcılarının ve Destinasyon Yönetim

Organizasyonlarının (DMO'lar) eylem kapsamı sınırlıdır ve bunlar tek başına turizm tıkanıklığı ve şehirler üzerindeki turizm etkisinin zorluklarını ele alamaz;

- Kentsel destinasyondaki turizm tıkanıklığı ancak farklı düzeylerdeki turizm ve turizm dışı idareler, özel sektör, yerel topluluklar ve turistlerin kendileri arasında yakın işbirliği yoluyla ele alınabilir.

2.1.6. Turizm Endüstrisi ve Ekolojik Dengenin Bozulması

Turizm, biyolojik çeşitliliğe ve doğal sermayenin korunmasına fayda sağlayan bir mekanizma olabilse de, arazi temizliği, kirlilik ve iklim değişikliği gibi biyolojik çeşitlilik kaybıyla bağlantılı faktörlerin çoğu, turizmin gelişmesiyle de ilgilidir. Bu nedenle turizm, biyolojik çeşitliliğin korunmasına hem olumlu hem de olumsuz katkılar sağlar (Hall, 2010). Çevre ve biyolojik çeşitlilik ile ilgili olarak turizmin etkileri şunları içerebilir (UNWTO, 2010:57):

- Arazi ve kaynakların konaklama, turizm tesisleri ve diğer altyapı temini için kullanılması, karayolu ağları, havaalanları ve limanlar dahil
- İnşaat malzemelerinin çıkarılması ve kullanılması (örneğin, sahillerden kum, resif kireçtaşı ve odun kullanımı)
- Ormansızlaşma, sulak alanların kurutulması dahil ekosistem ve habitatların zarar görmesi veya yok edilmesi, ve yoğunlaştırılmış veya sürdürülemez arazi kullanımı
- Artan erozyon riski
- Yabani türlerin rahatsız edilmesi, normal davranışı bozması ve ölüm oranını potansiyel olarak etkilemesi ve üreme başarısı
- Habitat ve ekosistemlerdeki değişiklikler
- Artan yangın riski
- Turistler tarafından sürdürülemez flora ve fauna tüketimi (örneğin bitki toplama yoluyla; veya özellikle mercanlar gibi nesli tükenmekte olan türler olmak üzere yaban hayatından üretilen hediyelik eşyaların satın alınması ve kaplumbağa kabukları; veya düzensiz avlanma, ateş etme ve balık tutma yoluyla)

- Yabancı türlerin giriş riskinin artması
- Turizmden gelen yoğun su talebi
- Yeraltı suyunun çıkarılması
- Su kalitesinin bozulması (tatlı su, kıyı suları) ve kanalizasyon kirliliği
- Su habitatlarının ötrofikasyonu
- Patojenlerin girişi
- Kanalizasyon ve atık su üretimi, taşınması ve bertarafı
- Kimyasal atıklar, zehirli maddeler ve kirleticiler
- Katı atık (çöp veya çöp)
- Kara, tatlı su ve deniz suyu kaynaklarının kirlenmesi
- Hava, karayolu, demiryolu veya deniz yoluyla seyahatten kaynaklanan kirlilik ve sera gazı üretimi, yerel, ulusal ve küresel seviyeler
- Gürültü

Biyçeşitlilikteki düşüşün tersine çevrilmesine yardımcı olmak için, turizm sektörü ve turizmden sorumlu hükümette bulunanlar için zorluklar şunlardır (UNWTO, 2010:3):

- Biyçeşitlilik ve ekosistem hizmetlerine ilişkin mevcut rehberliği, çerçeveleri ve en iyi uygulamaları turizme uygulamak;
- Turizmin biyolojik çeşitlilik üzerindeki olumsuz etkilerini ve bu etkilerin önlenebileceği veya en aza indirilebileceği yolları anlamak;
- Biyçeşitliliğin turizm için değerini ve turizmin biyolojik çeşitliliğin korunmasına olumlu bir katkı sağlama potansiyelini anlamak; ve
- Biyçeşitlilik hususlarını turizmle ilgili planlama ve karar alma sürecine entegre etmek.

Biyçeşitlilik - iklim değişikliği - turizm konusu oldukça karmaşıktır ve gelecekteki turizm gelişimi için büyük zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Paydaşlar,

biyolojik çeşitliliğin araştırılan alanlarda büyük değer taşıyan turizm için bir temel olduğu konusunda hemfikirdir. Turizm biyolojik çeşitlilik için de bir risk olabileceğinden, stratejik planlama ve ortak sorumluluk gereklidir. İklimin korunmasına katkıda bulunmak için turizmin, özellikle trafik, konaklama ve eğlence faaliyetleri açısından daha iklim dostu hale gelmesi gerekmektedir. Ancak iklim değişikliği, birçok türün dağılımındaki değişiklikler ve hayatta kalma şansı yoluyla biyoçeşitliliği de etkiler. Ayrıca, değişen iklim turizm akışlarını ve destinasyonlardaki turizm girişimcilerinin yanıt vermesi gereken talepleri değiştirebilir (The Federal Agency for Nature Conservation (BfN), 2020).

2.2. Turizm ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi

Birleşmiş Milletler'e göre turizm endüstrisinin genel olarak 3 tür etkisi vardır (Rigall-I-Torrent, 2008: 883-884):

1. **Çevre üzerindeki etkiler (hem doğal hem de insan yapımı):** Karşıt işaretli iki tür etki vardır. Bir yandan, pek çok turizm faaliyeti (özellikle genel altyapıların ve turizm tesislerinin inşası ile bağlantılı olanlar) bağlı oldukları çevresel kaynaklar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir, onlara zarar verebilir veya yok edebilir. Öte yandan, finansal kaynakları ve turistlerin çevresel değerler konusundaki farkındalığını artırarak, turizm çevrenin korunmasını artırabilir.

2. **Sosyo-kültürel etkiler:** Turizm barış için bir güç olarak hizmet ettiğinde olumlu etkilere sahip olabilir, kültürel geleneklerle gurur duymayı teşvik eder ve yerel işler yaratarak kentsel yeniden yerleşimden kaçınmaya yardımcı olur.

3. **Ekonomik etkiler:** Aynı şekilde çevresel ve sosyokültürel etkiler de olumlu veya olumsuz olabilir. Olumsuz etkiler, turizm sektörünü ayakta tutan altyapıları sağlamak için gereken kaynaklarla, fiyatların artmasıyla bağlantılı olarak turistlerden temel hizmet ve mallara olan talep, yerel halkın turizme ekonomik bağımlılığının ortaya çıkması veya işlerin mevsimsel karakteri, diğerleri arasında. Olumlu etkiler, örneğin döviz kazançları, devlet gelirlerine katkı, istihdam yaratma, altyapı yatırımlarının canlandırılması ve yerel ekonomilere katkı ile ilgilidir.

20. yüzyılın son on yılında 'sürdürülebilir kalkınma' terimi hükümetler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve akademik çevreler tarafından yaygın olarak

kullanıldı. Sürdürülebilir kalkınma birçok kişi tarafından enerji kullanımı, kirlilik ve atık gibi konularla ilişkilendirilse de, bunlar artık sürdürülebilirliğin belirli unsurları olarak kabul edilmektedir ve kavram eşit derecede önemli üç konuyu ele almaktadır: “çevre, ekonomi ve toplum”. Konsept turizm sektöründe çeşitli şekillerde uygulanmıştır ve bunlardan biri sürdürülebilir turizmin şu tanımını vermektedir: 'mevcut turistlerin ve ev sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek için fırsatları korur ve geliştirir'. Dolayısıyla turizm bağlamında sürdürülebilirlik, turist kaynaklarının gelecek nesil turistlerin kullanımına açık olmayacak şekilde tüketilmeyecek, tükenmeyecek veya kirletilmeyecek şekilde kullanımının düzenlenmesi anlamına gelir. (Baros and David, 2007:349). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, kalkınmadaki sosyal ve çevresel ihtiyaçlar bağlamında mevcut ekonomik büyüme ideolojisinin yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, turizm coğrafyacıları, sürdürülebilir turizmin ve ilgili sorumlulukların daha az büyüme odaklı ve pazar odaklı yorumlanmasında önemli bir rol oynadılar. bireyin, operatörün veya hedefin ötesine geçen daha geniş sürdürülebilirlik sorununa yanıt vermek için sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Bu nedenle, önümüzdeki 20 yıl boyunca turizm coğrafyacıları için önemli bir görev ve gelecekteki zorluk, pazarların ve büyüme paradigmasının ötesinde kalkınma ihtiyaçlarına odaklanarak sürdürülebilir kalkınmayı araştırma gündeminde tutmaktır. (Saarinen,2018:339)

Turizm ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisinin daha iyi anlaşılması açısından sürdürülebilir kalkınma kavramı aşağıda daha ayrıntılı incelenmektedir.

2.2.1. Sürdürülebilir Kalkınma Olgusu

Sürdürülebilir kalkınma entegrasyonla ilgilidir: Mümkün olan en geniş sektör yelpazesine, sınırların ötesine ve hatta nesiller arasında fayda sağlayacak şekilde gelişme. Diğer bir deyişle, kararlarımız toplum, çevre ve ekonomi üzerindeki potansiyel etkiyi göz önünde bulundurmalı ve şunu akılda tutmalı: Eylemlerimizin başka yerlerde etkileri olacak ve eylemlerimizin gelecek üzerinde bir etkisi olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevremizdeki dünyayla nasıl ilişki kurduğumuza ve sonuç olarak hükümetlerden bu dünya görüşünü destekleyen politikalar yapmalarını

nasıl beklediğimize ilişkin birkaç temel perspektif değişikliğini ifade etmek için kullanılmıştır (Strange ve Bayley, 2008).

1980'lerde kalkınma ve çevrecilik literatürünün, amaçlarının ve gündemlerinin önemli ve birbirine bağlı doğasını kabul ederek birbirine yaklaşılmaya başlaması ile sürdürülebilir kalkınma olgusunun popüler hale geldiği söylenebilir. 1990'lara gelindiğinde, sürdürülebilir kalkınma kavramı, yerel çevrenin gerçekliğine ve önemli ölçüde genişletilmiş çevre kavramlarına ve insan toplumunun gelişiminde oynadığı işlevlere dayanan kalkınma kavramlarını kapsıyordu. Daha da önemlisi, sürdürülebilir kalkınma küresel bir zorluk olarak kabul edildi: nihayetinde, herhangi bir yerde veya herhangi bir grup insan için çevre ve kalkınmanın başarılması, bir şekilde başka yerlerde, diğerleri için olanlarla bağlantılıdır. Milenyumun dönüşünde, dünyanın kendisi benzeri görülmemiş oranlarda ve derecelerde ekonomik, politik, sosyal ve çevresel değişimlerle karakterize edildi ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı, küreselleşen bir dünyanın sunduğu zorlukları ve fırsatları kuşatmaya başladı. Yeni yüzyılın ikinci on yılında, sürdürülebilir kalkınma kavramı artık iklim değişikliği, küresel ekonomik durgunluk ve yoksulluğun sürekliliği ile ilgili tartışmaları çerçeveselendiriyor (Elliott, 2013:54).

Brundtland Komisyonu'nun sürdürülebilir kalkınmanın kısa tanımı "kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneği - gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılmasını sağlamak" literatürde kullanılan en yaygın tanımlamadır (Robert vd., 2005:10). Diğer yandan, ilgili alanda araştırmacılar sürdürülebilir kalkınma için farklı bakış açılarını incelemekte ve detaylı tanımlar üretmektedirler. Örneğin; Parris ve Kates (2003)'ün çalışmalarında "sürdürülebilir kalkınma" için tanımlamada şu yaklaşımları geliştirmişlerdir: Birincisi, sürdürülecek ve geliştirilecek olağanüstü geniş bir öge listesi var. Bu, hem sürdürülebilir kalkınmanın içsel belirsizliğinden hem de bireysel karakterizasyon ve ölçüm çabalarının özelliklerinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Çeşitli paydaşlar arasında geniş bir fikir birliği oluşturma ihtiyacıyla tanımlanan çabalar, bağımsız çabalara göre tanımlar konusunda açık olmakta daha fazla güçlük çekmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın ortak bir tanımını paylaşan küçük kendi kendini tayin eden gruplar kendi çabalarını kontrol ederler ve bu nedenle,

terimleri hakkında daha açık olabilirler. İkincisi, çabaların çok azı sürdürülebilir kalkınmanın zaman çerçevesi konusunda nettir. Zaman çerçevesi ele alındığında, şimdiye veya yakın vadeye yönelik açık bir önyargı vardır. Bununla birlikte, kayda değer üç istisna vardır. Ekolojik Ayak İzi açıkça bir zaman ufku oluşturmasa da, Dünya'nın taşıma kapasitesinden daha büyük olan küresel bir çevresel ayak izinin sonsuza kadar sürdürülemeyeceğini öne sürüyor. Geriye kalan tüm çabalar bugüne ve bazı durumlarda günümüze kadar giden yakın tarihe odaklanıyor. Örneklerimizin hiçbiri, medeniyetler veya bin yıllar açısından sürdürülebilir kalkınmaya yaklaşmamaktadır, ancak bu tür kapsamlı yaklaşımlar bazen literatürde bulunur. Üçüncüsü, çabaların büyük çoğunluğu doğası gereği tündengelemlim veya yukarıdan aşağıya. Sürdürülebilirliğin tanımlarını ilk ilkelere veya müzakere edilmiş fikir birliğine dayanarak oluştururlar ve daha sonra bu tanımların gösterge seçimlerini yönlendirmesine izin verirler (Parris ve Kates ,2003:569).

Ortak Geleceğimiz aracılığıyla popülerleştirilmesinden bu yana, sürdürülebilir kalkınma konusunda, bazıları birbirini dışlayan birçok söylem ortaya çıkmıştır. Bir gösterge olarak, yukarıdaki dünyadaki yoksullara verilecek çok büyük önceliğe vurgu, sürdürülebilirlik hakkındaki bu çoğalan tartışmaların çoğunda özellikle eksik görünmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın popüler bir açıklaması, genellikle sürdürülebilirliğin üç sütunu olarak anılan ve kurumsal gündemde "üçlü alt çizgi" olarak adlandırılan ekonomik, sosyal ve çevresel hususların "üç çember" modelinden oluşur. Sürdürülebilirliğin felsefi kökleri 'çevre yönetimi' paradigmasında yatar, burada ekonomik 'büyüme' sosyal koşullardaki (iç ve kuşaklar arası eşitlik) ve çevresel kaynaklarımızın korunması ve katılımının yanı sıra meydana gelebilir. 'Üç daire' modeli, kamu politikasını belirleyenler arasında da etkili olmuştur, örneğin Birleşik Krallık Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu raporu Büyümesiz Refah sürdürülebilirlik, büyüme ve refah arasındaki bağlantıları ve çatışmaları ele almaktadır (Barkemeyer vd.,2014).

Diğer yandan, literatürde görülen sürdürülebilir kalkınma tanımlamaları şu şekilde verilebilir:

- Sürdürülebilir kalkınma, "gelecek nesillerin ihtiyaçları" kavramı öne çıkar. İhtiyaç kavramı, basitçe maddi ihtiyaçların ötesine geçer ve değerleri, ilişkileri,

düşünme, hareket etme ve katılma özgürlüğünü içerir; bunların tümü, sürdürülebilir yaşama, ahlaki ve ruhsal açıdan bir araya gelir (Shah,2008).

- Sürdürülebilir kalkınma tanımında tek bir BM biriminde yoğunlaşmaz, ancak birçok organ için bir sorundur. UNEP, ortak bir uluslararası sürdürülebilir kalkınma gündemi için gerekli olacak güçlü koordinasyon rolünü hiçbir zaman yerine getirme fırsatına sahip olmamıştır (van der Kolk, 2014).

- Sürdürülebilir kalkınma, açıkça insanlığın karşılaştığı en zor zorluklardan biridir. Sürdürülebilirliğe ulaşmak, birçok temel konuyu yerel, bölgesel ve küresel düzeyde ele almayı gerektirir ve sürdürülebilirliğin amaç ve hedeflerine ulaşmak toplumun tüm kesimleri için büyük bir zorluk teşkil eder. Sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkelerinden biri, insan refahını iyileştirmek ve bu iyileştirmeleri zaman içinde sürdürmektir, ancak iklim değişikliğinin sonuçları ve artan enerji ve kaynak talebi, bu hedefi daha da zorlaştırmaktadır. (Gavrilescu, 2011).

- Sürdürülebilir kalkınma terimi her disiplin içerisinde sıklıkla kullanılan bir terimdir. İnsan coğrafyası içinde, Birleşik Krallık şehirlerindeki sosyal dışlanmadan Afrika kırsalındaki çevresel dönüşümlerin sonuçlarına kadar uzanan araştırmaları bilgilendirir. Nitekim bazıları, çevre bilimiyle ekonomik, politik ve kültürel değişim, yani kalkınma anlayışı ile evlenme yeteneği göz önüne alındığında, sürdürülebilir kalkınma tartışmalarına katkıda bulunacak coğrafya kadar ilgili bir disiplinin olmadığını düşünmektedir. Sürdürülebilir kalkınma arayışı, artık kamusal yaşamın tüm ölçeklerindeki kuruluşların ve kurumların temel politika hedefi olarak ifade edilmektedir ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili akademik ve pratik araştırma alanı, çok çeşitli ve genişleyen bir alandır (Elliott, 2009).

Sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğu azaltmak ve bugünün nüfusu için ortak refah oluşturmak ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmek için büyümenin hem kapsayıcı hem de çevresel açıdan sağlıklı olması gerektiğini kabul eder. Kaynakları açısından etkilidir ve insanlar, gezegen ve refah için hem anlık hem de uzun vadeli faydalar sağlayacak şekilde dikkatlice planlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın üç temel boyutu “ekonomik büyüme, çevresel yönetim ve sosyal boyutu”

içermektedir. Bu boyutlar şu şekilde açıklanabilir: (Muralikrishna ve Manickam, 2017):

- **Ekonomik kalkınma**, Arz ve talep piyasası kendi özelliği doğrultusunda kaynak ihtiyacı gerektirir; ekonomik kalkınma, özellikle gelişmekte olan dünyada, insanlara yaşam kalitesinden ödün vermeden istediklerini vermekle ilgilidir.

- **Sosyal kalkınma**, insanların sağlığının kirlilikten ve iş dünyasının diğer zararlı faaliyetlerinden haberdar olması ve yasal olarak korunmasıyla ilgilidir. İnsanları çevresel sürdürülebilirliğe katılmaya teşvik etmek ve onlara çevre korumanın etkileri hakkında bilgi vermek ve hedeflerimize ulaşamazsak tehlikelere karşı uyararak ilgilendir.

- **Çevresel koruma**, 4 R (azaltma, geri dönüştürme, kurtarma ve yeniden kullanma) kavramına ulaşıp ulaşılmadığına bakılmaksızın çevreyi koruma ihtiyacıdır. Karbon emisyonlarını düşük tutabilen işletmeler, çevresel kalkınmaya yöneliyor. Çevrenin korunması üçüncü sütun ve çoğu insan için insanlığın geleceğinin birincil endişesidir.

2.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Ve Tarihsel Gelişmeler

Sürdürülebilir Kalkınma düşüncesinin kökeninin 1972 BM İnsan Çevresi Konferansı'nda olduğu yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, bir kavram olarak sürdürülebilir kalkınma, 1987 Brundtland Raporu, Ortak Geleceğimiz ve 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nı (UNCED) takiben ivme kazanmaya başladı. , aynı zamanda Dünya Zirvesi olarak da bilinir. Brundtland Raporu ilk kez ekonomik kalkınma, çevre koruma ve sosyal adalet ve kapsayıcılığın entegrasyonu ihtiyacını ortaya koydu. Dünya Zirvesi'nin ana çıktıları şunlardır: (Whitfield, 2015):

- Devletlerin ekonomik ve sosyal kalkınma hakkını tanıyan ve iyi bilinen önlem ve kirlenen öder ilkeleri dahil 27 sürdürülebilir kalkınma ilkesini içeren Rio Deklarasyonu;

- Ormanların ekonomik ve sosyal kalkınma, yerli topluluklar, biyolojik çeşitlilik ve ekolojik süreçlerin sürdürülmesi için önemini kabul eden Orman İlkelerinin onaylanması;
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin imzalanması; ve
- Ulusal, bölgesel ve yerel yönetimler tarafından uygulanmak üzere gönüllü bir sürdürülebilir kalkınma eylem planı olan Gündem 21.

"Sürdürülebilirlik" terimi ilk kez "modern anlamda" kullanıldığında, 1972'de Club of Rome'un bir parçasıydı. "Arzu edilen" küresel denge durumunu "tanımlayan yazarlar" sürdürülebilir "kelimesini kullandılar. Club of Rome'un yayınlanmasından yaklaşık on beş yıl sonra, en azından çoğu ana akım kaynağa göre, bu harekette büyük bir adım daha atıldı. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED), 1983 yılında BM Genel Sekreteri tarafından "dünyadaki kritik çevre ve kalkınma sorunlarını yeniden incelemek ve bunları ele almak için gerçekçi öneriler formüle etmek" ile görevlendirildi. Rio de Janeiro'daki ilk BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) ile 1992'de çığır açan bir adım atıldı. Bu konferansta, "her ulusun sosyal ve ekonomik ilerlemeyi sürdürme hakkını tanıyan ve Devletlere bir sürdürülebilir kalkınma modelini benimseme sorumluluğunu veren" Gündem 21 adlı bir gündem kabul edildi. UNCED Sekreteri Genearl, Gündem 21'i dikkate aldı. O zaman odak daha geniş hale geldi. EPA'nın ilk kurulduğu zamandan daha fazla. Tüm insanların gelişmek için ihtiyaç duydukları doğal kaynaklara erişime sahip olduğu bir dünya için çalışmanın önemi çok daha açıktı. (Stofleth,2015).

Dünya Zirvesi'nden bu yana BM, küresel sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla çok çeşitli programlar, kurumlar ve uluslararası anlaşmalar oluşturmuştur. 1992'den beri önemli anlaşmaların ve sözleşmelerin bir listesi BM Sürdürülebilir Kalkınma Bilgi Platformunda mevcuttur. Bu yolculuktaki en önemli kilometre taşları şunlar gerçekleşmiştir: (Whitfield, 2015):

- 1993 - Gündem 21'in uygulanmasını izlemek ve teşvik etmek için Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun oluşturulması;

- 1997 - Gündem 21'in uygulanmasına yönelik taahhüdü gözden geçiren ve yenileyen Dünya Zirvesi +5;
- 2000 - New York'taki Binyıl Zirvesi, 2015 yılına kadar ulaşılması gereken çevresel sürdürülebilirlik, aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kadınlar için eşitliği içeren ve artık Binyıl Kalkınma Hedefleri olarak bilinen BM Milenyum Deklarasyonu ile sonuçlandı;
- 2002 - Johannesburg Uygulama Planı (JPOI) ile SD arayışına yönelik uluslararası taahhüdü yenileyen Johannesburg'daki Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi;
- 2012 - Rio + 20, Devletlerin önceki tüm SD anlaşmalarına, planlarına ve hedeflerine yönelik taahhütlerini yeniden teyit ettiği İstedığımız Gelecek adlı bir sonuç belgesi ile sonuçlandı. Ayrıca, Gündem 21 ve JPOI'de belirlenen öncelikleri temel alan bir Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG'ler) paketi geliştirmeyi taahhüt ettiler ve Gündem 21'in uygulanmasını ilerletmek için Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nu 'üst düzey bir siyasi forum' ile değiştirmeye karar verdiler.

1972'den 2002'ye kadar tüm konferansları takip edersek, siyasi anlamda, Rio'daki çevresel, sosyal ve ekonomik kalkınmaya ortak bir odaklanma yoluyla, 1972 Stockholm Konferansı'nda çevresel konulara öncelikli vurgudan kayma olduğu gözlemlenebilir. 1992'de Janeiro Dünya Zirvesi, 2000'deki Milenyum Zirvesi'nde ve 2002'deki Johannesburg Dünya Zirvesi'nde muhtemelen yoksulluğun azaltılmasına öncelikli bir vurgu görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın en büyük zorluğu, Sanayi Devrimi'nin zorluklarının üstesinden gelmenin önemi konusunda hanelerden toplantı odalarına kadar küresel bilinç olmaya devam ediyor: “sınırsız insan ve çevresel sömürü” (Paul, 2008:579).

2.2.3. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) aynı zamanda dünyayı daha sürdürülebilir bir yola kaydırmak için acil bir çağrıdır. SKH'ler, başladığımız işi bitirmek ve bugün dünyanın karşı karşıya olduğu daha acil zorlukların bazılarının üstesinden gelmek için cesur bir taahhüttür. 17 Hedefin tümü birbiriyle bağlantılıdır, yani birindeki başarı diğerleri için başarıyı etkiler. İklim değişikliği tehdidiyle başa

çıkarmak, kırılğan doğal kaynaklarımızı nasıl yönettiğimizi etkiler, cinsiyet eşitliği veya daha iyi sağlık yoksulluğu ortadan kaldırmaya yardımcı olur ve barışı ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek eşitsizlikleri azaltacak ve ekonomilerin gelişmesine yardımcı olacaktır. (<https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/background.html>).

2.2.4. Milenyum Kalkınma Hedefleri

Binyıl Kalkınma Hedefleri, 1990'larda bir dizi BM konferansı üzerine inşa edildi. Soğuk Savaş sona erdiğinde, uluslararası toplum çocuk sağlığı, eğitimi ve kadın hakları gibi kritik alanlarda insanlığın ilerlemesi üzerine ortak bir küresel gündem oluşturmaya çalıştı. 2000 tarihli BM Milenyum Bildirgesi, önceki on yılın taahhütlerini yakaladı, ancak uluslararası yardımın azaldığı bir zamanda geldi. Birleşmiş Milletler, bu taahhütlerin “unutulmaya” uğrayabileceğinden korkuyordu. Bunu önlemek için Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma, MDG'ler haline gelecek motive edici hedefler geliştirmek için kurumlar arası bir grup topladı. BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Eylül 2001 tarihli bir raporda ele alınan Binyıl Kalkınma Hedefleri, BM tarafından onaylanmadı. 2005 yılına kadar Genel Kurul ve 8 hedef, 21 hedef ve 60 gösterge ile 2008'de nihai çerçeve kararlaştırılıncaya kadar gelişmeye devam etti (Friedman ve Gostin, 2016:2).

Eylül 2000'de, şimdiye kadarki en büyük devlet başkanları toplantısı, BM Binyıl Deklarasyonu'nu kabul ederek yeni milenyum öncülük etti. 189 ülke tarafından onaylanan bildirge, daha sonra 2015 yılına kadar ulaşılması gereken hedefleri belirleyen bir yol haritasına çevrildi. Kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması ile ilgili bölümdeki sekiz hedef, milenyum kalkınma hedefleri olarak biliniyor. 1990'ların başlıca Birleşmiş Milletler konferanslarında yapılan anlaşmalara dayanıyorlar ve yoksulluğu ve açlığı azaltma, sağlıksızlık, cinsiyet eşitsizliği, eğitim eksikliği, temiz suya erişim eksikliği ve çevresel bozulma ile mücadele taahhütlerini temsil ediyorlar (kutu). Seleflerinden en büyük farkı, gelişmekte olan ülkelerin başarmayı amaçladıkları hedefler için hedefler koymak yerine, hedeflerin, gelişmiş ülkelerin adil

ticaret, kalkınma yardımı, borçların hafifletilmesi, temel kaynaklara erişim yoluyla yapabilecekleri katkıyı tanıyan bir sözleşme olarak çerçevelenmesidir. Bu alanlarda ilerleme olmazsa (nihai hedefte özetlenmiştir), en yoksul ülkeler diğer hedeflere ulaşmak için çetin bir mücadele ile karşı karşıya kalacaktır. Hedeflerin Kuzey ve Güney arasında bir mutabakat olduğu fikri 2002'de Meksika'nın Monterrey kentinde kalkınmanın finansmanı konulu uluslararası konferansta yeniden teyit edildi. (Haines ve Cassels, 2004).

2015 yılına kadar, BM üye ülkeleri sekiz hedefe ulaşma sözü verdiler; her hedef, bir veya daha fazla hedefi, burada kelimesi kelimesine yeniden üretildiği gibi kapsamaktadır. Sekizinci hedefin kapsadığı hedeflerin ayrıntıları ve tüm hedefler veya hedefler için çeşitli göstergeler şu şekildedir: (Attaran, 2006):

- Hedef 1: Aşırı yoksulluğu ve açlık ile mücadele
- Hedef 2: Evrensel ilköğretime ulaşmak
- Hedef 3: Cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınları güçlendirmek
- Hedef 4: Çocuk ölümlerini azaltmak
- Hedef 5: Anne –çocuk sağlığını iyileştirmek
- Hedef 6: HIV / AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele
- Hedef 7: Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması
- Hedef 8: Kalkınma için küresel bir ortaklık

2.2.5. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Eylül 2015'te Devlet ve Hükümet Başkanları, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'ni benimseyerek dünyayı sürdürülebilir kalkınmaya doğru bir yola koymayı kabul etti. Bu gündem, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarında nicel hedefler belirleyen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefini veya SDG'leri içerir - hepsi 2030 yılına kadar gerçekleştirilecektir. Hedefler, "insanlar, gezegen ve refah, "işbirliğine dayalı ortaklık içinde hareket eden tüm ülkeler ve tüm paydaşlar tarafından uygulanacaktır." 2030 Gündeminde ifade edildiği gibi, "dünya liderleri daha önce hiç bu kadar geniş ve evrensel bir politika gündeminde ortak eylem ve çaba sarf etmemişlerdi." 169 hedef, 17 hedefe eşlik eder ve önümüzdeki 15 yıl için

nicel ve nitel hedefleri belirler. Bu hedefler "doğası gereği küreseldir ve evrensel olarak uygulanabilir, farklı ulusal gerçekleri, kapasiteleri ve gelişme düzeylerini dikkate alır ve ulusal politika ve önceliklere saygı gösterir." (IISD, 2015). BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nde kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH'ler), ileriye doğru atılmış büyük bir adım ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde (MDG'ler) bir iyileştirmedir. Sürdürülebilir kalkınmanın önündeki bazı sistemik engelleri ele alırlar ve sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu - sosyal, ekonomik ve çevresel - ve bunların kurumsal / yönetim yönlerini daha iyi kapsama ve bunlar arasında denge içerirler. Ek olarak, SKH'ler, MDG'lerin yaptığı gibi, sadece gelişmekte olan ülkeler için değil, tüm ülkeler için geçerlidir (Costanza vd., 2016). Diğer bir deyişle, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2015'te sona eren ve 15 yıl boyunca uygulanan Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (MDG'ler) yerini aldı. MDG deneyimi, hedeflere ulaşmak için güncellenmiş veri setlerinin önemini altını çizdi. Göstergeler, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde SKH'lere yönelik ilerlemeyi izlemenin belkemiğidir. Sağlam göstergeler, SKH'leri ve hedeflerini ülkelerin güçlü ve zayıf yönlerini vurgulamalarına ve politikaların uygulanmasından sonra ilerlemelerini izlemelerine yardımcı olan bir araç haline getirebilir. Amaçlar ve hedefler birbirine bağlıdır ve mümkün olduğunca birlikte takip edilmelidir (Gigliotti vd., 2019).

2030 Gündemi, herkes için daha iyi ve sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için kabul edildi. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasının çevrenin korunmasını sağlayarak ve sağlık, eğitim ve cinsiyet eşitliği dahil bir dizi sosyal ihtiyacı yöneterek ekonomik büyüme üzerinde çalışabilecek stratejiler gerektirdiğini kabul ederek, karşılaştığımız büyük zorlukları yönetmeye çalışır. 17 SKH'si ve ilgili hedefleri, 2030 Gündemi ile birlikte benimsenen bir dizi küresel gösterge aracılığıyla izlenecek şekilde tasarlanmıştır (Miola ve Schiltz, 2019). Aşağıdaki Şekil 2.1.'de 17 hedef gösterilmiştir:

Şekil 2.1. 2030 SKH'inde Temel Hedefler

Hedef 1.	➡	Her türden yoksulluğu her yerde sona erdirmek
Hedef 2.	➡	Açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak ve beslenmeyi iyileştirmek ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek
Hedef 3.	➡	Sağlıklı yaşamlar sağlamak ve her yaştan herkes için refahı teşvik etmek
Hedef 4.	➡	Kapsayıcı ve eşit kalitede eğitim sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek
Hedef 5.	➡	Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınları ve kızları güçlendirmek
Hedef 6.	➡	Herkes için su ve sanitasyonun kullanılabilirliğini ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak
Hedef 7.	➡	Herkes için uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimin sağlanması
Hedef 8.	➡	Herkes için sürdürülebilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve insana yakışır işi teşvik etmek
Hedef 9.	➡	Esnek bir altyapı oluşturmak, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi teşvik etmek ve yeniliği teşvik etmek
Hedef 10.	➡	Ülkeler içinde ve arasında eşitsizliği azaltmak
Hedef 11.	➡	Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak
Hedef 12.	➡	Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının sağlanması
Hedef 13.	➡	İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele için acil önlem alınması *
Hedef 14.	➡	Okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak
Hedef 15.	➡	Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımını korumak, eski haline getirmek ve teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek, çölleşmeyle mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak
Hedef 16.	➡	Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkes için adalete erişim sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmek
Hedef 17.	➡	Sürdürülebilir kalkınma için uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve küresel ortaklığın yeniden canlandırılması

Kaynak: <https://sdgs.un.org/2030agenda>'den uyarlanmıştır.

2.3. Turizm Endüstrisinin Sürdürülebilir Kalkınma İçerisindeki Yeri

Hem uluslararası hem de yerel turizmin acımasızca büyümesi, son zamanlarda 'aşırı turizm' olarak anılan duruma neden oldu. Yorumlamaya ve tanımlamaya açık olmasına rağmen, tipik olarak bir destinasyonun fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal kapasitesinin belirli bir zamanda aşıldığı bir durumu tanımlamak için kullanılır. Bu nedenle, bazı açılardan, eski bir fenomen için basitçe yeni bir terim

olarak düşünülebilir - dünyadaki birçok destinasyon uzun süredir aşırı turizme maruz kalmıştır - ancak çağdaş tezahüründe en çok şehir turizmi ve yerel turizm karşıtı duyarlılık. Aşırı turizmin sorun olmamasıdır; daha ziyade, daha geniş bir sorunun belirtisidir. Basitçe ifade etmek gerekirse, destinasyonlara yönelik aşırı turistik talepler, bir yandan turizmden kar elde etmek isteyen turizm endüstrisinin devam eden genişlemesi ve diğer yandan her ikisinde de büyümede kendini gösteren turizm deneyimlerinin artan tüketimi ile beslenmektedir. Başka bir deyişle, aşırı turizm, genel olarak çağdaş (sürdürülebilir) kalkınma politikasına ve özel olarak turizm kalkınma politikasına nüfuz eden, önceki bölümde tartışılan ekonomik büyüme modelinin bir belirtisidir. Küresel düzeyde, UNWTO turist girişlerindeki yıllık artışları kutlarken, araştırmalar ulusal düzeyde nicel büyümeye ağırlıklı olarak odaklanıldığını ortaya çıkarmıştır (Sharpley, 2020).

Seyahat ve turizm endüstrisinin paketlediği ve sattığı ürün, nihayetinde temiz denizlere, bozulmamış dağ yamaçlarına, kirlenmemiş suya, çöpsüz caddelere, iyi korunmuş binalara ve arkeolojik alanlara ve çeşitli kültürel geleneklere dayanır. Dolayısıyla turizm, diğer endüstriyel faaliyetlerin çoğuna benzer bir dizi etki yaratan bir endüstriyel faaliyettir. Genellikle kıt kaynakları tüketir, israf ürünler üretir ve bunu desteklemek için özel altyapı ve üstyapı ihtiyaçları gerektirir. Turizmin kendisi, çoğu zaman turistlerin deneyimlediklerini bozar ve turistlerin turizmi yok ettiği ortak iddia ile sonuçlanır. Açık bir yasama odağı olmayan, devasa, geniş tabanlı, çeşitli bir endüstri olarak turizm, etkilerini kontrol etme girişiminde bulunmaz. Dahası, ev sahibi topluluklara yüksek oranda entegre olmuş bir endüstri olarak turizm, ev sahibi topluluğun tüm sektörleri üzerinde etki yaratırken, hayatta kalması için hem ev sahibi topluluklara bağımlıdır. Turizmin benzersiz bir özelliği, bitmiş bir ürünü ihraç etmekten çok, müşterilere ithalat yapmak zorunda olmasıdır. Bu genellikle ev sahibi topluluklarla çatışmalara neden olur (Welford vd., 1999:107).

Turizm ve seyahat endüstrisi, diğer özelliklerin yanı sıra sürdürülebilir kalkınmaya katalizör görevi görebilir, çünkü diğer özelliklerle birlikte, aynı zamanda tüm ulusların, özellikle de tüm ulusların kalkınmasında güçlü bir ekonomik, sosyal ve ekolojik potansiyele sahiptir. Turizmin sürdürülebilir gelişimi, farklı performans türlerini gerektirir: ekonomik (örneğin, turizm kaynaklarının kullanım düzeyinde bir

artış), sosyal (örneğin, istihdamda bir artış, geleneksel zanaatların geliştirilmesi ve korunmasında bir artış) ve ekolojik (örneğin geri dönüşüm, çevresel bozulmanın önlenmesi gibi). Ancak bu tür bir performansı gerçekleştirmek ve sürdürülebilir bir turizm geliştirmek için özel literatür aşağıdaki gibi bir dizi temel ilkeyi vurgular: (Nechifor, 2014):

- Özellikle turizm planlama ve geliştirme aşamalarında - turizmin etkisinin her düzeyde tanımlanmasına ve vurgulanmasına ve ayrıca turizmin toplum üzerinde etkisi olan tüm faaliyetlere entegrasyonuna izin verecek küresel ve entegre bir yaklaşımın benimsenmesi ve çevre;

- Sürdürülebilir turizm planlaması uzun vadede gerçekleştirilmeli ve şimdiki ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dikkate almalıdır;

- İlgili tüm tarafların, özellikle yerel ve ulusal idarelerin eylemleri; iktidar mücadeleleri, yetkililerin yüzeysel katılımı ve yerel yönetimlerin yerel yapılar üzerinde güçlü bir etkisi, sürdürülebilir turizmin gelişimini fiilen engelledikleri için tavsiye edilmemektedir;

- Turizm talebinin mevsimselliğindeki azalma;

- Turizm taşımacılığının çevre üzerindeki etkisinin yönetimi;

- Turizm personeli için çalışma koşullarının sürekli iyileştirilmesi;

- Ortaya çıkabilecek tüm değişikliklere rağmen yerel toplulukların refah ve yaşam kalitesinin korunması ve hatta iyileştirilmesi;

- Kaynakların kullanımında ve atık üretiminde en aza indirme;

- Doğal ve kültürel mirasın korunması ve sermayeleştirilmesi;

- Su kaynaklarına, kanalizasyon ve atık geri dönüşüm sistemlerine kolay erişimin sağlanması için teknik altyapının uygun bir şekilde geliştirilmesi gereklidir;

- Turizm faaliyetinin yerel toplulukların kendi imkanları temelinde geliştirilmesi tavsiye edilir;

- Yerel toplulukların bölgelerindeki turizm gelişimi üzerinde kontrol sahibi olmaları tavsiye edilir;

- Yerel toplulukların tam katılımı, bölgede sürdürülebilir bir turizm için kilit bir faktördür;
- Turizm, ikamet eden sakinler için yeni işlerin yaratılmasına ve geliştirilmesine ve dolaylı olarak yerel toplulukların yaşam standardı ve yaşam kalitesinde bir artışa katkıda bulunmalıdır;
- Bölgede halihazırda gerçekleştirilmiş olan ekonomik faaliyetler ile turizm faaliyetleri arasında bir denge sağlanması gerekir;
- Tanınmış uluslararası standartlara dayalı olarak, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde bir turizm uygulamaları kodu hazırlanmalı, geliştirilmeli ve bunlara uyulmalıdır;
- Doğal ve kültürel kaynakların korunması alanında yönetimi iyileştirmeyi amaçlayan eğitim ve öğretim programlarının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir;
- Turizm çevreye, yerel topluluklara ve ziyaretçilere faydalı olumlu bir faaliyet olarak görülmelidir;
- Çevrenin uzun vadeli turizm faaliyetini destekleyebilmesi ve bu tür faaliyetlerin de çevreye zarar vermemesi için çevre ve turizm arasında bir ilişki geliştirmek gerekir;
- Turizmin performansı, ilgili bölgenin tüm özelliklerine saygı gösterilecek ve sınırlandırılacaktır;
- Turistlerin ihtiyaçları ile destinasyonla ilgili olanlar arasında, dolaylı olarak turizm personelinin (özellikle ev sahipleri) ihtiyaçları arasında bir denge olması tavsiye edilir;
- Turizmle ilgili tüm aktörler, sürdürülebilir turizm gelişiminin temel ilkelerine uymada aktif olmalı ve uyulmaması durumunda sorumluluk üstlenmelidir;
- Turizm endüstrisi ile ilgili olarak çevresel ve sosyo-kültürel performanslarının iyileştirilmesinde ulusal ve yerel yönetimlere yardımcı olacak, destekleyecek ve yardımcı olacak, turizmin sürdürülebilir kalkınmasıyla ilgili değişimler de dahil olmak üzere turizm alanında uluslararası işbirliğine ihtiyaç vardır;

- Hedef ülkelerden turizm idaresinin özel turizm operatörlerinin çevresel performansını daha verimli bir şekilde düzenlemesine olanak tanıyacak çeşitli çevresel izleme sistemlerini kurmak için mali raporlar hazırlamak gereklidir;

- Turizm alanında üç temel unsura, yani rekabetçilik, kalite ve çevresel sürdürülebilirliğe dayalı bir strateji hazırlamak ve uygulamak gereklidir;

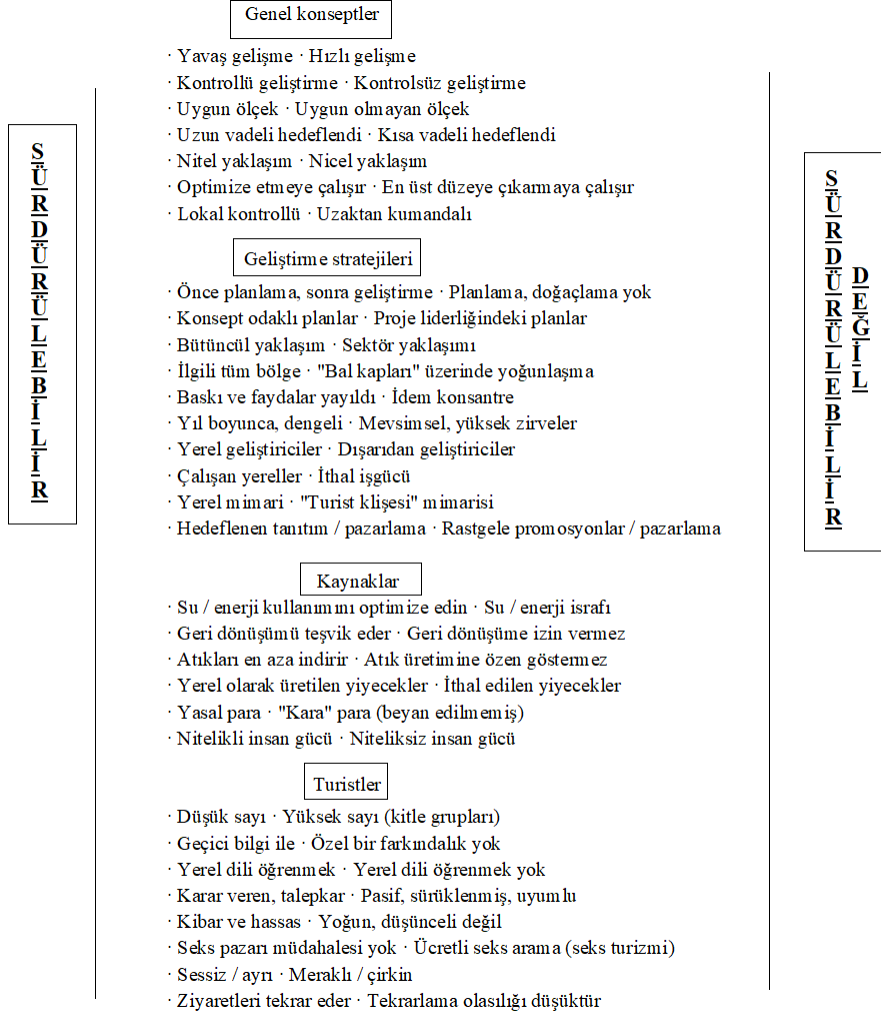
- Hedef ülkelerden turizm idaresinin özel turizm operatörlerinin çevresel performansını daha verimli bir şekilde düzenlemesine olanak tanıyacak çeşitli çevresel izleme sistemlerini kurmak için mali raporlar hazırlamak gereklidir;

- Turizm alanında üç temel unsura, yani rekabetçilik, kalite ve çevresel sürdürülebilirliğe dayalı bir strateji hazırlamak ve uygulamak gereklidir;

- Turizmin sürdürülebilir kalkınması, ancak siyasi kurumlar, bölgesel / peyzaj planlama ile ilgilenen yetkililer, turizm hizmetleri tedarikçileri, stk'lar ve yerel topluluklar arasında “ekolojik ittifaklar” bir araya getirilerek kolektif bir şekilde sağlanabilir.

Turizm endüstrisinin sürdürülebilir kalkınma için gerekli sorumluluğu alması gerekmektedir. Turizm endüstrisinin çevresel olarak yarattığı etkiler şekil 2.2.'de gösterilmektedir.

Şekil 2.2. Turizm Endüstrisi ve Sürdürülebilir Çevre için Sorumluluğu

Kaynak: Machado, (2003:18)'dan alınmıştır.

2.4. Turizm Endüstrisi ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SDG'ler) başlatılması, birçok yönden, dünya çapında sürdürülebilir kalkınmaya bir miktar fikir birliği ve her şeyi kapsayan bir ortak amaç duygusu sağlamak için tasarlanmıştır. 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 193 üye devletin liderleri tarafından kabul edilen SKH'ler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir kalkınma önceliklerini ortaya koyan bir dizi 17 hedef ve yaklaşık 169 özel hedeftir. . Birleşmiş Milletler, SKH'leri başlatırken, tüm ulusal hükümetlerden beklenen stratejik

siyasi ve temel mali taahhütleri kabul etti, ancak aynı zamanda küresel iş dünyasını bu hedeflere ulaşmada merkezi bir rol oynamaya etkin bir şekilde yetkilendirdi. Turizm ve otelcilik sektörü, küresel ekonominin itici güçlerinden biridir ve çok çeşitli çevresel ve sosyal etkilere sahiptir. Bunu akılda tutarak, bu yorum belgesi SKH'lerin bir taslağını sunmakta, turizm ve otelcilik endüstrisinin SKH'lere katkıda bulunmaya çalışırken karşılaşılabileceği bazı zorlukları incelemekte ve sektördeki sürdürülebilirlik üzerine daha geniş yansımalar sunmaktadır (Jones vd., 2017:7).

Özetleyecek olursak, 2030 SKH'ler ile turizm arasındaki bağlantı UNTO (2018) raporunda aşağıdaki gibi açıklanabilir (IISD, 2018):

- SDG 1 (yoksulluk yok): turizm, düşük beceri gereksinimleri ve yerel istihdam yoluyla ulusal yoksulluğu azaltma stratejileri ve girişimcilik ile ilişkilendirilebilir;
- SDG 2 (sıfır açlık): turizm üretimi, otellere malzeme tedarikini ve turistlere yerel ürünlerin satışını teşvik ederek sürdürülebilir tarımı teşvik edebilir;
- SDG 3 (sağlık ve esenlik): korunan alanlarda toplanan turizm ve ziyaretçi ücretlerinden elde edilen vergi geliri, sağlık ve hizmetlere yeniden yatırılabilir;
- SDG 4 (kaliteli eğitim): turizm sektörünün gelişmesi ve gençler, kadınlar ve özel ihtiyaçları olanlar için iş fırsatları sağlaması için kapasite ve becerilerin oluşturulması gerekir;
- SDG 5 (cinsiyet eşitliği): turizm, özellikle turizm ve konaklama ile ilgili işletmelerde doğrudan iş ve gelir yaratma yoluyla kadınları güçlendirebilir;
- SDG 6 (temiz su ve sanitasyon): kamu hizmetleri sağlamak için turizm yatırım gerekliliği, suya erişim ve güvenlik, hijyen ve sanitasyon sağlanmasında kritik bir rol oynayabilir;
- SDG 7 (uygun fiyatlı ve temiz enerji): turizm, sera gazlarını (GHG'ler) azaltmaya, iklim değişikliğini hafifletmeye ve temiz enerji yatırımlarını teşvik ederek enerji erişimine katkıda bulunmaya yardımcı olabilir;

- SDG 8 (insanlar insana yakıştır iş ve ekonomik büyüme): özellikle gençler ve kadınlar için turizmde insana yakıştır iş fırsatları ve turizm değer zincirleri aracılığıyla daha iyi çeşitlendirmeyi destekleyen politikalar turizmin olumlu sosyoekonomik etkilerini artırabilir;
- SDG 9 (endüstri, yenilik ve altyapı): turizm, altyapıyı daha sürdürülebilir, yenilikçi ve verimli hale getirmek için iyileştirmeyi ve güçlendirmeyi amaçlayan kamu politikalarını etkileyebilir;
- SDG 10 (azaltılmış eşitsizlikler): sürdürülebilir turizm, yerel nüfusu ve tüm paydaşları turizm gelişimine dahil edebilir ve kentsel yenilenme ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunabilir;
- SDG 11 (sürdürülebilir şehirler ve topluluklar): turizm, diğerlerinin yanı sıra, kentsel yenilenmeyi teşvik edebilir ve kültürel ve doğal mirası koruyabilir;
- SDG 12 (sorumlu tüketim ve üretim): sürdürülebilir tüketim ve üretim (SCP) modellerinin benimsenmesi, enerji, su, atık, biyolojik çeşitlilik ve istihdam yaratma dahil olmak üzere turizm için sürdürülebilir kalkınma etkilerinin izlenmesine yardımcı olabilir;
- SDG 13 (iklim eylemi): turizm paydaşları, karbon ayak izlerini azaltarak iklim değişikliğiyle mücadelede kritik bir öncü rol oynayabilir;
- SDG 14 (su altı yaşam): turizmin gelişmesi, deniz ekosistemlerinin korunmasına yardımcı olabilir ve mavi bir ekonomiyi ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını teşvik edebilir;
- SDG 15 (karada yaşam): sürdürülebilir turizm, biyolojik çeşitliliğin korunmasına ve korunmasına yardımcı olabilir ve yerel topluluklar için alternatif bir geçim kaynağı olarak gelir elde edebilir;
- SDG 16 (barış, adalet ve güçlü kurumlar): turizm, çok kültürlü ve dinler arası hoşgörü ve anlayışın ve çatışma sonrası toplumlarda barışın geliştirilmesine yardımcı olabilir; ve

- SKH 17 (Hedefler için ortaklıklar): turizm, kamu-özel sektör ortaklıklarını (PPP'ler) güçlendirebilir ve tüm paydaşları SKH'lere ulaşmak için birlikte çalışmaya dahil edebilir.

2.5. Turizm Endüstrisi, Çevre ve Covid-19 Pandemi İlişkisi

20 Nisan 2020 itibariyle, dünya çapındaki tüm turizm destinasyonlarının yüzde 100'ü, COVID-19 salgınına yanıt olarak seyahat kısıtlamaları getirdi. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), uluslararası turist girişlerinin bu yıl yüzde 60 ila 80 oranında düşebileceği konusunda uyardı. Bu, 100–120 milyon kişiyi riske atar ve 1,2 trilyon ABD dolarına kadar ihracat kaybına neden olabilir. COVID-19'un turizm ve daha geniş ekonomi üzerindeki benzeri görülmemiş etkileri göz önüne alındığında, virüs kontrol altına alınsa bile sektörün öngörülebilir gelecekte tam olarak iyileşmesi olası görünmüyor. İyileşme beklentisi, krizin süresine ve krizin süresine bağlı olacaktır. Virüs salgınının turizm üzerindeki etkilerinin asimetrik olması ve ülkeler içinde oldukça yerel olması muhtemeldir; sektöre yüksek oranda bağımlı olmaları nedeniyle bazı destinasyonlar orantısız bir şekilde savunmasızdır (Kampel, 2020).

COVID-19'dan önce, seyahat ve turizm, dünya ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri haline gelmişti, küresel GSYİH'nın yüzde 10'unu ve dünya çapında 320 milyondan fazla işi oluşturuyordu. 1950'de jet çağının şafağında sadece 25 milyon insan yurtdışına seyahat etti. 2019 itibarıyla bu sayı 1,5 milyara ulaştı ve seyahat ve turizm sektörü birçok ekonomi için neredeyse başarısız olamayacak kadar büyük oranlara ulaştı. Yeni bir birbirine bağımlılık çağında ölçeğinin ilki olan küresel salgın, turizmin yüzde 54'ünü temsil eden yüksek oranda kadın istihdam eden mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerde 100 milyon işi riske attı. Turizme bağımlı ülkeler, krizin olumsuz etkilerini diğer ekonomilerden çok daha uzun süre hissedeceklerdir (Behsudi, 2020).

UNWTO (2020)'nin belirttiği üzere; Covid-19 Pandemisi, turizm endüstrisini çok fazla etkilemiştir. Bu etkiler üzerine küresel çapta gelecek yıl tahminleri şu şekilde özetlenmektedir (UNWTO, 2020):

- Dünya, COVID-19 salgınının bir sonucu olarak çok yıkıcı sorunlarla karşılaşmıştır,

- Virüsü kontrol altına almak için birçok sınırın tamamen kapatılması dahil olmak üzere küresel seyahat kısıtlamalarının ortasında uluslararası talepte büyük bir düşüş yaşayan seyahat ve turizm en çok etkilenen sektörler arasında yer alıyor.

- UNWTO Dünya Turizm Barometresi'nin son sayısına göre, uluslararası turist girişleri (geceleme ziyaretçileri) geçen yılın aynı dönemine göre 2020 Ocak-Ekim'de% 72 düştü, yavaş virüs kontrolü, düşük yolcu güveni ve seyahat üzerindeki önemli kısıtlamalarla sınırlandı. COVID-19 salgını nedeniyle yerinde

- Yılın ilk on ayındaki düşüş, 2019'un aynı dönemine kıyasla büyük miktarlarda daha az uluslararası turist gelişini temsil ediyor ve uluslararası turizmden elde edilen ihracat gelirlerinde 935 milyar ABD doları, 2009'daki kaybın 10 katından fazla bir kayıp anlamına geliyor. küresel ekonomik krizin etkisi altında.

- Asya ve Pasifik, Ocak-Ekim 2020'de varışlarda% 82 düşüş gördü. Orta Doğu% 73, Afrika bu on aylık dönemde% 69 düşüş kaydetti. Hem Avrupa hem de Amerika'daki uluslararası gelişler% 68 oranında azaldı.

- Uluslararası seyahate yönelik talep baskılanmaya devam ederken, iç turizm, yurt içi hava yolculuğu talebinin çoğunlukla COVID öncesi seviyelere geri döndüğü Çin ve Rusya gibi birkaç büyük pazarda büyümeye devam ediyor.

- Mevcut eğilimlere dayanarak, UNWTO, uluslararası gelişlerin 2020'nin tamamı için yüzde 70 ile yüzde 75 oranında azalmasını beklemektedir. Bu, uluslararası turizmin 30 yıl önceki seviyelerine dönmüş olabileceği anlamına gelir.

Euro 2020 futbol şampiyonası ve Olimpiyat Oyunları gibi spor etkinlikleri 2021 yılına kadar ertelendi. Kayak merkezleri kış sezonunu erken bitirdi. Başlıca kruvaziyer şirketleri faaliyetlerini durdurdu; gittikçe daha fazla liman geçici olarak girişlerini reddettiği için yolcu gemileri denizde mahsur kaldı. Pek çok ülke, sınır kontrollerini yeniden uygulamaya koydu veya bazı yolcuların kendi bölgelerine girmesini yasaklayarak, onları evlerine dönme mücadelesi verdi. Durum, COVID-19'un küresel turizm üzerindeki tam etkisini tahmin etmek için henüz çok erken. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü tahminlerine göre, küresel uluslararası turist

girişleri 2020'de 2019'a kıyasla% 20-30 düşebilir. Bu, uluslararası ziyaretçilerin (uluslararası turizm gelirleri) harcamalarında 300-450 milyar ABD Doları (270-407 milyar Avro) tutarında bir kayba dönüşebilir(Niestadt, 2020).

OECD, uluslararası turizmin 2020'de yaklaşık% 80 oranında düşmesini bekliyor. Temel politika öncelikleri şunları içerir (OECD, 2020):

- Yolcu güvenini geri kazandırma
- İç turizmin teşvik edilmesi ve uluslararası turizmin güvenli geri dönüşünün desteklenmesi
- Belirsizliği sınırlamak (mümkün olduğu ölçüde)
- Sektördeki kapasiteyi korumak ve desteklerdeki boşlukları gidermek için gelişen müdahale önlemleri
- Ülkeler içinde ve arasında işbirliğinin güçlendirilmesi
- Daha dirençli, sürdürülebilir turizm inşa etmek

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. LİTERATÜR TARAMA

Asadzadeh ve Mousavi (2017)' a göre, turizmin gelişmesi hem olumlu hem de olumsuz etkiler yapabilir. Turizmin çevreye uyumlu ve çevreye zarar vermeyecek şekilde geliştirilmesi ve yönetilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir faktördür. Turizmin çevre üzerindeki etkilerini anlamak için çevre açısından turizm planlaması önemlidir. İyi turizmin uygun şekilde planlanması, yönetilmesi ve geliştirilmesi durumunda, aşağıdakiler de dahil olmak üzere olumlu çevresel etkilere sahip olabilir:

- Deniz çevresi, ulusal ve bölgesel parklar dahil olmak üzere önemli doğal alanların ve vahşi yaşamın korunmasını haklı çıkarmaya ve ödemeye yardımcı olmak.
- Arkeolojik ve tarihi alanların turistik cazibe merkezleri olarak korunmasını haklı çıkarmaya ve ödemeye yardımcı olmak.
- Alanın çevresel kalitesinin iyileştirilmesine yardımcı olmak.
- Yerel çevre bilincinin artırılması.

Diğer yandan aşağıdaki olumsuz etkiler de turizmin iyi bir şekilde planlaması gerektiğini vurgulamaktadır (Asadzadeh ve Mousavi, 2017):

- Görsel kirlilik, kötü tasarımı oteller ve diğer turistik tesisler, kötü tasarlanmış planlarla yapılan kötü tesisler, yetersiz tesisler, büyük ve çirkin reklam tabelalarının kullanımı ve turizm gelişiminin muhteşem manzaralarını engellemesinden kaynaklanmaktadır.
- Atık bertarafı sorunları, turistler tarafından atılan atıklar ve turizm kuruluşları tarafından yapılan uygunsuz bertaraf tesisleri.

- Turistlerin aşırı ve uygunsuz suistimal edilmesi ve turizmin geliştirilmesi yoluyla doğal alanların ekolojik olarak bozulması.
- Kötü muamele gören turistlerin arkeolojik ve tarihi alanlara zarar vermesi ve uygunsuz turizm gelişimi.
- Arazi kullanım planlaması, inşaat ve zayıf mühendislik turistik cazibe merkezleri ve tesislerinden kaynaklanan çevresel riskler ve sorunlar
- Ulaşım endüstrisi (yollar, terminaller ve havaalanları gibi) için altyapı inşaatının da çevre üzerinde ciddi etkileri olabilir, örneğin bir yol inşa etmek ve asfalt dökmek ve yolun dağı havaya uçurması gerekir. Farklı alanlardan birkaç kilometre veya birkaç yüz kilometrelik yol, çevre üzerinde yıkıcı etkilere sahip olabilir.
- Pestisitlerin ve kimyasal gübrelerin püskürtülmesi ve kanalizasyon sorunları, yolcu varış noktasında çevre kirliliğinin önemli bir sorunu haline geldi.
- Turistlerin artması ve su kaynakları, gıda ve enerji üzerindeki aşırı baskı, çok ağır ve telafisi mümkün olmayan bu kayıplara neden olmuştur. Tahminlere göre, yolcu veya turist başına ortalama su tüketimi (bahçeleri ve otel bahçelerini, golf sahalarını ve yüzme havuzunu sulamak için kullanılan su miktarı ile ölçüldüğünde), kuruluşun hayatta kalması için gerekli olan miktarın on katıdır.

Ampirik literatür incelendiğinde, turizm, ekonomik büyüme, çevre kirliliği, karbon emisyonu ve enerji tüketimi gibi önemli değişkenler arasındaki ilişkilerin ve bu değişkenlerin birbirlerine olan olumlu ya da olumsuz etkileri üzerine birçok yaklaşım ve çalışmanın olduğu görülmektedir. Çoğu çalışmada turizm sektöründe yaşanan değişimlerin hem ekonomik büyüme hem de çevre kalitesi üzerinde önemli ve anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada, çalışmanın uygulama bölümüne ışık tutan ve yol gösterici özellik taşıyan önemli çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

- Akadiri vd. (2020), yaptıkları çalışmada, turizm, ekonomik büyüme ve karbon emisyonları arasındaki nedenselliğin yönünü incelemiştir. Araştırma amacına uygun olarak; Kónya (2006) tarafından önerilen panel Granger nedensellik testi yaklaşımını kullanmıştır. Uluslararası turizm ile küreselleşme arasındaki

nedensel ilişkinin yönünü incelemek için, ekonomik büyüme ve karbon emisyonları için, 1995–2014 dönemlerine ait, seçilen 16 turizm adası bölgesi için yıllık frekans paneli serisi verilerini kullanmışlardır. “Bahreyn, Bahamalar, Belize, Kıbrıs, Dominik, Dominik Cumhuriyeti, Fiji, Guyana, İzlanda, Saint Lucia, Malta, Papua Gine, Solomon Adası, Trinidad & Tobago, Saint Vincent ve Samoa” ülkelerini örneklem olarak belirlemişlerdir. Çalışma sonucunda, küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik yönünün turizm ada devletlerindeki karbon emisyonu (çevre kirliliği) düzeyine duyarlı olduğu bulunmuştur (Akadiri vd., 2020:478).

- Lee ve Brahmasrene (2013), 1988-2009 verilerini kullanarak turizmin Avrupa Birliği ülkeleri için CO2 emisyonları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ampirik analizde, 1988-2009 yılları arasında 27 Avrupa Birliği ülkeleri için panel verilerini kullanarak birim kök ve eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Çalışmanın örnekleme olan ülkeler şu şekildedir: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık.

Panel eşbütünleşme tekniklerinden ve sabit etki modellerinden elde edilen sonuçlara göre, bu değişkenler arasında uzun vadeli bir denge ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, turizm, CO2 emisyonları ve doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ekonomik büyüme üzerinde çok önemli pozitif etkiye sahiptir. Buna karşılık, ekonomik büyüme CO2 emisyonları üzerinde çok önemli bir pozitif etki gösterirken, turizm ve DYY değişkenleri CO2 emisyonları üzerinde yüksek derecede önemli bir olumsuz etki yaratmaktadır (Lee ve Brahmasrene, 2013:75)

- Azam vd. (2018), turistlerin gelişlerinin 1990-2014 döneminde Malezya, Tayland ve Singapur'da Karbon Dioksit emisyonlarının neden olduğu çevre kirliliği üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmacılar, turizmin çevre kirliliği üzerindeki dinamik etkisini ölçmek için 1990-2014 dönemi için Malezya, Singapur ve Tayland'ın Dünya Kalkınma Göstergeleri (2016) veri setini kullanmışlardır. Çevre kirliliği temsili için yazarlar kişi başına metrik ton olarak CO2 emisyonlarını değerlendirmişlerdir. Ayrıca, enerji kullanımını (AB, kişi başına kg petrol eşdeğeri) dikkate almışlardır. FMOLS sonuçları, regresörün GSYİH'sinin çevre kirliliği (CO2

emisyonları) ile önemli ölçüde olumlu bir ilişkisi olduğunu ortaya koyarken, bulunan GSYİH'nın karesinin olumsuz ve önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Malezya örneğinde çevre kirliliği ile ilişkilidir. Bu sonuçlar, Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin Malezya bağlamında, çalışmanın yapıldığı dönem boyunca geçerlidir. Singapur örneğinde, tahmini turizm katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır, bu da turizmin Singapur'daki CO2 emisyonunu azaltarak çevre kirliliğini artırdığını göstermektedir (Azam vd., 2018:336).

- Apergis ve Payne (2009), 1980-2004 verilerini kullanarak Orta Amerika ülkeleri için enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki anlamlı ilişkiyi belirlemişlerdir. Orta Turizm endüstrisinin yükselişi Orta Amerika ülkelerinde daha fazla kirliliğe ve CO2 emisyonlarına neden olmuştur. Granger causality testi sonuçları, büyüme hipotezini destekleyen enerji tüketiminden ekonomik büyümeye hem kısa hem de uzun vadeli nedenselliğin varlığını göstermektedir. Pedroni'nin (1999, 2004) heterojen panel eşbütünleşme testi, reel GSYİH, enerji tüketimi, işgücü ve reel brüt sabit sermaye arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu uzun vadeli ilişki, enerji tüketimindeki% 1'lik bir artışın reel GSYİH'yı% 0,28 artırdığını göstermektedir; sermayedeki% 1'lik bir artış reel GSYİH'yı% 0.18 artırır; işgücündeki% 1'lik artış ise reel GSYH'yı% 0,61 oranında artırmaktadır. Enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi, enerji tüketiminin büyüme sürecinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak işgücü ve sermayenin tamamlayıcısı olarak önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Apergis ve Payne, 2009:215).

- Bows vd. (2009), CO2 ile ilgili olarak havacılık endüstrisinin gelecekteki AB iklim değişikliği hedeflerine katkısını ölçerek hem hedefin eksikliklerini hem de teknolojinin havacılık yakıt verimliliğini iyileştirmeye yapabileceği muhtemel katkıyı ele almayı amaçlamaktadır. Bu makale, havacılık endüstrisinde yakıt verimliliğini artırmak için mevcut çeşitli teknolojik seçeneklere rağmen, mevcut yüksek büyüme oranlarının, havacılığı önümüzdeki birkaç on yıl içinde AB'nin iklim değişikliği emisyonlarına çok önemli bir katkı sağlamaya kilitlediğini göstermektedir (Bows vd., 2009:18).

- Chen vd. (2018), Çin'deki Yangtze Nehri Deltası (YRD) için bir vaka çalışması yaklaşımına dayanarak, turizm, karbondioksit (CO2) emisyonları ve

ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelemiştir. Aşağıdan yukarıya yaklaşım, ayırma analizi ve Logaritmik Ortalama Divisia İndeksi (LMDI) ayrıştırma entegre edildi ve uygulandı. Ayrıştırma analizi, 2001–2015 dönemindeki ayrılma durumunun, 2004 hariç, düşük karbonlu turizm ekonomisi açısından YRD'de arzu edildiğini göstermiştir. Bununla birlikte, YRD içinde, ayrılma durumu, özellikle Şangay'da daha karmaşıktı. Turizmin CO2 emisyonları üzerindeki ayrı etkileri, turizm gelişimi ile karbon emisyonları arasındaki ilişkinin derinlemesine incelenmesini sağlayan LMDI ayrıştırması ile araştırılmıştır. YRD'de, sektör büyüklüğü ve harcama büyüklüğü etkisi karbon emisyonu artışını teşvik eden başlıca faktörler iken, enerji yoğunluğu, mekansal yapı ve sektörel yapı olumsuz etkilere sahipti. Bu, politika yapıcılar tarafından düşük karbonlu turizmin geliştirilmesinin teşvik edilmesi, özellikle turizmden kaynaklanan enerji yoğunluğunun azaltılması ile ilgili olarak vurgulanması gereken temel sorunlara yol açmıştır (Chen vd., 2008:20).

- De Vita ve diğerleri. (2015), çalışmalarında turizmin gelişmesini kontrol eden Çevresel Kuznets Eğrisi modelinin deneysel olarak genişletilmiş bir versiyonunu incelemişlerdir. Türkiye'ye gelen uluslararası turistlerin gelir, gelir karesi ve enerji tüketiminin yanı sıra CO2 emisyonlarıyla eş-bütünleştiğini bulmuşlardır. Turist gelişleri, büyüme ve enerji tüketimi, uzun vadede CO2 emisyonları üzerinde olumlu ve önemli bir etki yaratmaktadır. Sonuçlar, üstel büyüme seviyelerinde CO2 emisyonlarının düştüğünü gösteren EKC hipotezine ampirik destek sağlıyor. Bulgular, çevresel bozulmaya rağmen olduğunu göstermiştir (De Vita vd., 2015:16661).

- Nepal ve diğerleri. (2019), 1975-2014 verilerini kullanarak Nepal'in turizmi, enerji tüketimi, CO2 emisyonları ve Nepal için ekonomik göstergeleri üzerine çalıştı. Bu çalışma, Nepal'i özel bir vaka çalışması olarak göstererek turist girişleri, kişi başına ekonomik çıktı, emisyonlar, enerji tüketimi ve sermaye oluşumu arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkileri değerlendiriyor. Dört hipotez geliştirdik ve bunları otoregresif dağıtılmış gecikme modeline ve Granger nedensellik testlerine dayalı zaman serisi ekonometri kullanarak test ettik. Sonuçlar, ekonomik çıktıdaki genişlemenin turist girişlerinde genişlemeye yol açtığı ekonomi güdümlü bir turizm sektörüne dair güçlü kanıtlar sağlıyor. Daha fazla turist gelişi ise brüt sermaye oluşumu üzerinde olumlu etkiler yaratır. Enerji tüketimi, turistlerin gelişini olumsuz etkiler ve

enerji verimliliğini ve enerji çeşitliliğini iyileştirmeye yönelik artan dikkat gerektirir. Sürdürülebilir turizm sektörüne geçişi kolaylaştırmak için turist girişlerini artırmaya yönelik ulusal politikaların ulusal enerji ve çevre politikalarıyla entegre edilmesi gerektiği sonucuna vardık. Nepal ekonomisiyle ilgili dört hipotezi test etmek için eşbütünleşme testlerine ve Granger nedensellik testlerine dayanan zaman serisi ekonometrik yöntemler uygulandı. Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testinin kavram ve yöntemlerinin uygulanması, değişkenler arasındaki kısa vadeli dinamik ilişkileri keşfetmemizi daha da sağladı. Ampirik analiz, turizm gelişiminin kapsamlı bir şekilde planlanması ve sürdürülebilir turizm ilkeleri doğrultusunda kontrol edilmesi halinde olumsuz ekonomik ve çevresel etkilerin en aza indirilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Nepal gibi dağlık ekonomilerde sürdürülebilir turizm gündeminin bu çalışmadan elde edilen bulguları da içermesi gerektiğini öneriyoruz (Nepal vd., 2019:152).

- Dawson vd. (2010), türlerin hayatta kalma şanslarını olumsuz yönde etkileyen sera gazı (GHG) emisyonlarından orantısız bir şekilde (kişi başına bazında) sorumlu olan bir turizm türü olan kutup aylarını incelemek için uzun mesafe turizmi çevreleyen paradoksal sorunları araştırmışlardır. Turistlerin iklim değişikliği algılarını değerlendirmek ve kutup ayısı izleme turizmi ile ilgili GHG emisyonlarını tahmin etmek için toplam 334 yerinde turist anketi ve 18 derinlemesine görüşme yapılmıştır (Dawson vd., 2010:333) .

- Eyupoglu ve Uzar (2020), Türkiye'de 1960-2014 dönemi için CO2 emisyonları, turist gelişleri, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıları analiz etmişlerdir. Sonuçlar, turizm, büyüme ve enerji tüketiminin CO2'yi hem uzun hem de kısa vadede olumlu etkilediğini göstermiştir (Eyupoglu ve Uzar, 2020:1631).

- Yorucu (2016), CO2 emisyonlarının uzun vadeli denge ilişkilerini yabancı turist girişleri (FTA'lar) ile elektrik tüketimi (ELC) arası ilişkileri araştırmıştır. Sonuçlar, yabancı turistlerin ve ELC'nin Türkiye için sırasıyla elektrik ve ısı üretiminden kaynaklanan CO2 emisyonları ve ulaşım kaynaklı CO2 emisyonları ile uzun vadeli denge ilişkisinin önemli belirleyicileri olduğunu ortaya koymuştur (Yorucu, 2016:19).

- Paramati ve diğerleri. (2017), turizm, ekonomik büyüme ve CO2 emisyonları arasındaki dinamik ilişkileri deneysel olarak incelemekte ve turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ve gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki CO2 emisyonlarını karşılaştırmaktadır. Sağlam panel ekonometrik tekniklerinin kullanılmasıyla elde edilen sonuçlar, turizmin bütün ekonomiler üzerinde ekonomik büyüme üzerinde önemli olumlu etkileri olduğunu ve turizmin önderliğindeki ekonomik büyüme hakim hipotezini desteklediğini göstermektedir.

- Shakouri vd. (2017), turizm ve ekonomik büyümenin CO2 emisyonları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini test ederek ekonomik büyüme, turizm, enerji tüketimi ve CO2 emisyonları arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemek için 1995–2013 için seçilen Asya-Pasifik ülkelerinin panel verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Turist gelişlerinin uzun vadede karbondioksit emisyon seviyeleri üzerinde önemli olumlu etkileri vardır. Granger nedensellik testinin sonuçları, Asya-Pasifik ülkeleri için enerji tüketiminden turizme gelenlere tek yönlü nedensellik ve CO2 emisyonlarından turizm gelişlerine tek yönlü nedensellik. Bu ampirik çalışma, 1995-2013 dönemi için Avustralya, Çin, Hong Kong, Hindistan, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Singapur ve Tayland'ı içeren 12 seçilmiş Asya-Pasifik ülkesinin yıllık verilerini kullanmaktadır. Sonuçlar, Asya-Pasifik ülkelerinde turizm kaynaklı EKC hipotezinin geçerliliğini doğrulamaktadır (Shakouri vd., 2017:450-45).

- Zaman et.al. (2017:1220) Bu çalışma, uluslararası ekonominin etkisini incelemiştir. Çalışmada, 1995-2013 dönemi için 11 geçiş Ekonomisi paneli için turizm ulaştırma harcamaları, enerji talebi, doğrudan yabancı yatırım girişleri, ticarete açıklık ve kentsel nüfus karbondioksit emisyonu ve kişi başına gelirden artış göstermiştir. Seyahat kalemlerine yönelik uluslararası turizm gelirleri ve uluslararası turizm harcamaları, bölgedeki yoğunlaşan CO2 emisyonu ve kişi başına gelir ile ilişkilidir. Panel nedensellik sonuçları, enerji talebinin, DYY girişlerinin ve kişi başına gelirden doğal çevre üzerinde zararlı bir etkisi olduğunu gösteren enerji kaynaklı emisyon, DYY kaynaklı emisyon ve gelir kaynaklı emisyon hipotezlerini doğrulamıştır (Zaman vd., 2017:1733).

- Zha vd., (2019), turizm endüstrisinden doğrudan ve dolaylı CO2 emisyonlarının bir değerlendirme çerçevesi oluşturmuştur ve CO2 emisyon faktörünü, SBM İstenmeyen modeline dayalı olarak verimlilik değerlendirme çerçevesine dahil etmiştir ve çalışmada, turizm endüstrisinden CO2 emisyonlarını değerlendirilmiştir. Doğrudan CO2 emisyonu taşımacılıkta dolaylı emisyonu çok aşarken, diğer ikincil sektörler için bunun tersi geçerlidir. Verimlilik ölçümünün sonuçları, düşük karbonlu turizm ekonomisinin genel verimliliğinin oldukça düşük bir seviyede olduğunu ve şehirler arasında önemli ölçüde değiştiğini ve kent turizminin ekonomik sisteminde iç üretken faktörlerle birlikte kullanılmayan potansiyeller olduğunu göstermektedir.

- Rico vd., (2019), her yıl şehri ziyaret eden 30 milyondan fazla ziyaretçiyi dikkate alarak Barselona turizm faaliyetinin karbon ayak izini (CF) incelemiştir. Bu çalışma, enerji kullanımının bir sonucu olarak doğrudan (Kapsam 1) ve dolaylı emisyonları (Kapsam 2 ve 3) dikkate alan temel emisyon kaynaklarını analiz etmektedir. CO2 emisyonlarında önemli düşüşler sağlanacaksa, stratejik olarak taşımaya ve konaklamaya odaklanan girişimlerin gerekli olduğunu göstermektedir.

- Solarin (2014), Malezya'daki turizmin gelişmesine özel bir vurgu yaparak karbondioksit emisyonunun belirleyicilerini araştırmaktadır. Değişkenlerdeki ilişkiyi belirlemek için reel GSYİH, enerji tüketimi, finansal kalkınma ve kentleşmeyi içeren çok değişkenli bir çerçeve içinde eşbütünleşme ve nedensellik testleri uygulanmıştır. Sonuçlar, seri arasındaki uzun vadeli ilişkileri ve turistlerin gelişlerinden ve diğer serilerden kirliliğe uzanan pozitif tek yönlü uzun vadeli nedenselliği ortaya koymuştur.

- Khoshnevis Yazdi (2014), karbondioksit (CO2) emisyonları, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, İran'a gelen turist sayısı ve 1975-2011 dönemini kapsayan ticaret arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Birim kök ve eşbütünleşme testleri, CO2 emisyonları ve belirleyicileri arasındaki uzun vadeli ilişki ve kısa vadeli ilişkiyi göstermektedir. Ampirik bulgular, araştırılan değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kısa vadeli dinamikler, GSYİH, enerji tüketimi, turist sayısı ve CO2 emisyonları arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

- Papiez(2013), karbondioksit arasındaki nedensel ilişkileri incelemektedir. Panel eşbütünleşme testleri, karbondioksit emisyonları, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında uzun vadeli ilişkilerin varlığını göstermektedir.

- Jebli ve Hadhri (2018), uluslararası turizm ile ulaşım, gerçek gayri safi yurtiçi hasıla ve enerji kullanımından kaynaklanan karbondioksit (CO₂) emisyonları arasındaki dinamik nedensellik ilişkisini incelemektedir. Vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi yaklaşımı, 1995-2013 dönemini kapsayan ilk on uluslararası turizm destinasyonu için bu ilişkileri araştırmak için kullanılmıştır. Sonuçlar, geri bildirim olmaksızın CO₂ emisyonlarından ekonomik büyümeye giden tek yönlü bir nedenselliği ortaya koymuştur.

3.2. Metodoloji

Ekonomik araştırmalar zaman serisi, verileri yatay kesit verileri ve zaman serisi ve yatak kesit verilerinin birlikte oluşturduğu panel verilerden yararlanabilmektedir. Zaman serisi verileri değişkenlerin değerlerinin gün ay yıl gibi zaman birimine göre değişimini içeren verilere denmektedir. Yatay kesit verileri ise belli bir zaman noktası için farklı birimlerden toplanan verilere dayanmaktadır. Burada birimler; birey, hanehalkı, ülke, devlet şeklinde ifade edilebilir. Panel veri tane ise birey, hanehalkı, ülke gibi yatay kesit birimlerin belli bir zaman boyutu için bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. diğer bir ifade ile zaman boyutuna sahip yatay kesit verilerden oluşan veri setlerine panel veri ismi verilmektedir.

Panel veri analizinde, yatay kesit birim sayısının (N) dönem sayısından (T) fazla (N>T) olduğu durum daha yaygındır. Bu bağlamda bir Panel veri denklemi aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X + e_{it} \quad (i=1, \dots, N \text{ ve } t=1, \dots, T) \quad (1)$$

Denklem 1’de Y: bağımlı değişken, X: bağımsız değişkeni ifade etmektedir. α : sabit parametre, β : eğim parametresi, e: hata terimi, i: birimler (birey, firma, şehir, ülke vb.) ve t: zaman boyutudur (gün, ay, yıl vb.).

Panel verinin, zaman serisi ve yatay kesit verilere göre bazı avantajları ve kısıtlılıkları mevcuttur.

Panel Verinin Avantajları

Ekonometrik araştırmalarda panel veri kullanımı, birçok avantaja sahiptir. Panel veri setleri hem zaman hem de birim boyutlarına sahip olması nedeni ile araştırmacılar için çok daha büyük veri setleri sunmaktadır. artan gözlem sayısı ile birlikte serbestlik derecesi de artmaktadır. Dolayısıyla ekonometrik analizlerin etkinliği ve güvenilirliği artarken artan serbestlik derecesi çoklu doğrusal bağlantı sorununu azaltmaktadır.

Panel verinin diğer bir önemli avantajı ise sadece zaman ya da birimlerin göz önüne alınarak çözülemeyecek sorunlara ilişkin zaman ve birimleri bir araya getirerek analiz yapılmasına izin vermesidir.

Panel veri analizinde birim değişkenliğini ve gözlenemeyen heterojenliği modele ilave edebilmek mümkündür. Ekonometrik modellerde ele alınan birimler genelde heterojen bir yapıya sahiptir. Sadece zaman ve yatay kesit verileri ile ele alınan modellerde heterojenliğin göz önüne alınması mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, zaman serilerinde sadece birim özellikleri, kesit veride sadece birimler arası farklılıklar ifade edilebilirken; panel veride hem birim özellikleri hem de birimler arası farklılıklar eşanlı olarak ifade edilebilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

Panel veri analizinde tahmin sapmasını azaltılması mümkün olmaktadır. Panel veri modellerinde, dışlanan değişken hata terimi ile açıklayıcı değişkenleri korelasyonlu hale getirebilmektedir. Böylece parametre tahminleri sapmalı olmaktadır. Panel veri yöntemleri ile dışlanan değişken hata terimi ile açıklayıcı değişkenleri korelasyon kontrol altında tutulabilmektedir. Böylece tahmin sapması azalmakta ve tutarlı tahminler elde edilebilmektedir. Burada 3 tip korelasyon söz konusudur. 1) Dışlanan Değişken Sebebiyle Sapma: Spesifikasyon hatası ya da veri yetersizliği sonucunda, eşitlikte yer alması gereken değişkenin dışlanması sonucunda hata terimi ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon ortaya çıkmasıdır. 2) Modelin Dinamik Yapısı ve Şoklar Nedeniyle Sapmaların ortaya çıkması 3) Eşanlı panel veri modellerinde bağımlı ve bağımsız değişken ayrımları net olarak yapılamadığından, bağımsız değişkenler ile hata teriminin arasında ortaya çıkabilecek

korelasyon sorunu. Burada ifade edilen korelasyonlar panel veri yöntemleri ile giderilebilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

Panel veri analizi ile çoklu doğrusal bağlantı problemini azaltmak mümkündür. Zaman serisi analizinde serbestlik derecesinin az olması ve ciddi çoklu doğrusal bağlantının mevcut olması seriler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde önemli bir sorundur. Panel veri analizinde serbestlik derecesi artırılabilir. Diğer yandan panel veride değişkenlerin iki boyuta göre değerlendirilmesi sonucunda veriden sağlanan bilgi ile model için gerekli olan bilgi arasındaki fark azaltılabilir. Sonuç olarak daha geniş veri seti ile bir yandan çoklu doğrusal bağlantı sorunu giderilebilmekte diğer yandan ise daha etkin tahminler elde edilebilmektedir. Diğer yandan panel veri analizinde daha kapsamlı modeller kurulabilir. Böylece sadece zaman ve yatay kesit boyutu ile oluşturulamayacak daha kapsamlı ve karmaşık davranışsal modellerin tahminine imkan veren veri setleri oluşturulabilir (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

Panel Verinin Kısıtları

Hata teriminden oluşan sapmalar, panel veri analizinde büyük önem taşımaktadır. Panel veri analizinde tahmin sonuçları, zaman serisine özgü, yatay kesit serisine özgü ve panele özgü sapmalara sahip olabildiğinden hata teriminin sapmalı olması olasıdır. Panel veri analizinde veri toplama zorluğu ve zaman boyutunun kısıtlı olabilmesi de yine önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Panel regresyon yöntemlerinde en küçük kareler yöntemi ile tahminde birim etkiler tahmin sonuçlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nedenle panel veri analizinde EKK tahmininde birim etkilerin giderilmesi gerekmektedir. Bunun için sabit etkiler ve rassal etkiler modellerinden yararlanılabilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

3.2.1. Yatay Kesit Bağımlılık

Yatay kesit birimleri arasındaki korelasyon, yatay kesit bağımlılığı ya da uzlamsal korelasyon diye adlandırılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı durumunda, birimler arasında hata terimleri arasında korelasyon olduğunu göstermektedir. Panel veri analizinde, dışlanan değişkenlerin etkilerinin yatay kesit birimler boyunca

birbirinden bağımsız dağıldığı diğer bir ifade ile birimlerin şoklardan bağımsız etkilendiği varsayılmaktadır. Ancak panel birimlerinin tesadüfi seçilmesi durumunda bu durum geçerli olabilmektedir. Bu durumda birimler arası korelasyon çok önemli olmamaktadır. Özellikle ülkeler, bölgeler, eyaletler ve şehirler gibi birimlerle çalışıldığında yatay kesit bağımlılığı göz ardı edilememektedir ve analizlerde kontrol edilmesi gerekmektedir (Yerdelen Tatoğlu,2013).

Yatay kesit bağımlılığı için temel hipotezde Denklem 1’de hata terimlerinin (u_{it}), yatay kesit birimleri ve zaman boyutu için bağımsız ve özdeş olarak dağılmış olduğu varsayılmaktadır. Alternatif hipotezde ise yatay kesit birimler arasında korelasyonlu olduğu varsayılmaktadır.

Yatay kesit bağımlılığı için Pesaran 2004 CD test kullanılmıştır. Hipotezler ve test istatistiği aşağıdaki yer almaktadır.

$$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it}, u_{jt}) = 0, \quad i \neq j \quad \text{ve} \quad H_1: \rho_{ij} = \rho_{ji} \neq 0, \quad \text{bazı } i \neq j$$

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad (2)$$

3.2.2. Panel Birim Kök Analizi

Panel veri içerisinde yatay kesit boyutu yanında zaman boyutu taşınmasından ötürü serilerin zaman içerisinde izlediği yol önem arz etmektedir. Zaman etkisinin incelenmesi ile panel veri serilerinin durağanlığı kontrol edilebilmektedir. Panel veri serilerinin durağanlığının araştırılmasında DF (Dickey-Fuller) ve ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller) testlerinden yararlanılmıştır.

Panel birim kök testlerinin araştırılmasında yatay kesit bağımlılığı bahsedildiği üzere önem arz etmektedir. Bu nedenle serilerin yatay kesit bağımlılığa sahip olup olmamasına göre farklı testler kullanılabilir. Yatay kesitlerin bağımsız olduğunu varsayan testler, 1. Nesil birim kök testleri olarak adlandırılmaktadır. Diğer yandan yatay kesit bağımlılığı varsayımını yapan testler ise 2. Nesil birim kök testleri olarak ifade edilmektedir. 1. Nesil testler ise homojen ve heterojen testler olarak ikiye ayrılmaktadır. Homojen testler birim etkilerin mevcut olmadığını heterojen testler ise birim etkilerin mevcut olduğu varsayımını yapmaktadır. Literatürde yaygın şekilde kullanılan birim kök testleri LLC, IPS,

Breitung, Hadri ve Harris ve Tzavalis, IPS, Mandala ve Wu ve Choi olarak sayılabilir. İkinci nesil birim kök testlerinden ise Moon ve Perron, Phillips ve Sul, Pesaran, Bai ve Ng testleri sayılabilmektedir (Güriş, 2015).

Bu çalışmada literatürde yaygın şekilde kullanılan Pesaran 2004 CD test birim kök analizi için tercih edilmiştir. CIPS (Yatay kesit IPS testi), IPS testinin yatay kesitler ile geliştirilmiş versiyonudur. Bu testte CADF test istatistiklerinin ortalaması alınarak CIPS test istatistiği elde edilmektedir. Test istatistiği aşağıda yer almaktadır.

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i (N, T) \quad (3)$$

3.2.3. Panel Eşik Regresyon

Doğrusal olmayan zaman serilerinde popüler olan eşik regresyon modeli (eşik otoregresif (TAR) modeli), değişkenler arasındaki ilişkideki yapısal kırılmaları tanımlamaktadır. Denklem 1, eşik etkili regresyon (2 rejim) modeli için genişletildiğinde Denklem (4) elde edilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it} (q_{it} < \gamma) X_{it} + \beta_{2it} (q_{it} \geq \gamma) X_{it} + u_{it} + e_{it} \quad (4)$$

(i=1,...,N ve t=1,...,T)

Denklem 4'te u_{it} , heterojenitenin göz önüne alınması için eklenen sabit etkileri temsil etmektedir. q_{it} : rejim değişkenidir ve γ eşik değeridir. Sabit bir γ , β 'nin en küçük kareler tahmincisidir.

$$\hat{\beta} = \{X^*(\gamma)'X^*(\gamma)\}^{-1}\{X^*(\gamma)'y^*\} \quad (5)$$

Denklem 5'te burada y^* ve X^* grup içi sapmalardır. Kalan kareler toplamı (RSS) $\hat{e}^*\hat{e}^*$ 'ye eşittir. γ tahmincisi, RSS'yi en aza indiren değerdir ($\hat{\gamma} = \text{argmin}S_1(\gamma)$). γ bilinmiyorsa, γ tahmincisinin dağılımını standart olmayan hale getiren bozucu bir parametre sorunu vardır. γ biliniyorsa, model sıradan doğrusal model haline gelmektedir. Hansen (1999), γ 'nin γ için tutarlı bir tahmin edici olduğunu ve $\gamma = \gamma_0$ olup olmadığını test etmenin en iyi yolunun, bir olabilirlik oranı (LR) istatistiği kullanmak olduğunu göstermiştir (Wang, 2015).

$$LR_1(\gamma) = \frac{\{LR_1(\gamma) - LR_1(\hat{\gamma})\} Pr}{\hat{\sigma}^2} \rightarrow \quad (5)$$

$$Pr(\chi < \xi) = (1 - e^{-\frac{\chi}{2}})^2$$

Eşik etkisinin test edilmesi, katsayıların her rejimde aynı olup olmadığının test edilmesiyle aynıdır. Sıfır hipotezi ve alternatif hipotez (doğrusal ve tek eşikli model) şu şekildedir: $H_0 : \beta_1 = \beta_2$ ve $H_1 : \beta_1 \neq \beta_2$. F istatistiği şu şekilde oluşturulmuştur: $F_1 = (S_0 - S_1) / \hat{\sigma}^2$. H_0 altında, eşik değeri tanımlanmamıştır ve F_1 standart olmayan asimptotik dağılıma sahiptir. Eşik etkisinin önemini test etmek için F istatistiğinin kritik değerlerinde bootstrap kullanılır. S_0 ise lineer modelin RSS'sidir (Wang, 2015).

3.3. Veri Seti Ve Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada turizm ve büyümenin, çevresel kirlilik üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Akdeniz bölgesi ülkeleri sahip oldukları doğal ve kültürel kaynakları ile küresel çapta önemli bir turizm bölgesidir. Çevresel sürdürülebilirlik açısında yoğun turizm talebi ülkelerin kirliliğini artırabilmektedir. Turizm, bölgenin ekonomik kalkınmasına, istihdamına katkı yaparak yeni iş olanakları ortaya çıkarmakta ve makroekonomik istikrarı desteklemektedir. Ancak turizm endüstrisinin gelişmesiyle birlikte bazı olumsuz sonuçlar da vardır. Sürdürülebilir kalkınma politikaları olmadan, Akdeniz bölgesindeki ülkeler çevre kalitesinde bozulmalar ile karşılaşmaktadırlar (Fosse ve Le Tellier, 2017). Çalışmamızda kullandığımız tahmin denklemleri aşağıdaki gibidir;

$$co2pc_{it} = \beta_0 + \beta_1 arr_{it} + \beta_2 lngdppc_{it} + \beta_3 X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$co2pc_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 rec_{it} + \alpha_2 lngdppc_{it} + \alpha_3 X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Denklemlerde, $co2pc$: Kişi başına CO2 emisyonları, arr : Uluslararası gelen turist sayısını, rec : turizm gelirlerini, $lngdppc$: kişi başına geliri ve X : kontrol değişkenlerini temsil etmektedir. Kontrol değişkenleri; $trade$ (Ticari açıklık), fd (finansal gelişme), $urban$ (kentsel alanlarda yaşayan insan sayısı) ve ec (enerji tüketimi).

Denklem 1 için 17 ülkenin verilerine sağlıklı şekilde ulaşılabilmektedir; Arnavutluk, Cezayir, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Lübnan, Malta, Fas, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'dir.

Denklem 2 için 15 ülkenin verilerine sağlıklı şekilde ulaşılabilmektedir; Arnavutluk, Cezayir, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Malta, Fas, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'dir. Analiz dönemi 1995-2018 dönemine kapsamaktadır.

Çalışmanın önemli bir diğer katkısı nüfus ve turizm değişkenlerinin etkileşiminden elde edilen etkileşim değişkeninin tahmin denklemlerine dahil edilmesidir. Bu bağlamda Denklem 1, nüfus ve turist sayısı etkileşimi değişkeni ile genişletilmiştir. Denklem 2 ise nüfus ve turizm gelirleri değişkeni ile genişletilmiştir.

$$co2pc_{it} = \beta_0 + \beta_1 arr_{it} + \beta_2 lngdppc_{it} + \beta_3 X_{it} + \beta_4 arr2_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$co2pc_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 rec_{it} + \alpha_2 lngdppc_{it} + \alpha_3 X_{it} + \alpha_4 rec2_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Denklemlerde arr2: nüfus ve turist sayısı etkileşim değişkeni ve rec2: nüfus ve turizm gelirleri etkileşim değişkenidir. EKC hipotezi bağlamında eşik değişkeni olarak kişi başı hasıla değişkeni tercih edilmiştir. Tablo 3.1'de tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

Tablo 3.1: Denklem 1 için Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ort.	Std. Hata	Min	Maks
co2pc	408	5.1	2.5	0.5	10.1
en	408	2.2	3.1	0.0	11.5
gdppc	408	13935.1	11868.1	487.5	45334.1
trade	408	84.6	52.2	30.2	322.7
urban	408	16.4 Milyon	17.5 Milyon	343247	61.9 Milyon
arriva	408	27.3 Milyon	47.6 Milyon	115000	212 Milyon
fd	408	0.3	0.3	0.0	1.0

Tablo 3.1'de yer alan değişkenler için kişi başı karbon emisyonun ortalama değerinin 5.1 (ton CO2/cap/yr), enerji tüketiminin ortalama değerinin 2.2 BTU, kişi başı hasılanın 13 900\$, dış ticaret oranının %84 (hasılaya oranı), kent nüfusu 16.4 milyon kişi, gelen turist ortalaması 27.3 milyon kişi ve finansal gelişmişlik indeksi ise 0.3'dür. Tablo 3.2'de Denklem 2 için tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

Tablo 3.2: Denklem 2 için Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ort.	Std. Hata	Min	Maks
co2pc	360	5.2	2.6	0.5	10.1
en	360	2.5	3.2	0.0	11.5
gdppc	360	15175.6	12081.5	717.4	45334.1
trade	360	84.4	55.1	30.2	322.7
urban	360	18.2 Milyon	17.9 Milyon	343247	61.9 Milyon
rec	360	13 Milyar	17.9 Milyar	27 Milyon	81.4 Milyar
fd	360	0.3	0.3	0.0	1.0

Tablo 3.2’de yer alan değişkenler için kişi başı karbon emisyonunun ortalama değerinin 5.2 (ton CO₂/cap/yr), enerji tüketiminin ortalama değerinin 2.5 BTU, kişi başı hasılanın 15 175\$, dış ticaret oranının %84 (hasılaya oranı), kent nüfusu 18.2 milyon kişi, turist gelirleri ortalaması 13 milyar \$ ve finansal gelişmişlik indeksi ise 0.3’dür. Tablo 3.3’de yatay kesit bağımlılığı sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.3: Denklem 1 için Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık	Değişkenler	CD-test	Olasılık
co2pc	5.090	0.000	lnurban	43.840	0.000
en	23.960	0.000	lnarriva	41.380	0.000
lngdppc	51.040	0.000	lnarriva3	46.44	0.000
lntrade	18.030	0.000	fd	12.770	0.000

Tablo 3.3’de yatay kesit bağımlılığının olmadığı sıfır hipotezi tüm seriler için reddedilmekte ve tüm serilerin yatay kesit bağımlılığına sahip olduğuna karar verilmektedir. Bu nedenle serilerin durağanlıklarını araştırmak için CIPS testi kullanılmaktadır. Tablo 3.4’te CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 3.4: Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model	Sabitli ve Trendli Model
co2pc	-0.881	-2.729
en	-1.407	-2.847
lngdppc	-2.681	-1.971
lntrade	-1.75	-2.288
lnurban	-2.631	-2.867
lnarriva	-2.091	-3.14
fd	-1.988	-2.451

Not: Sabitli model için sırasıyla %10, %5 ve %1 için kritik değerler -2.07, -2.15 ve -2.32’dir ve Sabitli ve trendli model için sırasıyla %10, %5 ve %1 için kritik değerler -2.58, -2.67 ve -2.83’dir. Uygun gecikme değerleri, F testine göre seçilmiştir.

Tablo 3.4'de, sabitli modeli test sonuçlarına göre, co2pc, en, Intrade ve fd değişkenleri için serilerin birim köke sahip olduğunu öne süren sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir ve co2pc, en, Intrade ve fd değişkenlerinin durağan olmadığına karar verilmektedir. Diğer yandan %10 anlamlılık düzeyi için lngdppc, lnurban ve lnarriva serilerinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Sabitli ve trendli modeli sonuçlarına göre, co2pc, en, lnurban ve lnarriva değişkenleri için serilerin birim köke sahip olduğunu öne süren sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir ve co2pc, en, lnurban ve lnarriva değişkenlerinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan %5 anlamlılık düzeyi için lngdppc, Intrade ve fd serilerinin de durağan olmadığına karar verilmektedir. Sonuç olarak hem sabitli ve hem de sabitli ve trendli modeller için Intrade ve fd serilerinin durağan olmadığına ve diğer serilerin de durağan olduklarına karar verilmiştir. Tablo 3.5'de eşik etkisinin varlığına ve eşik sayısının tespitine ilişkin test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.5: Eşik Etkisi Sonuçları

Eşik Etkisi	RSS	MSE	Fstat	Prob	Crit10	Crit5	Crit1
Tek Eşik	126.8380	0.3447	90.46	0.0067	57.5596	68.598	84.1502
İki Eşik	110.3441	0.2998	55.01	0.0533	47.6735	55.6833	78.1137

Tablo 3.5'deki sonuçlar incelendiğinde %5 anlamlılık düzeyi için tek bir eşik değer olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tablo 6'da panel eşik regresyon sonuçları görülmektedir.

Tablo 3.6: Eşik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Denklemler				Denklemler			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık
en	1.089	0.092	11.840	0.000	1.192	0.104	11.460	0.000
D.Intrade	-0.009	0.392	-0.020	0.982	0.025	0.376	0.070	0.947
lnurban	-4.380	0.460	-9.530	0.000	-3.068	1.094	-2.810	0.005
D.fd	1.650	0.600	2.750	0.006	1.932	0.581	3.330	0.001
lnarriva								
1. Rejim	0.076	0.120	0.630	0.526	0.157	0.882	0.180	0.859
2. Rejim	-0.240	0.121	-1.990	0.048	1.622	0.868	1.870	0.062
lngdppc								

1. Rejim	0.005	0.229	0.020	0.984	1.086	0.183	5.930	0.000
2. Rejim	0.739	0.148	4.980	0.000	0.549	0.166	3.310	0.001
lnarriva2								
1. Rejim	-	-	-	-	-0.033	0.060	-0.550	0.583
2. Rejim	-	-	-	-	-0.102	0.058	-1.760	0.079
C	68.786	6.343	10.840	0.000	46.040	15.837	2.910	0.004

Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde Denklem 1 için enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu anlamlı şekilde etkilememektedir.

Denklem 1'de rejim değişkenleri ele alındığında 1. rejimde gelen turist sayısı ve kişi başı hasıla değişkenlerinin anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Diğer yandan 2. rejimde ise gelen turist sayısının karbon emisyonunu azalttığı ve hasıla değişkeninin ise karbon emisyonunu artırdığı görülmektedir.

Denklem 3 için enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu anlamlı şekilde etkilememektedir.

Denklem 3'de rejim değişkenleri ele alındığında 1. rejimde gelen turist sayısı ve etkileşim değişkeninin anlamlı olmadığı sadece hasıla değişkeninin karbon emisyonunu artırdığı görülmektedir. Diğer yandan 2. rejimde ise gelen turist sayısı ve hasıla değişkenleri karbon emisyonunu artırmakta ve etkileşim değişkeni ise karbon emisyonunu azaltmaktadır. Denklem 1 için eşik değeri, 2815\$, Denklem 3 için eşik değeri 4631\$ olarak hesaplanmıştır. Tablo 3.7'de Denklem 2 ve 4 için yatay kesit bağımlılığı sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.7: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık	Değişkenler	CD-test	Olasılık
co2pc	6.910	0.000	lnurban	39.940	0.000
en	21.850	0.000	lnrec	38.810	0.000
lngdppc	45.190	0.000	lnrec2	43.760	0.000
Intrade	20.850	0.000	fd	10.900	0.000

Tablo 7'de yatay kesit bağımlılığının olmadığı sıfır hipotezi tüm seriler için reddedilmekte ve tüm serilerin yatay kesit bağımlılığına sahip olduğuna karar verilmektedir. Bu nedenle serilerin durağanlıklarını araştırmak için CIPS testi kullanılmaktadır. Tablo 8'de CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 3.8: Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model	Sabitli ve Trendli Model
co2pc	-0.811	-2.699
en	-1.379	-2.757
lngdppc	-2.164	-1.183
Intrade	-1.658	-2.05
lnurban	-2.111	-2.669
lnrec	-1.982	-2.859
fd	-1.879	-2.275

Not: Sabitli model için sırasıyla %10, %5 ve %1 için kritik değerler -2.07, -2.17 ve -2.34'dür ve Sabitli ve trendli model için sırasıyla %10, %5 ve %1 için kritik değerler -2.6, -2.7 ve -2.89'dur. Uygun gecikme değerleri, F testine göre seçilmiştir.

Tablo 3.8'de, sabitli modeli test sonuçlarına göre, co2pc, en, Intrade, lnrec ve fd değişkenleri için serilerin birim köke sahip olduğunu öne süren sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir ve co2pc, en, Intrade, lnrec ve fd değişkenlerinin durağan olmadığına karar verilmektedir. Diğer yandan %10 anlamlılık düzeyi için lngdppc ve lnurban serilerinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Sabitli ve trendli modeli sonuçlarına göre, co2pc, en, lnurban ve lnrec değişkenleri için serilerin birim köke sahip olduğunu öne süren sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir ve co2pc, en, lnurban ve lnrec değişkenlerinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan %5 anlamlılık düzeyi için lngdppc, Intrade ve fd serilerinin durağan olmadığına karar verilmektedir. Sonuç olarak hem sabitli ve hem de sabitli ve trendli modeller için Intrade ve fd serilerinin durağan olmadığına ve diğer serilerin de durağan olduklarına karar verilmiştir. Tablo 3.9'da eşik etkisinin varlığına ve eşik sayısının tespitine ilişkin test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.9: Eşik Etkisi Sonuçları

Eşik Etkisi	RSS	MSE	Fstat	Prob	Crit10	Crit5	Crit1
Tek Eşik	91.2511	0.2834	52.66	0.0267	38.0008	45.1601	56.2863
İki Eşik	82.4635	0.2561	34.31	0.0667	31.5006	35.0636	42.7834

Tablo 3.9'daki sonuçlar incelendiğinde %5 anlamlılık düzeyi için tek bir eşik değerin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tablo 3.10'da panel eşik regresyon sonuçları görülmektedir.

Tablo 3.10: Eşik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Denklem 2				Denklem 4			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık
en	1.190	0.083	14.290	0.000	0.997	0.084	11.880	0.000
D.Intrade	0.047	0.397	0.120	0.905	0.082	0.425	0.190	0.848
lnurban	-4.234	0.503	-8.420	0.000	-2.501	0.461	-5.420	0.000
D.fd	1.759	0.528	3.330	0.001	2.179	0.527	4.140	0.000
lnrec								
Rejim 1	0.035	0.079	0.450	0.654	0.243	0.080	3.050	0.003
Rejim 2	0.078	0.078	1.010	0.312	0.217	0.079	2.750	0.006
lngdppc								
Rejim 1	0.646	0.616	1.050	0.295	0.421	0.386	1.090	0.277
Rejim 2	1.336	0.343	3.900	0.000	4.795	0.716	6.700	0.000
lnrec2								
Rejim 1	-	-	-	-	-0.016	0.011	-1.440	0.152
Rejim 2	-	-	-	-	-0.123	0.036	-3.400	0.001
C	67.681	7.109	9.520	0.000	37.172	6.313	5.890	0.000

Tablo 3.10'daki sonuçlar incelendiğinde Denklem 2 için enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu anlamlı şekilde etkilememektedir.

Denklem 2'de rejim değişkenleri ele alındığında turizm gelirleri her iki rejimde de karbon emisyonunu etkilememektedir. Diğer yandan kişi başı gelir ise 1. rejimde karbon emisyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. 2. rejimde ise kişi başı hasıladaki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı görülmektedir.

Denklem 4 için enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu

azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu anlamlı şekilde etkilememektedir.

Denklem 4’de rejim değişkenleri ele alındığında 1. rejimde turizm geliri karbon emisyonunu pozitif etkilemektedir. Ancak kişi başı hasıla ve etkileşim değişkeninin anlamlı bir etkisi yoktur. Diğer yandan 2. rejimde ise turizm geliri ve hasıla değişkenleri karbon emisyonunu artırmakta ve etkileşim değişkeni ise karbon emisyonunu azaltmaktadır. Denklem 2 ve 4 için eşik değeri 2792\$ olarak hesaplanmıştır.

SONUÇ

Turizm sektörü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak turizm sektörünün gelişimi sağladığı avantajlara rağmen turizm faaliyetleri sonucunda çevre üzerinde ciddi bir yük oluşabilmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir çevre için turizm faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerinin araştırılması önemli bir konu haline gelmektedir.

Bu çalışmada turizm ve büyümenin, çevresel kirlilik üzerindeki etkisi Akdeniz bölgesi ülkeleri için araştırılmaktadır. Çalışmada iki farklı yaklaşım ile 4 tahmin denklemi panel eşik regresyon yöntemi ile ele alınmaktadır. Çalışmamızda ilk olarak gelen turist sayıları ve turizm gelirleri farklı denklemlerde açıklayıcı değişken olarak yer almaktadır. Bu şekilde turizm için önemli iki gösterge olan gelen turist sayısı ve turizm gelirlerinin kirlilik üzerindeki etkileri ayrı ayrı gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın önemli katkılarından biri ise nüfus ve turizm değişkenlerinin etkileşiminden elde edilen etkileşim değişkeninin tahmin denklemlerine dahil edilmesidir. Bu şekilde ülkelerin nüfusu bağlamında gelen turist sayısının ve turizm gelirlerinin ortak etkilerinin kirlilik üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda tahmin denklemleri, nüfus ve gelen turist sayısı ile nüfus ve turizm gelirleri ile genişletilmiştir.

Turist sayısının açıklayıcı değişken olarak yer aldığı denklemler için 17 ülkenin verilerine sağlıklı şekilde ulaşılabilmektedir; Arnavutluk, Cezayir, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Lübnan, Malta, Fas, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'dir.

Turizm gelirlerinin açıklayıcı değişken olarak yer aldığı denklemler için 15 ülkenin verilerine sağlıklı şekilde ulaşılabilmektedir; Arnavutluk, Cezayir, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Malta, Fas, Slovenya, İspanya, Tunus ve Türkiye'dir. Analiz dönemi 1995-2018 dönemine kapsamaktadır.

Turizm gelirlerinin açıklayıcı değişken olarak yer aldığı denklem için elde edilen sonuçlara göre enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon

emisyonusunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu anlamlı şekilde etkilememektedir. Bu denklem için eşik değeri, 2815\$ olarak hesaplanmıştır. Denklemde rejim değişkenlerine ilişkin sonuçlar ele alındığında turizm gelirleri her iki rejimde de karbon emisyonunu etkilememektedir. Diğer yandan kişi başı gelir ise 1. rejimde karbon emisyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. 2. rejimde ise kişi başı hasıladaki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı görülmektedir.

Turizm gelirleri ile etkileşim değişkeninin açıklayıcı değişkenler olarak yer aldığı denklem için elde edilen sonuçlara göre enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu anlamlı şekilde etkilememektedir. Bu denklem için eşik değeri, 4631\$ olarak hesaplanmıştır. Denklemde rejim değişkenlerine ilişkin sonuçlar ele alındığında ele alındığında 1. rejimde gelen turist sayısı ve kişi başı hasıla değişkenlerinin anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Diğer yandan 2. rejimde ise gelen turist sayısının karbon emisyonunu azalttığı ve hasıla değişkeninin ise karbon emisyonunu artırdığı görülmektedir.

Turist sayısının açıklayıcı değişken olarak yer aldığı denklem için elde edilen sonuçlara göre enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu anlamlı şekilde etkilememektedir. Bu denklem için eşik değeri, 2792\$ olarak hesaplanmıştır. Denklemde rejim değişkenlerine ilişkin sonuçlar ele alındığında 1. rejimde turizm geliri karbon emisyonunu pozitif etkilemektedir. Ancak kişi başı hasıla ve etkileşim değişkeninin anlamlı bir etkisi yoktur. Diğer yandan 2. rejimde ise turizm geliri ve hasıla değişkenleri karbon emisyonunu artırmakta ve etkileşim değişkeni ise karbon emisyonunu azaltmaktadır.

Turist sayısı ile etkileşim değişkeninin açıklayıcı değişkenler olarak yer aldığı denklem için elde edilen sonuçlara göre enerji tüketiminde ve finansal gelişmişlikteki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı ve nüfus sayısındaki bir artışın ise karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Ancak dışa açıklık değişkeni karbon emisyonunu

anlamli şekilde etkilememektedir. Bu denklem için eşik değeri, 2792\$ olarak hesaplanmıştır. Denklemde rejim değişkenlerine ilişkin sonuçlar ele alındığında ele alındığında 1. rejimde gelen turist sayısı ve etkileşim değişkeninin anlamli olmadığı sadece hasıla değişkeninin karbon emisyonunu artırdığı görülmektedir. Diğer yandan 2. rejimde ise gelen turist sayısı ve hasıla değişkenleri karbon emisyonunu artırmakta ve etkileşim değişkeni ise karbon emisyonunu azaltmaktadır.

Sonuç olarak alışmamızda Turizm gelirlerinin tek başına ele alındığında karbon emisyonu üzerinde bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür. Diğer yandan turizm gelirleri, etkileşim değişkeni ile birlikte ele alındığında turizm gelirlerindeki artışın her iki rejimde de karbon emisyonunu artırdığını ve etkileşim değişkeninin sadece ikinci rejimde karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir. Turist sayısındaki artış ise tek başına ele alındığında karbon emisyonunu azaltmaktadır. Diğer yandan turist sayısı, etkileşim değişkeni ile birlikte ele alındığında turist sayısı artışının ikinci rejimde karbon emisyonunu artırdığı ve etkileşim değişkeninin sadece ikinci rejimde karbon emisyonunu azalttığı görülmektedir.

Bu sonuçlara göre turizm geliri ve turist sayısının tek başlarına ele alındığında anlamli ve beklenen yönde sonuçlar elde edilemediği görülmektedir. Ancak turizm değişkenlerinin, ülkelerin nüfusu ile etkileşimi birlikte ele alındığında anlamli sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Buna göre belirli bir eşik seviyesinin altında (turist sayısının yer aldığı denklem için kişi başi gelirin 4631\$ ve turizm gelirlerinin yer aldığı denklem için kişi başi gelirin 2792\$ altında olduğunda) turizm faaliyetleri karbon emisyonunu etkilememektedir. Bu seviyesinin üzerinde (yüksek gelir rejiminde, turist sayısının yer aldığı denklem için kişi başi gelirin 4631\$ ve turizm gelirlerinin yer aldığı denklem için kişi başi gelirin 2792\$ üstünde olduğunda) ise turizm faaliyetleri karbon emisyonunu artırmaktadır. Diğer önemli bir nokta ise nüfus içerisinde turizm faaliyetlerinin artışının karbon emisyonunu düşük rejim için etkilemediği ve yüksek rejimin mevcut olması durumunda azalttığıdır. Bu bağlamda nüfus ile birlikte artan turizm faaliyetleri, karbon emisyonunu azalttığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Akadiri, S.S., Lasisi, T.T., Uzuner, G. ve Akadiri, A.C. (2020). Examining the causal impacts of tourism, globalization, economic growth and carbon emissions in tourism island territories: bootstrap panel Granger causality analysis, *Current Issues in Tourism*, 23:4, 470-484, DOI: 10.1080/13683500.2018.1539067

Aldebert, B. Dang, R.J., Long, C. (2011). Innovation in the tourism industry: The case of Tourism. *Tourism Management* 32 (2011) 1204e1213

Amaded, K. (2020). *Economic Growth, Its Measurements, Causes, and Effects*. <https://www.thebalance.com/what-is-economic-growth-3306014>

Apergis, N. Ve Payne, J.E., (2009). Energy consumption and economic growth in Central America: Evidence from a panel cointegration and error correction model. *Energy Economics* 31 (2009) 211–216

Appaw-Aghola, E.T. ve Freeman, B. (2015). Solid Waste Management in the Tourism Sector of Ghana. A Study of Selected Hotels in Ho the Regional Capital of Volta Region. *Journal of Tourism, Hospitality and Sports* , Vol.10, 2015

Ardahey, F.T. (2011). Economic Impacts of Tourism Industry. *International Journal of Business and Management* Vol. 6, No. 8; August 2011

Asadzadeh, A. ve Mousavi, M.S.S. (2017).The Role of Tourism on the Environment and Its Governing Law. *Electronic Journal of Biology*, 2017, Vol.13(2): 152-158

Attaran A (2006) Correction: An Immeasurable Crisis? A Criticism of the Millennium Development Goals and Why They Cannot Be Measured. *PLOS Medicine* 3(5): e224. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0030224>

Azam, M., Alam, M., ve Hafeez, M.H. (2018). Effect of tourism on environmental pollution: Further evidence from Malaysia, Singapore and Thailand. *Journal of Cleaner Production* 190 (2018) 330e338

Baoying, N. Ve Yuanqing, H. Tourism Development and Water Pollution: Case Study in Lijiang Ancient Town. *China Population, Resources And Environment* Volume 17, Issue 5, September 2007. 123-127.

Barkemeyer, R., Holt, D., Preuss, L. and Tsang, S. (2014), What Happened to the 'Development' in Sustainable Development? Business Guidelines Two Decades After Brundtland. *Sust. Dev.*, 22: 15-32. <https://doi.org/10.1002/sd.521>

Baros, Z. Ve Dávid, L. (2007) A Possible Use of Indicators for Sustainable Development in Tourism, *Anatolia*, 18:2, 349-355, DOI:10.1080/13032917.2007.9687211

Behsudi, A. (2020). Tourism-dependent economies are among those harmed the most by the pandemic. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/12/impact-of-the-pandemic-on-tourism-behsudi.htm>

Björkman, I. and Kock, S. (1997), Inward international activities in service firms - illustrated by three cases from the tourism industry, *International Journal of Service Industry Management*, Vol. 8 No. 5, pp. 362-376. <https://doi.org/10.1108/09564239710189808>

Bonham, C. ve Mak, J. (2014). The Growing Importance of Tourism in the Global Economy and International Affairs. *Georgetown Journal of International Affairs*. <https://www.georgetownjournalofinternationalaffairs.org/online-edition/the-growing-importance-of-tourism-in-the-global-economy-and-international-affairs>

Bows ,A., Anderson, K. ve Peeters, P. (2009). Air Transport, Climate Change and Tourism, *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 6:1, 7-20, DOI: 10.1080/14790530902847012

Buckley, R.(2011). Tourism and Environment, *Annual Review of Environment and Resources* 2011 36:1, 397-416

Bunghez, C. L. (2016). The importance of tourism to a destination's economy. *Journal of Eastern Europe Research in Business & Economics*, 1(1), 1-9.

Cárdenas-García, P. J. Sánchez-Rivero, M. ve Pulido-Fernández, J. I. (2015). Does tourism growth influence economic development?. *Journal of Travel Research*, 54(2), 206-221.

Chen, C.M., Chen, S.H. ve Lee, H.T. (2011) The destination competitiveness of Kinmen's tourism industry: exploring the interrelationships between tourist perceptions, service performance, customer satisfaction and sustainable tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 19:2, 247-264, DOI: 10.1080/09669582.2010.517315

Chen, L., Thapa, B. Ve Yan, W.(2018). The Relationship between Tourism, Carbon Dioxide Emissions, and Economic Growth in the Yangtze River Delta, China. *Sustainability* 2018, 10, 2118; doi:10.3390/su10072118

Costanza, R., Daly, L., Fioramonti, L., Giovannini, E., Kubiszewski, I. Mortensen, L.F., Pickett, K.E., Ragnarsdottir, K.V., De Vogli, R. ve Wilkinson, R (2016). Modelling and measuring sustainable wellbeing in connection with the UN Sustainable Development Goals, *Ecological Economics*, Volume 130, October 2016, Pages 350-355

Dawson , J., E.J., Lemelin, H. ve Scott, D. (2010) The carbon cost of polar bear viewing tourism in Churchill, Canada, *Journal of Sustainable Tourism*, 18:3, 319-336, DOI: 10.1080/09669580903215147

De Vita, G., Katircioglu, S., Altinay, L. vd. (2015). Revisiting the environmental Kuznets curve hypothesis in a tourism development context. *Environ Sci Pollut Res* 22, 16652–16663 (2015). <https://doi.org/10.1007/s11356-015-4861-4>

Del P. Pablo-Romero, M. Ve Molina, J.A.(2013). Tourism and economic growth: A review of empirical literature, *Tourism Management Perspectives*, Volume 8,2013,Pages 28-41,

Dieffenbach, B.C. (2014). https://www.albany.edu/~bd445/Economics_301_Intermediate_Macroeconomics_Slides_Spring_2014/Solow_Growth_Model.pdf

Donyadideh, A. (2013). The obstacles impeding the development of Iran's tourism industry with emphasis on marketing. *Journal of Hospitality and Tourism Management* Vol. 4(3), pp. 59-68, September, 2013

Du D, Lew AA, Ng PT. Tourism and Economic Growth. *Journal of Travel Research*. 2016;55(4):454-464. doi:10.1177/0047287514563167

Dupeyras, A. and N. MacCallum (2013), *Indicators for Measuring Competitiveness in Tourism: A Guidance Document*, OECD Tourism Papers, 2013/02, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k47t9q2t923-en>

Earth-changers, (T.Y.). *Sustainable Energy*. <https://www.earth-changers.com/purpose/sustainable-energy>

Earth-Changers.com, (2017). *How can Tourism help the Sustainable Development Goals? #7 Energy* . <https://earthchangers.medium.com/how-can-tourism-help-the-sustainable-development-goals-7-energy-f54a5397d922#:~:text=As%20such%2C%20tourism%20can%20be,provide%20reliable%20energy%20for%20guests>.

Elliott, J.A.(2009). *Sustainable Development*, Editor(s): Rob Kitchin, Nigel Thrift, International Encyclopedia of Human Geography, Elsevier, 2009, Pages 117-131, ISBN 9780080449104, <https://doi.org/10.1016/B978-008044910-4.00124-3>.

European Union (2017). <https://ec.europa.eu/environment/emas/takeagreenstep/pdf/BEMP-6-FINAL.pdf>

European Union, (2016). EMAS Sectoral Reference Document On Best Environmental Management Practice In The Tourism Sector A Set Of Practical Steps To Improve Environmental Performance. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016

Eyuboglu, K. ve Uzar U. (2020) The impact of tourism on CO2 emission in Turkey, *Current Issues in Tourism*, 23:13, 1631-1645, DOI: 10.1080/13683500.2019.1636006

Friedman, Eric A. and Gostin, Lawrence O. (2016). The United Nations Sustainable Development Goals: Achieving the Vision of Global Health with Justice.

Georgetown Law Faculty Publications and Other Works.
1777.<https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/1777>

Fosse, J. ve Le Tellier, J. (2017). *Tourisme durable en Méditerranée : état des lieux et orientations stratégiques*, Cahier 17, Plan Bleu. Valbonne.

Ganti, A. (2019). Exogenous Growth.
<https://www.investopedia.com/terms/e/exogenous-growth.asp>

García-Hernández, M., de la Calle-Vaquero M. and Yubero, C. (2017), *Cultural Heritage and Urban Tourism: Historic City Centres under Pressure. Sustainability* 2017, 9, 1346; doi:10.3390/su9081346

Gavrilescu, M. (2011). *Sustainability. Comprehensive Biotechnology* (Second Edition) Volume 2, 2011, Pages 905-923

Gedik, S. Ve Muhan-Ertugral, S. (2019). The effects of marine tourism on water pollution. Volume 28 No. 2/2019 pages 863-866 *Fresenius Environmental Bulletin*

Gigliotti, M. Schmidt-Traub, G. Ve Bastianoni, S. (2019). *The Sustainable Development Goals. Encyclopedia of Ecology* (Second Edition), Elsevier, 2019, Pages 426-431, ISBN 9780444641304, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-409548-9.10986-8>.

Gössling, S. (2013). *Tourism and water: Interrelationships and management.* <https://globalwaterforum.org/2013/07/16/tourism-and-water-interrelationships-and-management/>

Gössling, S. ve Buckley, R. (2016). Carbon labels in tourism: persuasive communication?, *Journal of Cleaner Production*, Volume 111, Part B, 2016, Pages 358-369,

Gunduz, L. ve Hatemi-J, A. (2005) Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?, *Applied Economics Letters*, 12:8, 499-504, DOI:10.1080/13504850500109865

Güriş, S. (2015). *Stata ile Panel Veri Modelleri*. İstanbul:Der yayınları (1. Baskı).

Gyr, U. (2010). The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity. <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/the-history-of-tourism>

Haddad, E.A., Porsse, A.A. ve Rabahy, W. (2013). Domestic tourism and regional inequality in Brazil. *Tourism Economics*, 2013, 19 (1), 173–186 doi: 10.5367/te.2013.0185

Haines, A. ve Cassels, A. (2004). Can the millennium development goals be attained? *BMJ* 2004; 329 doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.329.7462.394>

Hall, C.M. (2010) Tourism and biodiversity: more significant than climate change?, *Journal of Heritage Tourism*, 5:4, 253-266, DOI: 10.1080/1743873X.2010.517843

Higgins-Desbiolles, F. (2006). More than an “industry”: The forgotten power of tourism as a social force. *Tourism Management* 27 (2006) 1192–1208.

Homes, W. (2020). The Link Between Tourism and Climate Change. <https://www.seagoinggreen.org/blog/the-link-between-tourism-and-climate-change>

IISD, (2015), Heads of State and Government Adopt 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdg.iisd.org/news/heads-of-state-and-government-adopt-2030-agenda-for-sustainable-development/>

IISD, (2018). UNWTO Report Links Sustainable Tourism to 17 SDGs. <https://sdg.iisd.org/news/unwto-report-links-sustainable-tourism-to-17-sdgs/>

ILO, (World Tourism Organization and International Labour Organization (2013), *Economic Crisis, International Tourism Decline and its Impact on the Poor*, UNWTO, Madrid.

Investopedia Staff (2020). Economic Growth <https://www.investopedia.com/terms/e/economicgrowth.asp>

Jebli, M.B. ve Hadhri, W. (2018) The dynamic causal links between CO2 emissions from transport, real GDP, energy use and international tourism, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 25:6, 568-577, DOI: 10.1080/13504509.2018.1434572

Jo, L. and Farr, M. Leaf Group (2018). Positive & Negative Effects of Tourism, <https://traveltips.usatoday.com/positive-negative-effects-tourism-63336.html>

Jones, P., Hillier, D. ve Comfort, D. (2017). The Sustainable Development Goals and the Tourism and Hospitality Industry. Athens Journal of Tourism - Volume 4, Issue 1 – Pages 7-18

Kampel, K. (2020). COVID-19 and tourism: Charting a sustainable, resilient recovery for small states. Issue 163. 2020<https://thecommonwealth.org/sites/default/files/inline/THT%20163%20FINAL.pdf>

Kandampully, J. (2000). The impact of demand fluctuation on the quality of service: a tourism industry example. Managing Service Quality, Volume 10 . Number 1 . 2000 . pp. 10-18

Kasim, A. (2006) The Need for Business Environmental and Social Responsibility in the Tourism Industry, International Journal of Hospitality & Tourism Administration, 7:1, 1-22, DOI: 10.1300/J149v07n01_01

Katircioglu, S.T. Feridun, M. Ve Kilinc, C. (2014). Estimating tourism-induced energy consumption and CO2 emissions: The case of Cyprus, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Volume 29, January 2014, Pages 634-640.

Khoshnevis Yazdi, S., Shakouri, B. Ve Khanalizadeh, B. (2014). The Granger Causality among Tourist Arrival, Economic Growth and CO2 Emissions in Iran. Advances in Environmental Biology, 8(13) August 2014, Pages: 632-637.

Kitsios, F.C. (2006). Services Marketing in the Hospitality Economy: An exploratory study. 98 th EAAE Seminar ‘Marketing Dynamics within the Global Trading System: New Perspectives’, Chania, Crete, Greece as in: 29 June – 2 July, 2006

Kreag, G. (2001).The Impacts ofTourism. Publication Number: T 13, April, 2001

Kumar, J., Hussain, K. ve Kannan, S. (2015). Positive Vs Negative Economic Impacts Of Tourism Development: A Review Of Economic Impact Studies. 21st Asia Pacific Tourism Association Annual Conference, DEVELOPMENTS OF THE NEW Tourism Paradigm In The Asia Pacific Region, May 14-17, 2015, Kuala Lumpur, Malaysia

Lan, L. (2019). Pollution/ Sep 26, 2019. How Tourism Impacts on the Environment?. <https://www.tiredearth.com/articles/how-tourism-impacts-environment>

Lean, H.H. ve Tang, C.F. (2010). Is the Tourism-led Growth Hypothesis Stable for Malaysia? A Note. *International Journal Of Tourism Research Int. J. Tourism Res.* 12, 375–378 (2010)

Lee, J. W. ve Brahmasurene, T. (2013), Investigating the Influence of Tourism on Economic Growth and Carbon Emissions: Evidence from Panel Analysis of the European Union, *Tourism Management*, 38.69–76.

Lemma, A.F., (2014). Tourism Impacts Evidence of Impacts on employment, gender, income Economic And Private Sector Professional Evidence And Applied Knowledge Services Helpdesk Request. July 2014.

Lickorish, L.J. ve Jenkins, C.L. (1997). An introduction to tourism. Taylor & Francis

Lin, V. S., Yang, Y. and Li, G. (2018). Where can tourism-led growth and economy-driven tourism growth occur? *Journal of Travel Research*, 1-13. DOI: 10.1177/0047287518773919

Lv, Z. (2019). Deepening or lessening? The effects of tourism on regional inequality. *Tourism Management* 72 (2019) 23–26

Machado, A. (2003). Capacitating for tourism development in Vietnam: Training course module. *Tourism And Sustainable Development* <http://www.antoniomachado.net/wp-content/uploads/pdf/tourism/2003-tourism-and-sustainable-development.pdf>

Maplestone, V. (2020). The Two Sides Of Tourism: The Positive And Negative Impacts On An Economy. <https://gbsge.com/news/news/newsroom/two-sides-tourism-positive-negative-impacts-economy/>

Mcdowall, J. (2016). Managing Waste In Tourist Cities. <https://resource.co/article/managing-waste-tourist-cities-11319>

Miola, A. ve Schiltz, F. (2019). Measuring sustainable development goals performance: How to monitor policy action in the 2030 Agenda implementation?. *Ecological Economics* Volume 164, October 2019, 106373

Muralikrishna, I.V. ve Manickam, V. (2017). *Environmental management : science and engineering for industry*. Butterworth-Heinemann is an imprint of Elsevier.

Nechifor, I.(2014). Tourism and Sustainable Development. Implications at Local Community Level . *Acta Universitatis Danubius. OEconomica*. - Facultatea de Științe Economice. - 2014, 5(5), p. 99-112. <http://journals.univ-danubius.ro/index.php/oeconomica/article/view/2599/2635>

Nepal, M.R.,al Irsyad, I. ve Nepal, S.K. (2019). Tourist arrivals, energy consumption and pollutant emissions in a developing economy–implications for sustainable tourism, *Tourism Management*, Volume 72,2019,Pages 145-154,<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.08.025>.

Niestadt, M. (2020). Covid-19 and the tourism sector. EPRS | European Parliamentary Research Service.[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649368/EPRS_ATAG\(2020\)649368_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649368/EPRS_ATAG(2020)649368_EN.pdf)

Nižic, M.K., Grdic, Z.S. & Husic, A. (2016). "The Importance of Energy for the Tourism Sector," *Academica Turistica - Tourism and Innovation Journal*, University of Primorska Press, vol. 9(2), pages 77-83.

OECD, (2020). *OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19)* Rebuilding tourism for the future: COVID-19 policy responses and recovery.

<https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/rebuilding-tourism-for-the-future-covid-19-policy-responses-and-recovery-bced9859/>.

Pack, H. (1994). Endogenous Growth Theory: Intellectual Appeal and Empirical Shortcomings. *Journal of Economic Perspectives*—Volume 8, Number 1—Winter 1994—Pages 55–72

Papiez, M. (2013). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in the Visegrad Group countries: a panel data analysis. 31st International Conference on Mathematical Methods in Economics 2013. <http://www.katstat.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/2014/06/CO-2-emissions-energy-consumption-and-economic-growth.pdf>

Paramati SR, Alam MS, Chen C-F. The Effects of Tourism on Economic Growth and CO2 Emissions: A Comparison between Developed and Developing Economies. *Journal of Travel Research*. 2017;56(6):712-724. doi:10.1177/0047287516667848

Parris, T.M. ve Kates, R.W. (2003). Characterizing Andmeasuring Sustainable Development. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 2003. 28:559–86, doi: 10.1146/annurev.energy.28.050302.105551

Pathare, A.R. (2020). Part I - Introduction: Tourism And Geography

Paul, B.D. (2008). A History Of The Concept Of Sustainable Development: Literature Review. http://aditi.du.ac.in/uploads/econtent/history_of_the_concept_of_sustainable.pdf

Pavlic, I., Portolan, A. ve Butorac, M. (t.y.). Urban Tourism Towards Sustainable Development. <https://core.ac.uk/download/pdf/33272522.pdf>

Rasheed, R: Meo, M.S., Awan R.U. ve Ahmed, F. (2019) The impact of tourism on deficit in balance of payments of Pakistan: an application of bounds testing approach to cointegration, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 24:4, 325-332, DOI: 10.1080/10941665.2018.1564345

Raza, S.A. ve Shah, N. (2017) Tourism growth and income inequality: does Kuznets Curve hypothesis exist in top tourist arrival countries, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22:8, 874-884, DOI: 10.1080/10941665.2017.1343742

Refvine, (t.y). What Are the Sectors Within the Tourism Industry?. <https://www.revfine.com/tourism-industry/>

Ren, T. Can, M. Paramati, S. R. Fang, J. ve Wu, W. (2019). The impact of tourism quality on economic development and environment: Evidence from mediterranean countries. *Sustainability*, 11(8).

Reserve Bank of Australia. (2020). Economic Growth. <https://www.rba.gov.au/education/resources/explainers/pdf/economic-growth.pdf?v=2020-12-12-21-05-15>

Rico, A., Martinez-Blanco, J., Montlleo, M., Rodriguez, G., Tavares, N., Arias, A., Oliver-Sola, J. (2019). Carbon footprint of tourism in Barcelona. *Tourism Management* 70 (2019) 491–504

Rigall-I-Torrent, R. (2008). Sustainable development in tourism municipalities: The role of public goods. *Tourism Management* 29 (2008) 883–897

Ritchie, H. October 13, 2020. Which form of transport has the smallest carbon footprint?, <https://ourworldindata.org/travel-carbon-footprint>

Robert, K.W., Parris, T.M. ve Leiserowitz A.A.(2005) What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice, *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47:3, 8-21, DOI: 10.1080/00139157.2005.10524444

Romer, P.M. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *Journal of Economic Perspectives*—Volume 8, Number 1—Winter 1994—Pages 3–22

Saarinen, J. (2018) Beyond growth thinking: the need to revisit sustainable development in tourism, *Tourism Geographies*, 20:2, 337-340, DOI:10.1080/14616688.2018.1434817

Sghaier, A., Guizani, A., Ben Jabeur, S. et al. Tourism development, energy consumption and environmental quality in Tunisia, Egypt and Morocco: a trivariate analysis. *GeoJournal* 84, 593–609 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10708-018-9878-z>

Shah, M.M. (2008). Sustainable Development, Editor(s): Sven Erik Jørgensen, Brian D. Fath, Encyclopedia of Ecology, Academic Press, 2008, Pages 3443-3446

Shakouri, B., Khoshnevis Yazdi, S. ve Ghorchebigi, E. (2017) Does tourism development promote CO2 emissions?, *Anatolia*, 28:3, 444-452, DOI:10.1080/13032917.2017.1335648

Sharpley, R. (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on. *Journal of Sustainable Tourism* . Volume 28, 2020 - Issue 11. Pages 1932-1946, <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1779732>

Simm, C. (tarih belirtilmemiş). Positive & Negative Effects of Tourism. <https://traveltourism.news/positive-negative-effects-of-tourism/>

Singh, R., (2016). Introduction and Historical Development of Tourism (Module: I), MTTM C-101: Tourism Principles, Policies and Practices) https://www.cukashmir.ac.in/departmentdocs_22/E-Module_-I_MTTMC-101.pdf

Skrinjaric, T. (2019). Examining the Causal Relationship between Tourism and Economic Growth: Spillover Index Approach for Selected CEE and SEE Countries. *Economies* 2019, 7, 19; doi:10.3390/economies7010019

Solarin, S.A. (2014) Tourist arrivals and macroeconomic determinants of CO2 emissions in Malaysia, *Anatolia*, 25:2, 228-241, DOI: 10.1080/13032917.2013.868364

Stainton, H. (2020a). The Importance of tourism, Understanding the tourism industry. <https://tourismteacher.com/importance-of-tourism/#10-the-importance-of-tourism-economic-gains->

Stainton, H., 2020b. Environmental impacts of tourism. <https://tourismteacher.com/environmental-impacts-of-tourism/>

Stofleth, D. (2015). A Short History of Sustainable Development. <http://rethinkingprosperity.org/a-short-history-of-sustainable-development/>

Strange, T. Ve Bayley, A. (2008). Sustainable Development, Linking economy, society, environment. OECD.

Stynes, D.J. (t.y.). Economic Impacts of Tourism. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.541.2793&rep=rep1&type=pdf>

Sun, Qiong and Liu, Zheng. "Impact of tourism activities on water pollution in the West Lake Basin (Hangzhou, China)" *Open Geosciences*, vol. 12, no. 1, 2020, pp. 1302-1308. <https://doi.org/10.1515/geo-2020-0119>

Sunlu, U. (2003). Environmental impacts of tourism. Camarda D. (ed.) , Grassini L. (ed.) . Local resources and global trades: Environments and agriculture in the Mediterranean Region, Bari : CIHEAM Options Méditerranéennes : Série A. Séminaires Méditerranéens; n. 57, 2003, pages 263- 270

Syed Ali Raza & Nida Shah (2017) Tourism growth and income inequality: does Kuznets Curve hypothesis exist in top tourist arrival countries, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22:8, 874-884, DOI: 10.1080/10941665.2017.1343742

Thano, R.(2015). The Impact of Tourism on the Balance of Payments. *American Journal of Economics, Finance and Management*, Vol. 1, No. 5, 2015, pp. 529-536

The Federal Agency for Nature Conservation (BfN) (2020). Climate change, tourism and biodiversity. <https://www.bfn.de/en/activities/tourism-and-sports/tourism/climate-change-and-tourism.html>

The Library of Economics and Liberty, (ty). Economic Growth. <https://www.econlib.org/library/Topics/College/economicgrowth.html>

Tourism Geography, 3rd Edition. <http://studymaterial.unipune.ac.in:8080/jspui/bitstream/123456789/5997/1/1.%20To%20urism%20Geography%20Chapter%201.pdf>

Tutorials Point, (2016). Tourism Management. (2016):https://www.tutorialspoint.com/tourism_management/tourism_management_tutorial.pdf

UKEssays. (November 2018a). Negative impacts and leakage. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/economics/negative-impacts-and-leakage-economics-essay.php?vref=1>

UKEssays. (November 2018b). Literature Review: Theories of Economic Growth. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/economics/literature-review-theories-economic-2868.php?vref=1>

Uniting Travel, (2018). *Travel & Tourism A Force For Good In The World*. <https://www.icao.int/Meetings/iwaf2018/Documents/Travel%20and%20Tourism.pdf>

UNWTO (2018c). Donor Community. https://tourism4sdgs.org/wp-content/uploads/2018/07/T4SDGsRecommendations_Donor-Community.pdf

UNWTO (2019). Tourism's Carbon Emissions Measured In Landmark Report Launched At Cop25 . <https://www.unwto.org/news/tourisms-carbon-emissions-measured-in-landmark-report-launched-at-cop25>

UNWTO (tarih belirtilmemiş). Tourism In The 2030 Agenda. <https://www.unwto.org/tourism-in-2030-agenda>

UNWTO (World Tourism Organization) and International Transport Forum (2019), Transport-related CO2 Emissions of the Tourism Sector – Modelling Results, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284416660>.

UNWTO, (2010). *Tourism and Biodiversity – Achieving Common Goals Towards Sustainability*, ISBN: 978-92-844-1371-3, Published and printed by the World Tourism Organization, Madrid, Spain

UNWTO, (2018). World Tourism Organization (UNWTO); Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality; NHTV Breda University of Applied Sciences; and NHL Stenden University of Applied Sciences (2018), 'Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420070>.

UNWTO, (2018a). Academia&Civil Society Organizations (CSO). https://tourism4sdgs.org/wp-content/uploads/2018/07/T4SDGsRecommendations_Academia.pdf

UNWTO, (2018b). Companies. https://tourism4sdgs.org/wp-content/uploads/2018/07/T4SDGsRecommendations_Companies.pdf

UNWTO, (2018d). *International Organizations (IOs)*. https://tourism4sdgs.org/wp-content/uploads/2018/07/T4SDGsRecommendations_Ios.pdf

UNWTO, (2018e). *Public body Policy Makers*. https://tourism4sdgs.org/wp-content/uploads/2018/07/T4SDGsRecommendations_Public-Bodies.pdf

UNWTO, (2018f). *Travellers*. https://tourism4sdgs.org/wp-content/uploads/2018/07/T4SDGsRecommendations_Travellers.pdf

UNWTO, (2020). Impact Assessment Of The Covid-19 Outbreak On International Tourism. <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism>

UNWTO,(2012). World Tourism Day 2012: Tourism & Sustainable Energy: Powering Sustainable Development. <https://www.unwto.org/world-tourism-day-2012>

Van der Kolk,, J. (2020). Chapter 2 - European Union,Editor(s): Philip Wexler,Information Resources in Toxicology (Fifth Edition),*Academic Press*,2020,Pages 11-14,

Wang, Q. (2015). Fixed-effect panel threshold model using Stata. *The Stata Journal*, 15(1), 121-134.

Welford, R. Ytterhus, B. ve Eligh, J.(1999). Tourism and sustainable development: an analysis of policy and guidelines for managing provision and consumption . *Sustainable Development*, 1999, vol. 7, issue 4, 165-177

Wheeler, M. (1995). Tourism marketing ethics: an introduction. *International Marketing Review*,Vol. 12 No. 4, 1995, pp. 38-49.

Whitfield, K. (2015). *Quick Guide to Sustainable Development: History and Concepts*. March 2015. Enquiry no: 15/0389

Yehia, Y. (2019). *The Importance of Tourism on Economies and Businesses*.
<https://globaledge.msu.edu/blog/post/55748/the-importance-of-tourism-on-economies-a>

Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). Panel Veri Ekonometrisi (2. Baskı).

Yorucu, V. (2016), Growth impact of CO2 emissions caused by tourist arrivals in Turkey: An econometric approach, *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, Vol. 8 No. 1, pp. 19-37.
<https://doi.org/10.1108/IJCCSM-12-2014-0148>

Zaei, M.E. ve Zaei, M.E.,(2013). The Impacts Of Tourism Industry On Host Community. *European Journal of Tourism Hospitality and Research*, Vol.1, No.2, pp.12-21, September 2013

Zaman, K., Shahbaz, M., Loganathan, N. Ve Raza, S.A.,(2016). Tourism development, energy consumption and Environmental Kuznets Curve: Trivariate analysis in the panel of developed and developing countries. *Tourism Management* 54 (2016) 275e283

Zha, J., He, L., Liu, Y. Ve Shao, Y.(2019). Evaluation on development efficiency of low-carbon tourism economy: A case study of Hubei Province, China. *Socio-Economic Planning Sciences* 66 (2019) 47–57

Zuo, B. Ve Huang, S.S. (2018). Revisiting the Tourism-Led Economic Growth Hypothesis: The Case of China. *Journal of Travel Research* 2018, Vol. 57(2) 151–163

İnternet Web site kaynakları:

<https://sdgs.un.org/2030agenda>

<https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/background.html>

<http://eprints.polsri.ac.id/2283/3/CHAPTER%20BII.pdf>

<https://www.pearsonhighered.com/assets/samplechapter/0/1/3/4/0134484487.pdf>

https://www.tutorialspoint.com/tourism_management/tourism_management_impacts.htm

<https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zqk7hyc/revision/3>

<http://sodacanyonroad.org/docs/ECONOMIC%20IMPACTS%20OF%20TOURISM.pdf>

<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/exogenous-growth-theory/>.

<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/solow-growth-model/>

<https://sustainabletravel.org/issues/carbon-footprint-tourism/>

<http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/envi/one.html>

Sustainabletravel.org, <https://sustainabletravel.org/issues/carbon-footprint-tourism/>